

Niina Maria Jokela

**VANHEMMUUS
MAAHANMUUTTAJAKONTEKSTISSA
– Sosiokulttuurisen sopeutumisen haasteet**

**Pro gradu -tutkielma
Kevätlukukausi 2005
Kasvatustieteen laitos
Jyväskylän yliopisto**

TIIVISTELMÄ

Jokela, Niina M. VANHEMMUUS MAAHANMUUTTAJAKONTEKSTISSA – SOSIOKULTTUURISEN SOPEUTUMISEN HAASTEET. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitos, 2005. 118 sivua. Julkaisematon.

Tutkimuksen tarkoituksena oli kurkistaa pintaa syvemmälle ja lukujen/tilastojen/lakien taakse Suomessa, Jyväskylässä, asuvien monikulttuuristen perheiden arkeen ja maahanmuuttajavanhempien käytännön tason sosiokulttuuriseen sopeutumisprosessiin. Vanhemmuuden, perheen ja kasvatustyön ymmärtämiseksi maahanmuuttajakontekstissa on tarpeen tarkastella myös sitä, miltä suomalainen kulttuuri- ja kasvuympäristö näyttää toisen kulttuurin vertailevasta näkökulmasta. Tutkimus selvitti lisäksi maahanmuuttajavanhempien monikulttuurisessa kasvatustyössä ilmeneviä kokemuksia, ongelmia ja ongelmanratkaisutapoja suhteessa J. Berryn akkulturaatioasenteisiin.

Tutkimus toteutettiin tapaustutkimuksena ja aineistoksi kerättiin harkinnanvaraisella otannalla kuusi kappaletta maahanmuuttajavanhempien teemahaastatteluja. Näiden monikulttuuristen perheiden käytännön elämää, arkea ja haasteita tarkasteltiin tapauskohtaisesti. Asenteet, mielipiteet, aidot kokemukset ja mahdolliset pettymykset sekä onnistumiset pyrittiin saamaan kuuluville. Tulososuuden aineistokatkelmat ovat suoria lainauksia nauhoitetuista ja litteroiduista haastatteluista.

Tärkeimmät tutkimustulokset ja johtopäätökset: Kotoutumisen vaikeudet kohdistuivat kieleen, työnsaannin mahdollisuuksiin ja sosiaalisten suhteiden vähäisyyteen. Suomalainen kulttuuriympäristö näyttäytyi kuitenkin kasvavan monikulttuurisena ja täällä asumista tukevana ja kannustavana. Haastaviksi koettuja kulttuurisia aineksia oltiin valmiita oppimaan, ymmärtämään ja hyväksymään. Erityisesti tiettyjä sosiaalisen kanssakäymisen muotoja ja individualistisia pyrkimyksiä oltiin valmiita sisällyttämään omaan monikulttuuriseen arkeen vain harkinnanvaraisesti. Kotoutumismyönteisyys, oma aktiivisuus ja joustavuus tekivät mahdolliseksi niin hallinnollisen kuin sosiaalisenkin integroitumisen. Muita akkulturaatiostrategioita käytettiin vaihtelevasti kontekstin mukaan. Oman sopeutumisen ongelmakohdat näkyivät myös kasvatuksellisina haasteina ja kulttuurien väliset vertailut kohdistuivat sekä periaatteiden että käytännön tasoon. Aktiivisen dialogin ylläpitäminen lasten muihin sosiaalistumis-konteksteihin auttoi harmonisoimaan oikeuksien ja velvollisuuksien toteutumista niin lasten kuin vanhempien itsensäkin kohdalla. Kulttuuristen ainesten luovan yhdistelemisen kasvatuksessa toivottiin koituvan hyödylliseksi kulttuurien välisen ymmärryksen resurssiksi lasten tulevaisuudessa.

Avainsanat: vanhemmuus, maahanmuuttaja, akkulturaatio, kotouttaminen, kotoutuminen, monikulttuurisuus

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	5
2. SUOMI MAAHANMUUTTOMAANA.....	7
2.1. Monenlaista maahan muuttajaa	7
2.2 Perinteiset etniset vähemmistöt ja nykytilanne	8
2.3 Suomalaisen yhteiskunnan monikulttuurisuus ja maahanmuuttajien sosiaalinen asema	11
2.3.1 Monikulttuurisuuden määrittelyä	11
2.3.2 Sosiaalinen asema ja kansalaisuudella palkitseminen.....	13
3. KULTTUURISEN SOPEUTUMISEN VAIHTOEHTOJA.....	15
3.1 Akkulturaatiivinen sopeutuminen.....	16
3.1.1 John W. Berryn akkulturaation nelikenttäteoria.....	18
3.1.2 Akkulturaation sisäiset prosessit ja akkulturaatiomuuttajat.....	21
3.2 Kotoutuminen ja kotouttaminen.....	23
3.2.1 Lakeja ja asetuksia.....	24
3.2.2 Teoriasta käytäntöön	26
3.2.3 Kotoutumisen indikaattoreita	27
4. PERHE SOPEUTUJANA JA SOPEUTUMISKONTEKSTINA	30
4.1 Perheen sisäinen dynamiikka ja tunneilmasto maahanmuuttotilanteessa	30
4.1.1 Perheen roolikonstruktio	32
4.1.2 Tunneilmasto ja mielenterveys	33
4.2 Kodin merkityksestä maahanmuuttotilanteessa	36
4.2.1 Diasporan käsitteestä	37
5. VANHEMMUUS KULTTUURISTEN KOHTAAMISTEN KONTEKSTISSA..	39
5.1 Muutoksia	39
5.2 Jännitteitä ja haasteita	40
5.3 Kulttuurien yhteensovittaminen kasvatuksen kautta.....	43
6. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	46
6.1 Tutkimustehtävä	46
6.2 Tutkimusmenetelmät	47
6.3 Tutkimuksen kulku.....	50
6.3.1 Kohdejoukon valinta	50
6.3.2 Aineiston keruu	53

6.3.3 Aineisto ja analyysimenetelmät.....	55
6.4 Tutkimuksen luotettavuuden arviointia	57
7. TULOKSET	62
7.1 Haastateltavien taustatiedot	62
7.2 Kotoutumiskokemuksia	64
7.2.1 Ensireaktioita	64
7.2.2 Sopeutuminen etenee	66
7.2.3 Suomi-kuva tarkentuu	70
7.3 Käsitteitä suomalaisesta yhteiskunnasta	75
7.3.1 Myönteisiä käsitteitä ja ongelmakohtia	76
7.3.2 Huomioita perhe-elämästä	79
7.4 Akkulturaatiostrategioita	82
7.5 Monikulttuurinen kasvatustyö	86
7.5.1 Haasteiden kohtaaminen.....	87
7.5.2 Tulevaisuuden odotuksia	94
8. POHDINTA.....	96
8.1 Tutkimustulosten tarkastelua	96
8.2 Johtopäätöksiä	99
8.3 Tutkimuksen merkityksen arviointia ja jatkotutkimusmahdollisuuksia.....	101
LÄHTEET	103
LIITTEET	110
Liite 1: Suomen väestönmuutokset 1985–2003	111
Liite 2: Turvapaikanhakijat ja pakolaiset Suomessa 1993–2003	112
Liite 3: Henkilökohtainen kotoutumissuunnitelma	113
Liite 4: Maahanmuuttajatyönhakijoille tehdyt kotoutumissuunnitelmat v. 2003	116
Liite 5: Teemahaastattelurunko	117

1. JOHDANTO

Suomi kansainvälistyy globalisaation ja EU-ohjeistuksen mukaisesti mallimaana ja avaa uusia ovia kansalaisilleen mennä ja elää suomen rajojen ulkopuolella. Vastavuoroisesti on pidettävä portit auki myös tulijoille ja annettava muuttovirran huuhdella pahimmat suomettumiset mennessään. Kansainvälisyys, monikulttuurisuus, suvaitsevaisuus, tasa-arvo ja heikommista huolehtiminen ovat kaikkien itseään kunnioittavien maiden ja kansalaisten julkilausumia arvoja. Maahanmuuttajien myötä meille suomalaisille avautuu mahdollisuus kansainvälistymiseen, kulttuurien kohtaamiseen ja monikulttuurisen yhteiskunnan perusteiden luomiseen. On muistettava, että uuteen sosiokulttuuriseen ympäristöön sopeutumiseksi tulija tarvitsee tukea ja positiivista - osin mukautuvaakin - ilmapiiriä. Anna mmeko me maahanmuuttajille mahdollisuuden oman kulttuurin säilyttämiseen ja toisaalta suomalaistumiseen?

Maahanmuuttoa, kulttuurien kohtaamista ja integroitumista voidaan tutkia eri näkökulmista. Sosiologit tarkastelevat näitä ilmiöitä ryhmien, yhteiskuntien ja yhteiskunnallisten rakenteiden tasolla. Psykologit operoivat yksilötason muuttujilla tutkiessaan sopeutumisen kognitiivisia ja emotionaalisia vaikutuksia. Antropologia tarjoaa historiaan suuntautuneen vaihtoehdon, jonka kautta kulttuurisia kohtauksia pyritään ymmärtämään pitemmällä aikavälillä ja mahdollisimman laajassa merkityksessä, kun taas esimerkiksi taloustiede ja viestintätieteet keskittyvät kapeammille erityisalueille. Kasvatustieteen panostus tämän ilmiökentän tutkimiseen on ollut vahvasti koulumaailman ja nuorten maahanmuuttajien mahdollisuuksien kartoittamista.

Oma näkökulmani etsii paikkaansa sosiologian, psykologian ja kasvatustieteen välimaastosta ja tärkeimmäksi tarkastelukontekstiksi nousee perhe – yksikkönä, jonka toimintaa ja dynamiikkaa on syytä tarkastella kaikista näistä näkökulmista. Perheen sisältä tähän tutkimukseen antavat äänensä kuuluville maahanmuuttajavanhemmat, joiden monikulttuurista arkea leimaavat paitsi omat integroitumispyrkimykset myös kulttuurien yhteensovittaminen lastensa kasvatuksessa.

Maahanmuuton yhteydessä tulijoiden yhdeksi haasteeksi muodostuvat sosiaaliset suhteet ja niiden väistämättömät muutokset. Yksilön identiteetti ja rooli kohtaavat muutospainetta ja etsivät uudessa kulttuurissa uutta ilmenemismuotoa ja tilaa. Perhe

joutuu yksikkönä useiden ristipaineiden puristukseen. Suku ja laajempi perhe jää usein kauas kotimaahan ja elämän aikana kudotut sosiaaliset verkostot ystävineen ja tuttuineen eivät yllä uuteen kotimaahan. Sosiaalista kanssakäymistä tarjotaan lähinnä viranomaistahoilta ja muun muassa kieliongelmat saattavat jarruttaa uusien aitojen ihmissuhteiden luomista.

Maahanmuuttajan integroituminen on aina monitasoinen ja monivaiheinen prosessi, jossa kietoutuvat yhteen niin maahanmuuttajan persoonallisuudesta ja kulttuuritautasta kuin vastaanottavan yhteiskunnan piirteistä ja asenteista johtuvat seikat. Näiden tekijöiden muodostamat vuorovaikutussuhteet ovat monimutkaisia ja moninaisia, ja niiden vaikutus vaihtelee sekä eri etnisten ryhmien että samasta kulttuurista saapuneiden eri yksilöiden välillä. (Alitolppa-Niitamo 1995, 30.)

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kurkistaa pintaa syvemmälle ja lukujen/tilastojen/lakien taakse Suomessa, Jyväskylässä, asuvien monikulttuuristen perheiden arkeen ja maahanmuuttajavanhempien käytännön tason sosiokulttuuriseen sopeutumisprosessiin. Suomessa maahanmuuttajia virallisestikin kotoutetaan eli integroidaan yhteiskuntaan ja tämän tutkimuksen tarkoituksena on hankkia tietoa siitä, miten ”kotoutuja” itse määrittelee sopeutumisprosessiaan, sen vaiheita, onnistumista ja päämääriään. Suomalaisten asenteita maahanmuuttajia kohtaan (erityisesti syrjinnän ja rasismin yhteydessä) tutkitaan säännöllisin väliajoin, mutta maahanmuuttajien kokemukset Suomesta uutena kulttuuriympäristönä ovat jääneet vähälle huomiolle. Tutkimuksen painopiste on sopeutumisen, kulttuurin sisäistämisen ja monikulttuurisen kasvatustyön yhteensovittamisen tarkastelussa. Nämä muodostavat osansa maahanmuuttajavanhempien arjen haasteista ja lähtökohdista. Tutkimus selvittää lisäksi maahanmuuttajavanhempien monikulttuurisessa kasvatustyössä ilmeneviä kokemuksia, ongelmia ja ongelmanratkaisutapoja suhteessa J. Berryn akkulturaatioasenteisiin.

2. SUOMI MAAHANMUUTTOMAANA

2.1. Monenlaista maahan muuttajaa

Maahanmuuttaja on yleiskäsite, jota käytetään kuvaamaan kaikkia maahan muuttaneita henkilöitä. Tähän joukkoon lukeutuvat niin *siirtolaiset* (henkilö, joka muuttaa pysyvässä tarkoituksessa toiseen maahan hankkiakseen sieltä toimeentulonsa), *pakolaiset* (henkilö, joka on kotimaansa ulkopuolella ja jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen, tai poliittisen mielipiteen johdosta), *turvapaikanhakijat* (henkilö, joka pyytää suojaa ja oleskeluoikeutta vieraasta maasta) kuin *paluumuuttajatkin* (ulkosuomalainen, joka on pitemmän tai lyhyemmän ajanjakson asunut Suomen rajojen ulkopuolella ja palaa takaisin Suomeen). (<http://www.mol.fi/migration/mamusana.html>)

On selvää, että näin määriteltyyn laajaan kirjoon nykyisiä maahanmuuttajia mahtuu ihmisiä, perheitä ja taustatarinoita laidasta laitaan – yhteisenä nimittäjänä kuitenkin asema suomalaisen valtaväestöön nähden vähemmistönä, sekä mahdollisesti erityishuomiota ja erityistoimenpiteitä vaativina ryhminä, perheinä ja yksilöinä. Mielikuva maahanmuuttajista ja ulkomaalaisväestöstä vääristyy herkästi yhtenäiseksi ja onkin koko ajan syytä pitää mielessä, että maahanmuuttajilla on koko joukko erilaisia syitä, motiiveja ja toisaalta mahdollisuuksia ja pakkojakin saapuessaan.

Huttunen (2002, 346) kyseenalaistaa maahanmuuttaja-nimityksen niiden henkilöiden kohdalla, jotka haluavat kiinnittyä tiiviisti uuteen asuinmaahansa. Nimityksen voi katsoa ylläpitävän erottelua ja kategorisointia, jonka mukaan tulija ei ole yksi paikallisista. Miettisen (1997, 46) mukaan maahanmuuttajat ovat kuitenkin useiden toisiinsa limittyvien kulttuurien tuotteita ja kuuluvat samaan aikaan moniin paikkoihin.

Hyvinvointivaltion ominaisuudet, kuten aineellinen turvallisuus, sosiaaliturvaverkostot, sekä koulutus- ja tiedonvälitysrakenteet ovat puoleensavetäviä voimia maahanmuuton yhteydessä. Näiden lisäksi on olemassa myös merkittäviä luotaantyöntäviä voimia, kuten taloudellinen epätasapaino, köyhyys, huono hallinto ja ihmisoikeusrik-

komukset. (Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti 1998, 65.) Yleisesti ajatellaankin, että Pohjoismaisiin hyvinvointivaltioihin on helppo tulla, koska ne ovat vauraita ja sosiaalidemokraattisen tasa-arvon perinteen kyllästämiä (Paananen 2003, 186).

Kaikilla suvereneilla valtiolla on oikeus kontrolloida ulkomaalaisten saapumista ja oleskelua alueellaan. Myös Suomessa maahan pääsy, maassa asuvien ulkomaalaisten oikeudet ja kansalaisuuden saaminen ovat lainsäädännöllisesti säädelyjä ja valtio kontrolloi ulkomaalaisia myöntämällä tai epäämällä tarvittavia lupia. Maahan pääsy on Suomessa helppoa Pohjoismaiden ja EU-maiden kansalaisille, Suomen kansalaisen kanssa avioituneille ja pakolaisille. Kahden vuoden yhtäjaksoisen maassa asumisen jälkeen useimmille avautuu mahdollisuus pysyvän oleskeluluvan saamiselle, mutta opiskelijoille, tietynlaisissa työsuhteissa oleville ja tilapäistä suojelua saaville pakolaisille tämä lupa myönnetään vain määräaikaisena. Viiden vuoden asumisen jälkeen useimmille kansalaisuushakemuksen kriteerit täyttävälle myönnetään Suomen kansalaisuus. (Lepola 2000, 28–30.)

2.2 Perinteiset etniset vähemmistöt ja nykytilanne

Suomi on ollut kulttuurisesti suhteellisen homogeeninen läpi itsenäisen historiansa ja maahanmuuttohistoria on lyhyt. Suomessa on kuitenkin vuosisatoja asunut ja elänyt useita etnisiä ja kielellisiä vähemmistöryhmiä. Näiden perinteisten vähemmistöryhmien joukkoon luetaan saamelaiset, romanit, inkerinsuomalaiset, venäläiset, juutalaiset ja tataarit. (Miettinen 1997, johdanto.) Myös suomenruotsalaisten muodostaman kielivähemmistön voinee katsoa lukeutuvan tähän joukkoon - omista erityisistä historiallisista syistä ja erityisasemastaan huolimatta. Suomi on pystynyt turvaamaan kielivähemmistönsä oikeudet esimerkillisen hyvin ja pienet etniset vähemmistömme ovat voineet säilyttää omaleimaiset kulttuurinsa (Ekholm & Forsander 1994, 112).

Näiden vähemmistöryhmien olemassa olosta huolimatta Suomea ei ole mielletty monietniseksi maaksi ennen 1990-lukua ja uusien maahanmuuttajaryhmien tuloa. Valalla ovat olleet niin kansallisvaltio- kuin yhtenäiskulttuuri-ideologiat. Kansallisvaltiomallin mukaan maa ja sen kansalaiset, valtio ja kansallinen kulttuuri liittyvät tiu-

kasti yhteen. Näin järjestetty maailma ei ole Suomessa vielä kaukaista historiaa vaan suurin osa nykyisistä suomalaisista on kasvanut siihen. (Lepola 2000, 381, 384.) Paananen (2003, 186) toteaaakin, että Suomessa kansallisen yhtenäisyyden idea voi edelleen hyvin ja ”uussuomalaiset” ovat voineet horjuttaa sitä toistaiseksi hyvin vähän.

Pakolaisten vastaanotto alkoi 1970-luvulla chileläisten ja vietnamilaisten myötä ja vuosikymmentä voisi kutsua Suomen pilotiksi maahanmuuttomaan roolissa. 1980-luku oli pakolaisasioihin perehtymisen vuosikymmen ja pakolaisia vastaanotettiin pääasiassa Vietnamista, yhteensä noin 1400 henkilöä. (Päivärinte 2002, 25.) 1990-luvulla vastaanotettavien määrät alkoivat mainittavasti kasvaa ja vuositasolla ne nousivat sadoista tuhansiksi. Kasvu oli niin nopeaa, että uusia maahanmuuttajia tuli ensimmäisinä vuosina yhtä paljon kuin edellisellä vuosikymmenellä yhteensä. Taustatekijöinä vaikuttivat pääasiallisesti entisen Neuvostoliiton hajoaminen, sekä Suomen liittyminen Euroopan Unioniin ja osittain sen lainsäädännön piiriin vuonna 1995. (Söderling 1998, 14–15.)

1990-luvulla maahanmuuttajien joukossa olivatkin enemmistönä inkeriläiset paluumuuttajat, Somalialaiset turvapaikanhakijat ja sisällissotaa paenneet Jugoslavian pakolaiset (Ruusunen 1998, 6). Eri aikakausina käytettyjen käsitteiden kautta hahmotuu Suomen kehittyminen kokemattomasta väliaikaissijoittajasta kokeneeksi vastaanottajamaaksi. 1970- ja 80-luvuilla puhuttiin ’pakolaishuollosta’ ja ’vastaanotosta’, kun taas nykyään maahanmuuttajia ’kotoutetaan’ (Päivärinte 2002, 25).

Maahanmuuton lisääntyminen on ollut viime vuosina huomattavan nopeaa, joskin Eurooppalaisessa vertailussa vaatimatonta. Suomea maahanmuuttomaana määrittelee edelleen ulkomaalaisväestön suhteellinen pienuus, vain noin kahden prosentin osuus maamme koko väestöstä. Tilastokeskuksen mukaan vuoden 2004 alussa Suomessa asui vakinaisesti 107 003 ulkomaalaista (taulukko 1.) ja heistä suurinta ryhmää edustavat Venäläiset (24 998). Virolaiset, Ruotsalaiset, Somalialaiset, Jugoslaviaalaiset ja Irakilaiset muodostavat seuraavaksi suurimmat ryhmät yli kolmen tuhannen hengen edustuksillaan. Muut ulkomaalaisryhmät ovat kooltaan tuhannen ja kahden tuhannen hengen molemmin puolin. Huomionarvoista on, että Suomessa vakinaisesti asuvien

ulkomaalaisten määrää kuvaavan tilaston kohdassa `muut` on tilastoituna 25 520 henkilöä. (<http://www.tilastokeskus.fi>).

TAULUKKO 1. Suomessa vakinaisesti asuvat ulkomaiden kansalaiset, päivitetty 12.5.2004. (<http://www.tilastokeskus.fi>)

Maa, jonka kansalaisuus:	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Venäjä	.	9 720	11 810	14 316	16 861	18 575	20 552	22 724	24 336	24 998
Viro	.	8 446	9 038	9 689	10 340	10 652	10 839	11 662	12 428	13 397
Ruotsi	6 051	7 014	7 291	7 507	7 756	7 809	7 887	7 999	8 037	8 124
Somalia	44	4 044	4 555	5 238	5 371	4 410	4 190	4 355	4 537	4 642
Jugoslavia ¹⁾	75	2 407	2 624	2 755	2 935	3 392	3 575	4 240	4 224	4 243
Irak	107	1 341	1 855	2 435	2 670	2 960	3 102	3 222	3 420	3 485
Britannia	1 365	1 865	1 803	1 907	2 058	2 170	2 207	2 352	2 535	2 651
Saksa	1 568	1 748	1 836	1 961	2 072	2 162	2 201	2 327	2 461	2 565
Iran	336	1 275	1 397	1 681	1 706	1 868	1 941	2 166	2 363	2 531
Kiina	312	1 412	1 471	1 610	1 650	1 677	1 668	1 929	2 086	2 372
Turkki	310	1 335	1 479	1 668	1 737	1 737	1 784	1 981	2 146	2 287
USA	1 475	1 844	1 833	1 905	2 001	2 063	2 010	2 110	2 146	2 149
Thaimaa	239	763	864	964	1 084	1 194	1 306	1 540	1 784	2 055
Bosnia-Hertsegovina	.	928	1 342	1 420	1 496	1 581	1 627	1 668	1 701	1 694
Vietnam	292	2 084	2 143	2 171	1 965	1 840	1 814	1 778	1 713	1 661
Ukraina	.	366	536	654	766	849	961	1 133	1 248	1 317
Afganistan	.	.	55	60	71	138	386	719	1 061	1 312
Muut	14 081	21 974	21 822	22 659	22 521	22 603	23 024	24 672	25 456	25 520
Yhteensä	26 255	68 566	73 754	80 600	85 060	87 680	91 074	98 577	103 682	107 003
1) Entinen Jugoslavia ja Jugoslavian liittotasavalta.										

Suomen väestönmuutoksia pidemmällä aikavälillä voi hahmottaa tarkastelemalla yhdessä niin maahanmuuttoa ja maastamuuttoa kuin yleistä väestönkasvuakin. Nettomaahanmuuton kehitys Suomessa vuosina 1985–2003 (liite 1) ei ole ollut tasaisen kasvavaa eikä tasaisen laskevaa. Vuositasolla ja perättäisten vuosien kohdalla netto-maahanmuutto vaihtelee jopa useiden tuhansien henkilöiden lukumäärällä. Turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten määrällistä osuutta maahanmuuttajiemme joukossa vuo-

sina 1993–2003 (liite 2) voi tarkastella ulkomaalaisviraston turvapaikkahakemuksia, oleskelulupa-anomuksia ja vuotuisia pakolaiskiintiöitä koskevien päätösten valossa. Valtioneuvoston selonteon (2002, 12) mukaan perheenyhdistäminen on merkittävä maahantulotapa. Jo vuosia perhesyistä tapahtuva maahanmuutto on ollut kaikissa OECD-maissa ja Euroopan Unionin jäsenvaltioissa kolmansien maiden kansalaisten yleisin maahanmuuttoperuste.

2.3 Suomalaisen yhteiskunnan monikulttuurisuus ja maahanmuuttajien sosiaalinen asema

”Moniarvoisuuden periaate, joka perustuu kulttuurien moninaisuudesta nauttimiseen, sen suvaitsemiseen ja kunnioittamiseen ja on tärkeä asia maiden välisessä toiminnassa, pätee myös valtioiden sisäisissä etnisissä suhteissa.” (Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti 1998, 56–57.)

2.3.1 Monikulttuurisuuden määrittelyä

Monikulttuurisuus käsitteenä edustaa yhtä harvoista positiivisen kaiun saaneista globalisaation seurannaisilmiöistä. 1980-luvulta lähtien käsitettä globalisaatio on käytetty laajalti niin populaareissa kuin tieteenkin piireissä ja sen kautta maailma avautuu keskinäisten yhteyksien kokonaisuutena ja tietoisuutena siitä, että kasvava määrä ilmiöitä juontaa juurensa ja seurauksensa lokaalia tasoa laajemmalle. Kulttuuri-identiteetit saavat globaalissa kokonaisuudessa komplekseja ja fuusioituneita hybridejä muotoja, joissa monikulttuurisuus ilmentyy. (Papastergiadis 2000, 76, 204.) Gollnick (1992, 226) puhuu `monikulttuurisesta perspektiivistä`, jonka kautta tulevat huomioituiksi niin sosiaaliset, poliittiset kuin taloudelliset realiteetit yksilöiden kulttuurisesti moninaisissa ja moniulotteisissa kokemuksissa ja inhimillisissä kohtaamisissa.

Lepolan (2000) mukaan 1990-luvulla alkaneesta monikulttuurisuus-käsitteen laajasta viljelystä ja käyttöyhteyksien moninaisuudesta huolimatta sen sisältö on jäänyt varsin epäselväksi. Useimmiten monikulttuurisuuden nähdään syntyvän runsaan maahan-

muuton seurauksena ja monikulttuurisuutta voidaan pitää sellaisen maan ominaisuutena, jossa asuu ihmisiä monesta eri kulttuurista. Monikulttuurisuus käsitteenä ei kuitenkaan kerro mitään yhteiskunnan eri etnisten ryhmien keskinäisistä suhteista (Ekholm & Forsander 1994, 107). Monikulttuurisuuskeskustelu keskittyykin käsittelemään sitä, kuinka yhteiskunta voi toimia, jos sen jäsenten arvomaailma on pluralistinen ja kuulumisen tunteet kohdistuvat samanaikaisesti moneen suuntaan (Forsander 2000, 70).

Keskustelu monikulttuurisesta yhteiskunnasta nostaa esiin monitahoisia politiikan, oikeusjärjestyksen ja kulttuurin, sekä valtion, yhteisöjen ja yksilöiden välisiin suhteisiin liittyviä kysymyksiä. Yksi näistä on samanarvoisuuden toteutuminen ilman edellytystä samanlaisuudesta. Monikulttuurisuudessa on tällöin kysymys asenteesta ja politiikasta maahanmuuttajia kohtaan, siitä ettei heidän edellytetä luopuvan omasta kulttuuristaan ja identiteetistään. (Lepola 2000, 204, 211.) Huttunen (2002, 43) tiivistää tasavertaisuuden ajatuksen metaforaan, jossa monikulttuurinen yhteiskunta on kuin keskenään tasavertaisten etnisten ryhmien muodostama mosaiikki.

Monikulttuurisuus maahanmuuton seurausilmiönä liitetään toisaalta yksilöön ja toisaalta yhteiskuntaan. Yksilöiden, etupäässä maahanmuuttajien, tulee saavuttaa monikulttuurisuus, jonka Lepola (2000, 196, 209–210, 378) näkee kykynä integroitua tasa-arvoisena ja toimintakykyisenä yhteiskunnan jäseneksi ja säilyttää toisaalta omaa kulttuuriaan. Yhteiskunnan eri tahojen, kuten hallinnon, työelämän ja kasvatustieteiden puolestaan täytyy oppia ottamaan huomioon uusien asukkaiden (ja asiakkaiden) totutusta poikkeava kulttuuritausta. Törmä (1996, 101) muotoilee monikulttuurisuuden erilaisten arvokombinaatioiden, sekä ajattelu- ja toimintatapojen kohtaamiseksi intersubjektiivisessä käytännössä.

Ahlquist (1992, 103) pitää monikulttuurisuuden käsitettä problemaattisena ja liittää sen yhteyteen (joskaan ei tyhjentäväksi määritelmäksi) pyrkimyksen sosiaaliseen tasa-arvoon ja anti-rasismiin. Omaa kulttuuria ja uskontoaan saa Suomessa vapaasti harjoittaa, niin kauan kuin se ei johda lainsäädännön ja oikeusjärjestyksen rikkomuksiin. Lepola (2000) toteaaakin, että monikulttuurisuuden arvoa ja oikeutusta puolustettaessa sille samanaikaisesti osoitetaan selvät rajat, jotka piirtyvät suomalaisten arvo-

jen ja normien varaan. Hänen tutkimusaineistonsa perusteella liikkumavara niiden suhteen ei vaikuta kovin suurelta. (Lepola 2000, 204, 211, 269.)

Wahlström (1997, 97) selittää Suomen kaltaisessa suhteellisen homogeenisessa maassa syntyviä pyrkimyksiä samanlaisuuteen ja yhdenmukaisuuteen muun muassa kulttuurimme yleisellä tavalla eristää vanhukset, vammaiset ja muut poikkeavat laitoksiin, jolloin erilaisuuden aitoa kohtaamista tapahtuu vain rajoitetusti. Soukola (2000, 99, 102) tiivistää tulevaisuuden haasteet kysymykseen: ”Jos Euroopan unioni katsotaan monikulttuurisen yhteiskunnan rakentamishankkeeksi, millainen voi olla Suomen panos?” Hän kuvaa monikulttuurisuuden käsitteen siirtymää lainvalmistelun kielestä suvaitsevaisuuskasvatuksen iskusanaksi.

2.3.2 Sosiaalinen asema ja kansalaisuudella palkitseminen

Monet maahanmuuttajankin oikeudet ja velvollisuudet kietoutuvat kansalaisuuden käsitteeseen. Castles (2000, 22–23) on eritellyt länsimaisten kansallisvaltioiden tänä päivänä kohtaamia etnisiä ryhmiä neljään eri kategoriaan: alkuperäiskansat, alueelliset vähemmistöt, historialliset vähemmistöt ja maahanmuuttajat. Näistä ryhmistä maahanmuuttajat erottuvat suurimpana kategoriana ja joutuvat muita useammin pois suljetuiksi muodollisen kansalaisuuden saajien joukosta.. Kansalaisen status, asunnon ja työnsaannin mahdollisuudet, sekä sosiaalietuudet ja -palvelut määräytyvät osin toisistaan käsin.

Kansalaisuuden mukanaan tuomat oikeudet voidaan jakaa viiteen ryhmään: siviilioikeudet, poliittiset oikeudet, sosiaali-oikeudet, sukupuolioikeudet ja kulttuuriset oikeudet. Muun muassa koskemattomuus, ilmaisunvapaus, uskonnon vapaus, tasavertaisuus lain edessä, äänioikeus, mahdollisuus ilmaiseen peruskoulutukseen ja terveydenhuoltoon, sekä oikeus työhön ovat kansalaisuuden takaamia etuuksia. Useat maahanmuuttajaryhmät ovat kuitenkin paitsi vajaasti sulautuneita vallitseviin taloudellisiin ja sosiaalisiin systeemeihin, myös vaarassa marginalisoitua heikon laillisen kansalaisasemansa tähden. Vähemmistöjen oikeuksien puolustaminen ja niistä huolehtiminen voidaan nähdä samalla panostuksena myös demokratiaan ja tasa-arvoon. (Castles 2000, 23–27, 41.)

Maahanmuuttajien sosiaalista asemaa Suomessa pyritään edistämään monikulttuuripolitiikan periaatteilla ja syrjäytymiskehityksen haasteisiin vastataan enenevässä määrin myös organisatorisin keinoin. Maahanmuuttajiin kohdistuvat integraatiopolitiikan tukitoimet keskittyvät kuitenkin lähinnä vastaanottovaiheeseen ja vähemmistöaseman tukemiseen, joten sosiaaliseen ja psykologiseen integroitumiseen ei ole ohjattu juurikaan varoja. Tämä näkyy esimerkiksi maahanmuuttajien laajamittaisena syrjäytymisenä niin koulutus- kuin työelämän indikaattoreinkin mitattuna. Etnisten suhteiden kiristyminen ja ilmeneminen syrjintä- ja rasismikokemuksina osoittaa suomalaisten vihamielisyyden kasvua ja maahanmuuttajien sopeutumiseen liittyvään psyykkiseen stressiin ei aina ole tarjolla tarvittavia erityistukitoimenpiteitä. (Matinheikki-Kokko 1997, 12–13.)

3. KULTTUURISEN SOPEUTUMISEN VAIHTOEHTOJA

”...on huomioitava, ettei yksilön fyysinen siirtyminen kulttuurista toiseen tarkoita yksilön mielen siirtymistä vaan mielen haastamista ja pakottamista neuvotteluun ulkomaailman kanssa.” (Reijonen 2002, 44.)

Maahanmuuttaja kohtaa uuden ja vieraan kulttuurin tietyn etnisen ryhmän ja omanlaisensa kulttuurihistorian kantajana, henkilökohtaisten kokemustensa muokkaamana ja myös tietyn sukupuolen ja tietyn ikäryhmän edustajana. Kulttuuripiirteet ovat aina historiallisesti tietyssä yhteiskunnallisessa kontekstissa kehittyneitä eikä niitä voi sellaisenaan siirtää ja istuttaa toiseen ympäristöön. Uusi asuinmaa on aina erilainen, historiallisesti, rakenteellisesti ja kulttuurisesti eri tavalla kehittynyt. (Lepola 2000, 210.)

Aikuiset maahanmuuttajat kantavat vahvasti mukanaan kokemuksiaan, alkuperäisiä juuriaan ja käsityksiään siitä mitä he ovat, miten maailma rakentuu ja järjestyy ja mikä on heidän paikkansa siinä – toisin sanoen etninen identiteetti, luokittelut meihin ja muihin, sekä perheen, suvun ja muiden sosiaalisten suhteiden mallit ovat jo olemassa heidän sosiaalisessa pääomassaan tietynlaisina (Cornell & Hartmann 1998, 197–199). Edellä mainittujen taustaolosuhteiden lisäksi on muitakin relevantteja määrittäjiä niin yksilölliselle kuin etnisellekin identiteetille. Kristall-Andersonn (2000, 19) nimeää vielä uskonnollisten ja poliittisten taustojen vaikutukset, äidinkielen, ihonvärin, koulutus- ja työhistorian, sekä niinkin yksityiskohtaiset muuttajat kuin lähiympäristön osakulttuurin ja ilmaston.

Söderling (1997, 10) käyttää koko elämän ”koodin” käsitettä kuvaamaan kulttuurin ja identiteetin kiinteää yhteyttä toisiinsa. Taustaolosuhteet vaikuttavat yksilöiden ja perheiden sopeutumisprosesseissa ja identiteettineuvotteluissa ja tarjoavat materiaalia muun muassa sosiaaliseen kategorisointiin. Sosiaalisen vaihdon yhteydessä määritelmät kuitenkin elävät ja interaktion kautta identiteetti tulee uudelleen tulkituksi ja muiden välityksellä uudelleen ilmaistuksi. (Cornell & Hartmann 1998, 197–199.) Monia eri käsitteitä käytetään kuvaamaan pohjimmiltaan samaa maahanmuuttajien läpikäymää sosiokulttuurista sopeutumisprosessia. Tieteenalasta ja näkökulmasta riippuen sopeutuminen yksilöllisenä ja yhteiskunnallisena prosessina eri vaiheineen

saa painotuseroja. Enenevissä määrin monikulttuurisessa maailmassa nämä käsitteet ja niiden määrittelyt ovat tärkeitä. Maasta ja kulttuurista toiseen muuttavien määrä lisääntyy koko ajan, eikä yksikään kulttuuri säily liikkumattomana vaan joutuu jatkuvien muutosten alaiseksi (Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti 1998, 56).

Kim (2001, 31, 92) määrittelee sopeutumista kulttuuristen raja-aitojen ylittämisen yhteydessä. Hän kuvaa sitä dynaamiseksi prosessiksi, jonka kautta yksilöt, asettueensa uusiin, tuntemattomiin tai muuttuneisiin kulttuurisiin ympäristöihin, vakiinnuttavat ja säilyttävät suhteellisen vakaita, molemminpuolisia ja funktionaalisia suhteita näihin ympäristöihin. Holistinen näkökulma yhdistää näiden suhteiden tarkasteluun sosiologisia, antropologisia ja psykologisia muuttujia, niin mikro- kuin makrotasollakin. Mikrotason ilmiöitä ovat esimerkiksi yksilöiden väliset suhteet ja kulttuurishokkireaktiot, kun taas sosiaalinen sopeutuminen ja etnisten ryhmien väliset suhteet kuuluvat makrotason tarkasteluun. Prosessiluonteinen kotiutuminen uuteen asuinmaahan ja sen kulttuuriin vie vuosia ja polveilee edeten välillä nopeasti, aika ajoin pysähtyen ja hetkellisesti taantuenkin (Puusaari 1997, 24).

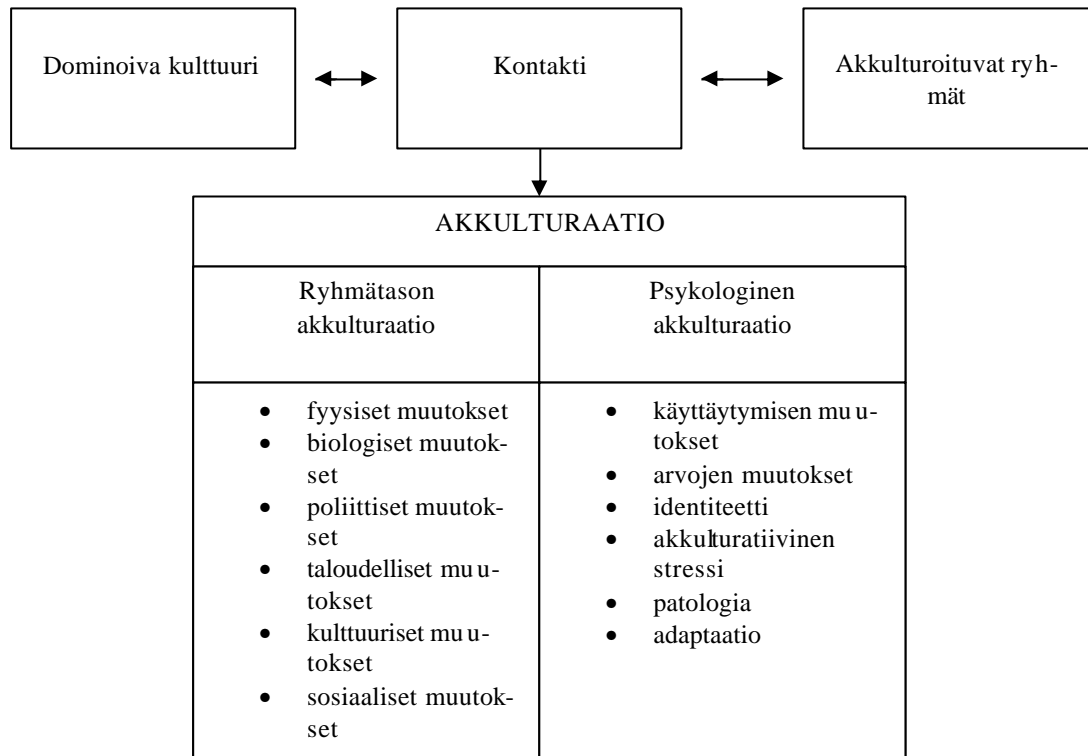
3.1 Akkulturaatiivinen sopeutuminen

Akkulturaation kulttuurinmuutosprosessina voi mieltää kattavaksi yläkäsitteeksi. Huttusen (2002, 42) mukaan käsitteellä viitataan niihin muutoksiin, joita maahanmuuttajien kulttuurisissa käytänteissä maahanmuuton seurauksena tapahtuu. Padilla (1980, 2-5, 14) puolestaan painottaa prosessin dynaamista ja moniulotteista luonnetta ja katsookin, että ainoastaan sosiaalisia instituutioita, kulttuurisia malleja tai poliittisia rakenteita analysoimalla ei päästä käsiksi näin laajaan käsitteeseen. Näiden lisäksi yksilön kokemukset esimerkiksi roolikonflikteista tai adaptaatiostrategioista ovat oleellisen tärkeitä akkulturaatiivisen sopeutumisen kokonaisvaltaiseksi ymmärtämiseksi. Berry (1990, 232) puhuu akkulturaationeuvottelujen kulttuurisesta ja psykologisesta tasosta tehdäkseen erottelun yhteiskunnallisen, ryhmä- ja yksilötasojen välillä.

Akkulturaation käsite kaikessa laajuudessaan on tuottanut alan kirjallisuuteen ja tutkimukseen joukon käsitepareja, joiden runsaus kuvaa hyvin ilmiön monitasoisuutta: `akkulturaatio areena`, `akkulturaatio prosessi`, `akkulturaatio polku`, `akkulturaatio asenne`, `akkulturaatio kokemus`, `akkulturaatio stressi`, `akkulturaatio neuvottelut`, `akkulturaatio muuttajat`, `akkulturatiivinen sopeutuminen`, `akkulturaatio kehys` ja niin edelleen. (Berry 1990; Berry & Sam 1996; Berry & Sam 2003; Forsander 2000; Jasinskaja-Lahti 2000; Phinney 1990; Sam 1995.)

Akkulturaatio vaatii vähintään kahden itsenäisen kulttuuriryhmän tai niiden edustajien välistä kontaktia ja vähintään toisessa tapahtuvaa muutosta tämän kontaktin seurauksena. Itse prosessi vaatii alkaakseen kontaktin, josta se voi edetä mahdolliseen konfliktiin ja sen kautta lähes väistämättömään sopeutumiseen. Kulttuurien ja yksilöiden väliset kontaktit voivat olla sekä fyysisiä että symbolisia ja niissä vaihtelevat niin luonne, tarkoitus, kesto kuin pysyvyyskin. Konfliktit saavat alkunsa vastarinnasta, kun oman kulttuurin arvottamista piirteistä halutaan pitää kiinni. Sopeutuminen kuvaa akkulturaatioprosessin yhteydessä konfliktin laimenemista tai stabiloitumista. (Padilla 1980, 10–11.)

Kohtaavien kulttuurien vaikutukset toisiinsa tuottavat sopeutumista ja muutoksia myös valtakulttuurissa. Akkulturaation seurannaisilmiöitä ja pitkäaikaisvaikutuksia yhteiskunnan tasolla ovat esimerkiksi väestön kasvu, kulttuurinen moninaistuminen, asenteellisen ilmapiirin muutokset (rasismi, syrjintä, suvaitsevaisuus) ja politiikan kehitys (vähemmistö- ja ulkomaalaispolitiikka). Instituutioiden kuten koulujärjestelmän, sairaanhoidon ja median tasolla tapahtuu myös sovittamista ja uudenlaisten kaikkia palvelemaan pyrkivien valintojen tekoa. Vielä laajemmin koko maailmaa ja globaaleja akkulturaatioiden seurannaisilmiöitä ajatellen voidaan kulttuurisiin kohtaamisiin liittyvinä kehityskulkuina nähdä muun muassa länsimaistuminen, modernisoituminen ja ”amerikanisaatio”. (Berry 1990, 236–239.)

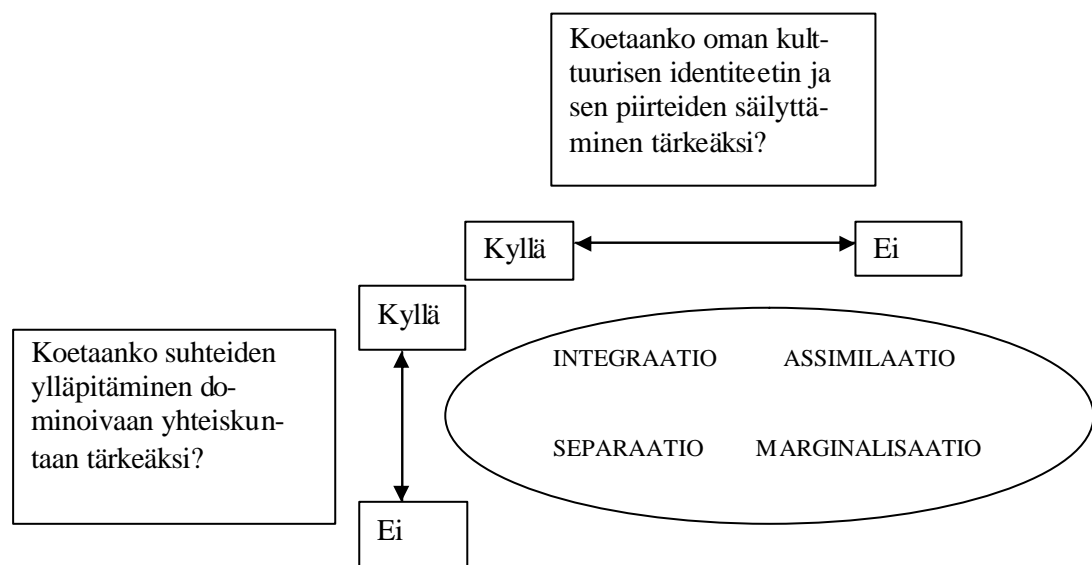
KUVIO 1. Akkulturaation viitekehys (“Acculturation Framework” Berry ym. 1999, 302.)

Kuviossa 1. on yhteenvedon kaltaisesti kuvattu akkulturaation viitekehystä, sen eri tasoja ja niiden sisäisiä muutoksia. Kaksisuuntaiset nuolet havainnollistavat kontaktin kahden osapuolen interaktiivista suhdetta ja erottelu kollektiivisen ryhmätason ja psykologisen yksilötason muuttujien suhteen muistuttaa akkulturaatioprosessin moniulotteisesta luonteesta. Ryhmätason muutokset eivät koske kaikkia yksilöitä ainaakaan suorasti, eivätkä kaikki yksilölliset akkulturaation piirteet kertaudu ryhmän sisällä (Berry & Dasen & Poortinga & Segall 1999, 302).

3.1.1 John W. Berryn akkulturaation nelikenttäteoria

John W. Berryn (mm. 1996, 296) 1980-luvulla käyttöön ottama akkulturaation nelikenttäteoria (kuvio 2.) on edelleen paljon käytetty sosiokulttuurisen sopeutumisen tarkastelun yhteydessä. Ristiintaulukoimalla sen, kuinka tärkeänä maahanmuuttaja pitää oman identiteetin ja kulttuuristen piirteiden säilyttämistä suhteessa valtaväestön

edustajien kanssa ylläpidettäviin suhteisiin, Berry muodostaa neljä akkulturaatiostrategiaa eli toisin sanoen mahdollista tapaa suhtautua uuteen yhteiskuntaan: integraatio, assimilaatio, separaatio ja marginalisaatio. Etnisen vähemmistöryhmän tapaa suhtautua hallitsevaan kulttuuriin voidaan kuvata myös käsitteellä akkulturaatioasenne (Lumme 2000, 19).

KUVIO 2. Akkulturaatiostrategiat (Berry 1996, 296.)

Integraatio on sananmukaisesti ”yhdentymistä”, kun taas assimilaatio ”sulautumista”, ”mukautumista”, ”samankaltaistumista” tai ”muuttumista jonkin kaltaiseksi” (Nurmi ym. 1998, 22, 94). Yksinkertaisimmillaan integraatio voidaan määritellä prosessiksi, jossa etniset ryhmät säilyttävät oman kulttuuriperinteensä ja samanaikaisesti sopeutuvat uuteen yhteiskuntaan sosiaalisen osallistumisen kautta (Lepola 2000, 205 ja Kim 2001, 31). Huagie (2002, 197) painottaa onnistuneen integraation olevan riippuvainen yhteiskunnan luonteesta. Vastaanottavan yhteisön suvaitsevaisuuteen ja sitä kautta integraation asteeseen vaikuttaa perustavalla tavalla se, onko vallitseva ideologia moniarvoinen vai yhtenäiskulttuurinen.

Assimilaation yhteydessä painottuu erityisesti yksilön rooli uuden kulttuurin sisäistäjänä ja hyväksyjänä. Assimiloituminen kuvaa laajaa muutosta, jossa maahanmuuttaja tulee sulautuneeksi alkuperäisväestöön toisiaan lähenevien kulttuuristen arvojen, persoonallisuuden piirteiden, sekä taloudellisen ja ammatillisen keskivertoistumisen kautta. Mukana kulkee oletus siitä, että suurin osa uudessa ympäristössä elävistä ihmisistä sekä tarvitsee että haluaa tämän tyyppistä sopeutumista saavuttaakseen jonkinasteista toiminnallista kompetenssia jokapäiväisessä elämässään. (Kim 2001, 15–16, 25, 31.) Forsander (2000, 71–72) määrittelee assimilaatioajattelun perustaksi soiaalidarwinistisen ajatuksen siitä, että kulttuurikontaktin vahvempi osapuoli voittaa ja heikompi hylkää oman kulttuurinsa. Lopputuloksena heikompi siis sulautuu ja luopuu etnisestä ja kulttuurisesta erityisyydestään kuin luonnonlainomaisen voiman vaikutuksesta.

Separatiostrategia viittaa eristäytymiseen ja vahvaan vähemmistöidentiteettiin, jolloin maahanmuuttajat elävät valtayhteisön ympäröimänä, mutta siitä erillään pysyen. Marginalisoituminen kuvaa syrjäytymistä, jonka seurauksena maahanmuuttaja elää sekä valtayhteisön että oman yhteisönsä ulkopuolella. Integraatio on yksilön hyvinvoinnin kannalta suotuisin ratkaisu, kun taas marginalisoituminen ongelmallisin. (Ekholm 1994, 44.) Forsanderin (2000, 75) mukaan marginalisaation uhasta puhutaan erityisesti niiden toisen polven maahanmuuttajanuorten kohdalla, jotka eivät halua identifioitua vanhempiansa arvomaailmaan, mutta joilla ei ole resursseja, kuten kielitaitoa tai motivaatiota, identifioitua valtayhteisöönkään.

Berry (1996, 296–298) muistuttaa vielä kolmesta huomioonotettavasta seikasta tämän kuviona näennäisen yksinkertaisen akkulturaatiomallinsa tulkinnassa. Ensimmäkin eri elämäalueilla voi olla samanaikaisesti käytössä eri strategioita: perheessä voivat olla vallalla etnisen ryhmän arvot, kun taas enemmän julkisissa yhteyksissä, kuten työssä ja politiikassa, omaksutaan valtaväestön käytäntöjä. Toiseksi on tutkittu niin, että yksilöt käyvät läpi ja kokeilevat useita näistä strategioista, valiten aina kuhunkin kontekstiin ja ajanjaksoon sopivimman. Lisäksi on muistettava akkulturaatioprosessin kahdensuuntainen luonne ja se, että yksilön tai ryhmän valitsema akkulturaatiostrategia ei ole suoraan dominoivan ryhmän ohjailtavissa.

3.1.2 Akkulturaation sisäiset prosessit ja akkulturaatiomuuttajat

Akkulturaatioprosessin aikaisten asenne- ja käyttäytymisorientaatioiden tutkimuksessa operoidaan yleensä yksilöllisten muuttajien alueella. Tällöin tarkoituksenomaisesti vältetään vahvasti ryhmäsidonnaisten normatiivien, kuten uskonnon, mukaan ottamista tulkintoihin. Akkulturaatioasenteiden tutkimuksessa ei ole välttämätöntä käyttää neliluokitusta vaan tulkintakehikkona voi toimia myös sen kahden erillisen ulottuvuuden rinnakkain asettelu. Erityisesti akkulturaatioasenteita koskevien väitteiden käsittely kaksiulotteisessa mallissa voi olla niin loogisesti kuin psykologisestikin itsenäistä. Akkulturaatioon kompleksisuus, epävarmuus, ambivalenttius ja muut sen psykologiset ominaisuudet on ihmisen käyttäytymistä tutkittaessa huomioitava, jotta tulkinnoissa ei syöllistyä yliyksinkertaistamiseen. (Berry & Sam 2003, 65–67.)

Sondegger ja Barrett (2004) ovat tutkineet yksittäisten riskitekijöiden yhteyttä akkulturaatiiviseen stressiin maahanmuuttajanuorten ja -lasten kohdalla. Heidän mukaansa Berryn mallinnus akkulturaatiopoluista ei ole tarpeeksi herkkä tuomaan esiin akkulturaatioprosessin erityisluonnetta lasten ja nuorten kohdalla vaan lisäksi on tutkittava muun muassa sosiaalisen tuen, minäkäsityksen, itsetunnon ja tulevaisuuden odotusten välisiä riippuvaisuuksia. Huomioitavaa heidän saamissaan tuloksissa on sosiaalisen tuen dynamiikka ja sen vaikutukset maahanmuuttajanuorten hyvinvointiin: positiivinen minäkuva (vertaisryhmän ja vanhempien kautta hankittu) ennusti hyvää itsetuntoa, joka taas toimi suojaavana tekijänä akkulturaatiostressiä vastaan. Toivotonmuuden, pelkojen ja traumaoireiden esiintymistä selitti sosiaalisen tuen vähyyys ja heikko itsetunto. (Sondegger, Barrett & Creed 2004, 358–359, 361–370.)

Myös suomalaisen tutkimuksen (Jasinskaja-Lahti 2000) mukaan maahanmuuttajanuorten kokemukset vanhempien tuesta yhdessä perhearvoihin sitoutumisen asteen kanssa vaikutti akkulturaatiostressinä ilmenevään psykologiseen sopeutumiseen. Vanhempien osoittama tuki nosti maahanmuuttajanuorten itsetuntoa, tyytyväisyyttä ja oman elämänhallinnan kokemusta, sekä vähensi käyttäytymishäiriöitä ja psykologisia stressioireita. Yhteys perhemuuttajien ja akkulturaation välillä kulki suoraan ja epäsuorasti, mutta molemmissa tapauksissa tilastollisesti merkitsevästi. Kokonaisvaltaisesti sekä vanhempien tuki, että perheen selkeä arvomaailma edistivät useita psykologisen hyvinvoinnin osa-alueita.

Sam (1995) on tutkinut maahanmuuttajanuorten akkulturaatioasenteita Suomen kaltaisessa valtaosaltaan kulttuurisesti homogeenisessä yhteiskunnassa eli Norjassa. Tulokset valottavat vanhempien luoman asenneilmaston vaikutuksia nuorten kulttuuriseen muutokseen ja sopeutumiseen: vanhemmilta vastaanotetut asenteet selittivät 20 prosenttia vaihtelusta eri akkulturaatiostrategioiden välillä ja vanhempien välittämä asenne norjalaistumista kohtaan oli tärkein yksittäinen selittävä tekijä. (Sam 1995, 238.)

Akkulturaatiomuuttujista sukupuoli on jäänyt tutkimuksissa suhteellisen vähälle huomiolle. Maahanmuuttajavanhempien välittämät osin kielteiset orientaatiot länsimaista sukupuolten välistä tasa-arvoa kohtaan voivat johtaa tyttöjen kohdalla assimiloitumisen välttelemiseen ja separaatiostrategian valintaan. Poikien kohdalla vastaanvaan ei ole tarvetta ainakaan sukupolvien välisten ja perheen sisäisten konfliktien välttämiseksi. Kulttuurisidonnaiset lastenkasvatuskäytänteet yhdessä sukupuolimuuttajan kanssa osoittautuivat selittäviksi tekijöiksi nuorten akkulturaatiostrategioiden valinnassa ainakin kehitysmaista ("third world immigrants") tulleiden maahanmuuttajaperheiden kohdalla. (Sam 1995, 240.)

Kokemukset perheessä toimivat kontekstina lasten ja nuorten identiteetin kehitykselle, kun taas etninen ja kulttuurinen perimä vaikuttavat perheyksikön sosiaaliseen konstruktion. Tutkimustulokset puhuvatkin sen puolesta, että kulttuurisilla ryhmillä on ainutlaatuiset tapansa kokea maahanmuuttajuus, joskaan kulttuurinen sopeutuminen ei ole ainoa selittävä tekijä esimerkiksi akkulturaatiivisia stressioireita vertailtaessa. Eroja ryhmien välillä on kuitenkin enemmän kuin ryhmien sisäisesti. (Sondegger & Barrett & Creed 2004, 357–358.)

Reijonen (2002, 4, 6-7) on analysoinut prosessia, jossa maahanmuuttajat luopuvat entisen kulttuurin mahdollistamista tiloista ja yrittävät ottaa haltuun uuden kulttuurin mahdollistamia tiloja. Prosessin kautta maahanmuuttajat yksilöinä pyrkivät kohti uuteen kulttuurin kuulumisen tunnetta ja osallisuutta, mutta uudessa kulttuurissa heidät kohdataan ryhmän saamien ja valtaapitävien heille määrittämien ominaisuuksien perusteella. Ikää, sukupuolta, erityistaitoja, ammattitajusta tai luonteenpiirteitä ei huomata vaan maahanmuuttaja nähdään herkästi pelkästään kansakuntansa edustajana ja ulkomaalaisuudesta tulee tärkein osa identiteettiä (Puusaari 1997, 21).

3.2 Kotoutuminen ja kotouttaminen

‘Kotoutuminen’ on suomenkielinen vastine sanalle integraatio. Lepola (2002, 11) kuvaa kotoutumista tilanteeksi, jossa maahanmuuttajat eivät eristäydy, marginalisoidu, eivätkä assimiloitu enemmistökulttuuriin vaan ovat kiinteässä vuorovaikutuksessa sen kanssa säilyttäen samalla oman kulttuuri-identiteettinsä. ‘Kotouttaminen’ puolestaan on maahanmuuttopolitiikan keskeinen osa-alue ja viittaa toimenpiteisiin ja voimavaroihin, joilla viranomaiset pyrkivät edistämään kotoutumista.

Työministeriö (2005) määrittelee kotoutumisen prosessiksi, jossa maahanmuuttajat osallistuvat yhteiskunnan taloudelliseen, poliittiseen ja sosiaaliseen elämään, sekä ylläpitävät ja kehittävät omaan kulttuuriinsa ja etnisyyteen liittyviä tärkeitä pitämäänsä asioita. Kotoutuminen on jaettu Euroopan neuvoston (Council of Europe 1997, 9-12) mallissa neljään dimensioon, joiden avulla kokonaisilmiön tarkastelu helpottuu. Sosiaalinen, taloudellinen, kulttuurinen ja poliittinen ulottuvuus ovat erillisinä mitattavissa, mutta eivät todellisuudessa erotu näin selkeärajisina eivätkä irrallisina osa-alueina vaan vaikuttavat toisiinsa kokonaisuutena.

Kotoutumisen ulkoinen (ts. rakenteellinen) ja sisäinen toteutuminen tuovat tarkasteluun syvyyttä ja lisäksi on syytä huomioida yksilö- ja yhteisötason kotoutumisprosessin eteneminen osin erillisinäkin kehityskulkuina. Prosessinomaisuus ilmenee kotoutumisen edetessä vähitellen tapahtuvana maahanmuuttajan aseman vakiintumisena yhteiskunnan virallisissa ja epävirallisissa instituutioissa ja verkostoissa. (Manninen 2001, 3-5.)

Työministeriön (2005, 6) uusimmassa maahanmuuttajia koskevassa selonteossa kotoutumisprosessin onnistumisen painotetaan riippuvan paljolti yksilön olosuhteista ja ympäristöstä. Kotoutumisen merkitys näyttää korostuvan erityisesti aikuisten maahanmuuttajien kohdalla, kun heillä tullessaan on mukana kypsä, toisaalla muotoutunut, kulttuurinen identiteetti. Tämän perusidentiteetin kautta voidaan määritellä vaihtoehtoisia sopeutumisstrategioita: sen kieltäminen, kätkeminen, tehostaminen tai säilyttäminen johtavat kaikki erityyppisiin arjen ratkaisuihin ja lopputuloksiin myös kotoutumista ajatellen. (Työministeriö 2005, 6.)

Identiteettineuvotteluissa ja kotoutumisessa tarvittavan tuen antajia on lueteltavissa valtiovallasta kadunmieheen, mutta erityisesti perheenjäsenet, työnantajat ja erilaiset yhdistykset tulevat mainituiksi. Huomion kiinnittäminen kotoutumiseen tarjottavan tuen oikeaan määrään ja muotoon on tärkeää. Tuen pitää olla kannustavaa, jotta se motivoisi toimimaan ja toisaalta taas liian vähäinen tuki voi lannistaa tai passivoida kotoutujaa. Tuki voi myös johtaa riippuvuussuhteeseen, mikä pidemmän päälle kosta- tautuu eri tavoin niin tuetulle kuin tukijallekin. (Työministeriö 2005, 6.)

3.2.1 Lakeja ja asetuksia

Ulkomaalaisen maahantuloon, maastalähtöön sekä oleskeluun ja työntekoon Suomessa sovelletaan Ulkomaalaislakia (Ulkomaalaislaki 301/2004). Lain tarkoituksena on toteuttaa ja edistää hyvää hallintoa ja oikeusturvaa ulkomaalaisasioissa. Tarkoituksena on lisäksi edistää hallittua maahanmuuttoa ja kansainvälisen suojelun antamista ihmisoikeuksia ja perusoikeuksia kunnioittaen sekä ottaen huomioon Suomea velvoittavat kansainväliset sopimukset. (Finlex 2005.)

Kotouttamisesta on säädetty lailla (Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999) ja sen uusimmalla versiolla (649/2004). Laki määrittelee eri tahojen velvollisuudet korostaen maahanmuuttajan omaa vastuuta osallistua kotoutumisprosessiin aktiivisesti. Laki edellyttää viranomaisia laatimaan paikallisen kotouttamisohjelman ja edistämään maahanmuuttajien kotoutumista erilaisin toimenpitein. (Työministeriö 2005.)

Yksi välineistä on henkilökohtainen kotoutumissuunnitelma (liite 3), johon kirjataan asianomaisen ja mahdollisesti hänen perheensä kotoutumista tukevat toimenpiteet, kuten työelämässä ja laajemminkin yhteiskuntaelämässä tarvittavien tietojen ja taitojen hankkiminen. Alle 17-vuotiaiden kotoutumissuunnitelman tulisi sisältyä perheen kotoutumissuunnitelmaan. Kyseessä on samalla korkeintaan kolmivuotinen sopimus, jonka tekevät viranomaisen ja maahanmuuttaja. Maahanmuuttajalla on oikeus sopimukseen ja velvollisuus sen toimeenpanoon. Sopimus sitoo viranomaiset puolestaan järjestämään ja resurssimaan suunnitelmassa sovittuja toimenpiteitä. (Valtioneuvoston selonteko 2002, 9, 20.)

Yhdenvertaisuuslaki (21/2004) edistää ja turvaa yhdenvertaisuuden toteutumista, sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeussuojaa lain soveltamisalaan kuuluvissa syrjäntilanteissa. Lakia sovelletaan sekä julkisessa että yksityisessä toiminnassa. (Finlex 2005.) Maahanmuuttoasioita koskevaa lainsäädäntöä ovat osaltaan myös Laki säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä (116/2002) ja Laki vähemmistövaltuutetusta ja syrjäntälautakunnasta (660/2001). Tuorein aihepiiriin liittyvä laki on niin sanottu Siirtymäaikalaki (309/2004), jonka puitteissa käsitellään Tsekin, Viron, Latvian, Liettuan, Unkarin, Puolan, Slovenian ja Slovakian kansalaisten ansiotyön edellytyksiä Suomessa. (Työministeriö 2005.)

Maahanmuuttoasioita hallinnoidaan ulko- ja sisäasianministeriössä, työministeriössä, opetusministeriössä, sosiaali- ja terveysministeriössä, oikeusministeriössä ja ympäristöministeriössä (Työministeriö 2005). Käytännön tasolla ja lain tulkinnoista vastaavat kuitenkin kunnat, joilla on yleisvastuu maahanmuuttajien kotouttamisesta. Ne laativat kunnalliset maahanmuuttajapoliittiset ohjelmansa, joiden tulee sisältää tavoitteet, toimenpiteet, voimavarat ja yhteistyösuunnitelmat maahanmuuttajien kanssa. (Virtanen 2002, 18.)

Sisäasiainministeriö (Komiteamietintö 1997, 189–191) on asettanut valtakunnallisen integraatio- ja kotouttamispolitiikan periaatteiksi tasa-arvon ja yhdenvertaiset mahdollisuudet, kannustavuuden, omatoimisuuden, valinnanvapauden, vuorovaikutuksen ja yhteistyön. Mietinnössä mainitaan politiikan lähtökohdaksi ”aktiivinen, uusiin olosuhteisiin sopeutumaan pyrkivä maahanmuuttaja, jolla on vahvuutena oma elämäkokemus ja kyky ratkaista elämän eteen tuomia haasteita”. Kotouttamissuunnitelmasta kieltäytyvän toimeentulo- ja muita tukia alennetaan kohtuullisesti. Maahanmuuttajia ei ole tuotu Suomeen väkisin ja näin ollen voidaan pitää moraalisesti oikeutettuna edellyttää heiltä vastasuoritusta (Laakkonen 2000, 46).

Lakeihin ja asetuksiin sidotut kotouttamistoimenpiteet koskevat Suomessa asuvia maahanmuuttajia, joilla on kotipaikka Suomessa. Suomessa asuminen määräytyy Kotikuntalain (201/1994) ja Ulkomaalaislain (301/2004) nojalla myönnetyn oleskeluluvan perusteella. Vuonna 2003 vain liki 7000 maahanmuuttajaa kuului kotouttamislain, sen yksilöllisten tukitoimien ja kotoutumistuen piiriin (liite 4). Valtioneuvoston selonteon (2002, 8–9) mukaan Kotouttamislain vaikutukset eivät kuitenkaan

rajoitu vain niihin yksittäisiin henkilöihin tai organisaatioihin, joita laki turvaa ja velvoittaa. Lain toteuttamisen kokonaistavoitteena on paikallistason ohjelmien kautta koko maahanmuuttajaväestön tavoittaminen toimintojen piiriin. Laajemmin lain tavoitteet ja vaikutukset liittyvät kulttuurisesti moniarvoisen, etnisesti tasa-arvoisen, vastavuoroisen ja suvaitsevan yhteiskunnan kehittämiseen.

3.2.2 Teoriasta käytäntöön

Lakia sovellettaessa huolehdittavaksi jää, että kotouttamistoimenpiteillä ei vaaranna maahanmuuttajien oikeutta oman kieleen ja kulttuuriin. Laissa ei ole otettu kantaa siihen, mitä uskonnon, kulttuurin ja elämäntapaomuksen turvaaminen ja säilyttäminen käytännössä tarkoittaa. Kotouttamislain yleisperusteissa on kuitenkin huomioitu, että maahanmuuttajien oman kulttuurin normit voivat asettaa heidät ristiriitaiseen asemaan velvollisuuksissaan suomalaisen yhteiskunnan sääntöjä kohtaan. (Valtioneuvoston selonteko 2002, 8.) Valtosen (1999, 2) mukaan etnokulttuuriset yhteisöt ovat Suomessa kasvaneet jo niin vahvoiksi, että ne antavat jäsenilleen merkittävää tukea kotoutumisprosessissa.

Valtioneuvoston selonteossa (2002, 8) todetaan kotoutumisen ja työllistymisen edellytyksenä olevan lähes poikkeuksetta suomen tai ruotsin kielen taito. Yhteiskunnassa tarvittavien keskeisten tietojen ja taitojen hankkiminen on olennainen osa prosessia – suomalaisen elämäntapaomuksen ja tapakulttuurin, työelämän sääntöjen ja yhteiskunnan rakenteiden, sekä oikeusjärjestelmän tuntemus yhdessä oman ammattialan käytäntöihin ja työtapoihin perehtymisen kanssa vievät eteenpäin. Kysymyksessä on aina yksilöllinen kehitys, jonka periaatteisiin kuuluvat tasavertaisuus ja valinnanvapaus.

Kotoutuminen ei täysin lakeihin taivu. Prosessi etenee yksilöllisesti, eikä uuteen kulttuuriin, käytänteisiin ja arkeen sopeutuminen välttämättä käy asetusten mukaisessa aikataulussa. Maahanmuuttajia siis kotoutetaan koko koneiston voimin, mutta vastuu kotoutumisen toteutumisesta jää kuitenkin viime kädessä yksilölle ja tämän oma-aloitteisuuden varaan. Esimerkiksi julkisista tukipalveluista ja niiden tarjonnasta pitäisi ensinnäkin ottaa selvää ja niitä pitäisi olla myös halukas ja kykenevä käyttämään. Valtonen (1999, 9) muistuttaakin, että Suomen kaltaisessa pitkälle järjestäyty-

neessä yhteiskunnassa kotoutumiseen liittyy tärkeiden sosiaalisten suhteiden lisäksi myös institutionaalisia suhteita, joita yksilön on itse aktiivisesti pidettävä yllä.

Kotoutumisen onnistumisessa yksilön ja kotoutumisen tukemiseen valtuutettujen viranomaisten lisäksi myös valtaväestön rooli on merkittävä. Asenteet, sekä yksittäisten ihmisten vuorovaikutustaidot ja kommunikaatiohalukkuus ovat maahanmuuttajien aistittavissa päivittäisen kanssakäymisen yhteydessä. Myös julkisuudessa käytävillä keskusteluilla ja sillä ketkä äänensä saavat kuuluville on oma osuuteensa kotoutumisen mahdollisuuksien muovaamisessa. (Lepola 2002, 14–15.)

Maahanmuuttajien integroiminen ei siis ole yksisuuntainen prosessi vaan koko väestöä koskevaa monensuuntaista vuoropuhelua ja yhteiskuntatoimintaa. Maahanmuuttajien sopeutumisen kannalta on tärkeää edistää suomalaisten suvaitsevaisuutta ja kulttuurista vuorovaikutusta vahvistavia asenteita – maahanmuuttajien mukanaan tuomat kulttuuriset vaikutteet muuttavat kuitenkin väistämättä myös valtaväestön asenteita ja yhteisöjen elämää. (Sisäasiainministeriö 1997, 190.) Laakkonen (2000, 44) pitää nykyisyyttä kansallisena testivaiheena, jonka aikana Suomalaisten on opittava enenevässä määrin kohtaamaan etnisiä eroja ja elämään niiden kanssa. Lähitulevaisuudessa etnisistä ryhmistämme kehittyä uutta suomalaista väestöä ja ideaalitalanteessa erilaisuuksista muodostuu yhteisyyttä.

3.2.3 Kotoutumisen indikaattoreita

Mannisen (2001, 6–7) mukaan kotoutumisen ja yleensäkin yhteiskunnallisten suhteiden mittaaminen on vaikeaa. Yhtä selkeää mittaria, mittayksikköä tai käytäntöä ei ole olemassa vaan lukuisten indikaattoreiden joukosta on tutkimuksiin valittu ne, joiden soveltaminen on ollut käytännöllisintä. Pyrkiessään tutkimusten ja eri maiden parempaan vertailtavuuteen Euroopan neuvosto on julkaissut teoksen *Measurement and Indicators of Integration* (Council of Europe 1997), jossa integraation mittaamista käsitellään kotoutumisen eri osa-alueiden kautta. Taloudellisen, poliittisen, sosiaalisen ja kulttuurisen ulottuvuuden kautta lähestytään yksittäisiä indikaattoreita, joilla kotoutumisen onnistumista tai epäonnistumista voidaan mitata.

Taloudellisella ulottuvuudella indikaattorit liittyvät useimmiten työmarkkinoihin. Työttömyysaste, työmarkkinoiden etninen segregatio eli syrjintä, maahanmuuttajien osuus ammatillisessa koulutuksessa ja tietyissä avainammattiryhmissä, sekä työtuntien määrä, suhteellinen tulotaso ja yrittäjäyys ovat tällaisia indikaattoreita. Erityisesti korkeasti koulutettujen maahanmuuttajien työttömyysluvut toimivat tärkeänä indikaattorina tällä kotoutumisen ulottuvuudella. (Coussey & Christensen 1997, 18–19.)

Sosiaalisella ulottuvuudella muun muassa asumistaso, maahanmuuttajaväestön asumisen keskittyminen tietyille alueille, koulunkäynnin mahdollisuudet ja käytössä olevat sosiaaliturvaetuudet indikoivat kotoutumisen sosiaalisia lähtökohtia. Syntyvyys- ja kuolleisuusluvut, sekä terveydentilamittaukset kertovat osaltaan demografisista muutoksista, samoin pidätysten lukumäärät, saadut tuomiot, rasismirikokset ja muut juridiset indikaattorit lukeutuvat sosiaaliselle ulottuvuudelle. Poliittisen ulottuvuuden pääindikaattorina toimii äänestysaktiivisuus; äänioikeus ja sen käyttö, äänen etninen polarisoituminen ja maahanmuuttajataustaisten ehdokkaiden osuus vaaleissa ja päättävissä elimissä. Myös maahanmuuttajasäädösten kautta voidaan operationalisoida poliittisen ulottuvuuden indikaattoreita, esimerkiksi lain kohdistuessa kansalaisoikeuksiin. (Coussey & Christensen 1997, 19–21.)

Kulttuurisen ulottuvuuden kohdalla kotoutumisen indikoiminen on Mannisen (2001, 7) mukaan kaikkein vaikeinta, koska jo pelkästään kulttuurin määrittely on hankalaa. Uskonto, ruoka ja musiikki tulevat mainituiksi, mutta eivät sinällään vielä paljon paljasta kulttuurisen integraation asteesta. Metodeja ja mittaamenetelmiä luetellessaan Coussey ja Christensen (1997, 21–22) painottavat laadullisten survey-tyyppisten tutkimusten pääsevän parhaiten käsiksi maahanmuuttajien kotoutumisen kokemuksiin, käsityksiin ja asenteisiin.

Berry (1990, 250) katsoo, että statuksen muutokset, sekä ikä- ja sukupuolitekijät indikoivat erityisesti akkulturaatiivista stressiä ja sitä kautta onnistuneen kotoutumisen mahdollisuuksia. Hänen mukaansa suhteellisen iäkkäät ja usein naiset, sekä ilman partneria saapuvat maahanmuuttajat ovat muita useammin kokeneet stressiä. Taloudellisten, poliittisten, sosiaalisten ja kulttuuristen muuttajien lisäksi on joukko muita attribuutteja, joiden kautta ilmiötä voidaan lähestyä. Lähinnä ne ovat psykologisia ja

asenteellisia muuttujia, kuten itsetunto, arvopohja, identiteettihajaannus, mentaalinen joustavuus, motivaatiotekijät ja kognitiiviset tyylit. (Berry 1990, 250–251.)

Ekholm (1997, 169) listaa käytettyjä indikaattoreita Sosiaali- ja terveysministeriön teettämästä tutkimuksesta vuodelta 1994, jossa selvitettiin pakolaisten integroitumista Suomeen. Integraatioprosessia evaluoitiin tässä kattavassa tutkimuksessa seuraavilla indikaattoreilla: työllisyysaste, elinolosuhteet ja maassamuutto, suomen kielen taito, koulutustaso, massamedian käyttö, äänestysaktiivisuus, kansalaisuuden hakeminen, henkilökohtaiset kontaktit suomalaisiin, ksenofobia pakolaisia kohtaan, etnisen yhteisön tuki, kulttuuri ja uskonto, etninen organisoituminen ja halukkuus palata lähtömaahan. Näillä mittareilla saadut tulokset kertoivat täyden osallistumisen suomalaiseseen talouselämään, sekä sosiaaliseen ja poliittiseen toimintaan olevan mahdollista vain harvoille maahanmuuttajille. Suurimmaksi yksittäiseksi esteeksi muodostui tuolloin työttömyys ja toivottomimmassa tilanteessa olivat pienimpien maahanmuuttajaryhmien nuoret edustajat.

4. PERHE SOPEUTUJANA JA SOPEUTUMISKONTEKSTINA

”Mahdollisuus normaaliin perhe-elämään on paitsi ihmisoikeus myös kotoutumisen keskeinen edellytys.” (Valtioneuvoston selonteko 2002, 12.)

Keskustelu maahanmuuttajaperheiden hyvinvoinnista ja kotoutumisesta sisältää laajan kirjon ilmiöitä, painotuksia ja näkökulmia. Huomion kiinnittyessä yksilöön, akkulturaatioon, miele nterveyteen, identiteettiin ja kulttuurien väliseen viestintään on näkökulma painottunut psykososiaaliseen hyvinvointiin ja sen ilmiöihin. Maahanmuuttajien ja yhteisöjen näkökulmasta tarkasteltaviksi nousevat muun muassa oikeudet/velvollisuudet, kotoutuminen, lojaliteetti, kulttuuri-identiteetin muuttuminen ja vähemmistönä eläminen. (Päivärinne 2002, 28.) Edellä mainittuja näkökulmia yhdistelemällä lähestytään ilmiökenttää, jossa risteilevät perheen ja sen jäsenten psykososiaalinen hyvinvointi, onnistunut kotoutuminen, kulttuurien yhteensovittaminen ja vanhempien kasvatustyö näiden apuna ja välineenä.

4.1 Perheen sisäinen dynamiikka ja tunneilmasto sopeutumisprosessissa maahanmuuttotilanteessa

Perhekäsitys on aina sidoksissa kulttuuriin ja käsitykset siitä, ketkä kuuluvat perheeseen ja mikä on perheen funktio yhteiskunnassa, vaihtelevat sen mukaisesti (vrt. länsimäinen ydinperhekäsitys ja yhteisökulttuurien laajempi käsitys perheyhteisyydestä). Perheettömätkin maahanmuuttajat suosivat usein perhettä korvaavia asumismuotoja, esimerkiksi asuvat yhdessä ystävien kanssa (Manninen 2001, 34). Valtosen (1999, 46) tutkimustulosten mukaan yksittäisten maahanmuuttajien ja heidän perheidensä elämänlaatu kotoutumisvaiheessa liittyy kiinteästi myös lähtömaassa olevien läheisten elämänlaatuun.

Perheen asemasta ja perheyhteisyyden merkityksestä modernissa yhteiskunnassa kiistellään, mutta erityisesti maahanmuuttajaperheiden kohdalla rajaa traditionaalisen ja modernin perheihanteen välillä joudutaan miettimään. Hyvinvoinnin turvaaminen näille perheille vaatii paitsi taloudellista näkökulmaa, myös perhekäsityksen ja elämäntavan muutoksen näkökulmaa. (Matinheikki-Kokko 1992, 30–32, 85.) Gerrisin

(1994, 144) mukaan yksilöllinen ja kulttuurinen käsitys perheestä on juurtunut traditioiden, instituutioiden ja arvojen viitekehykseen ja yhteiskunnalliset arvojen muutokset ovat yhteydessä perhejärjestelmien sisäiseen toimintaan. Tästä johtuen hän ei pidäkään yllättävänä, että kautta historian ja kaikissa yhteiskunnissa perhe-elämä on ollut paitsi arvostettua, myös arvolutautunutta.

Yksilötason ja perheen sopeutuminen uuteen kulttuuriin kulkee ulkoisten muutosprosessien ja niitä seuraavien sisäisten muutosten virrassa. Maahanmuuttaja ja hänen mahdollinen perheensä ovat muukalaisia saapuessaan uuteen maahan. Lähes kaiken ollessa uutta ja erilaista perheen täytyy oppia uudelleen monia niitä arvoja, tapoja ja ulkoisen ympäristön toimintaperiaatteita, jotka kotimaassa olivat ikään kuin annettuina ja kyseenalaistamatta olemassa. Sisäisen toiminnan logiikan havaitseminen ja oppiminen voi olla vielä vaikeampaa. Psykologiset ja sosiokulttuuriset asenteet, oikean ja väärän erottelut ja elämäntavan mallit ovat muistuttamassa erilaisuudestaan niin pienissä kuin suurissakin arkipäivän tilanteissa ja tapahtumissa. (Kristal-Andersson 2000, 90.)

Maahanmuuton yhteydessä perheen hyvinvointiin ja sopeutumiseen vaikuttaa kaikkein voimakkaimmin se, onko muutto tapahtunut vapaaehtoisesti vai pakon sanelemana (Talib 2000, 79). Erityisesti pakolaisia eli ei-vapaaehtoisesti kotimaastaan läheneitä koskevaa tutkimusta on leimannut tutkijoiden pitäytyminen psykologisessa ja psykiatrisessa viitekehysessä. Hyvinvointi määritellään näissä tutkimusorientaatioissa terveydeksi, johon vaikuttavat ja jota uhkaavat psykodynaamisen teorian käsitteistä johdetut tekijät: menetys, erottaminen, stressi ja trauma. Sosio-kulttuuristen tekijöiden huomioiminen on jäänyt paljon vähemmälle, vaikkakin niiden vaikutusten tarkastelu suhteessa ihmisen hyvinvointiin avaa laajemman perspektiivin sosiaalisesti kärsivien pakolaisten heterogeeniseen joukkoon. (Järvinen 2004, 78–79.)

Valtioneuvoston selonteossa (2002, 17) listataan perheiden kotouttamista tukevia toimenpiteitä. Sosiaali- ja terveystalvet, kuntoutusohjelmat, lasten tarpeiden huomioon ottaminen päivähoitossa ja sen ulkopuolella olevien lasten kotoutumisen tukeminen, lasten ja nuorten tukemien ja opetus, maahanmuuttajavanhempien omatoimisuuden lisääminen, sukupuolten tasa-arvon lisääminen ja maahanmuuttajien äidin-

kielen sekä kulttuurin tukeminen ovat merkittäviä kotoutumisen edistäjiä ja perheen tukimuotoja.

4.1.1 Perheen roolikonstruktio

Roolit suhteessa uuden ympäristön sosiaalisiin konteksteihin muuttuvat ja elävät – vanhemmuus roolina pysyy ja kulkee mukana. Perheen sisällä roolirakenne voi kuitenkin muotoutua obsuhteiden pakosta täysin uudella tavalla. Usein isä on ennen uutta tilannetta ollut perheen pääasiallinen elättäjä, mutta maahanmuuton yhteydessä hän voi menettää tämän roolin ja sen mukana auktoriteettiasemansa. Tällöin taas äidin ja naisen rooli lasten kasvattajana ja kodinhoitajana voi muuttua työssäkäynniksi. Yhteiskunnan vaihtuessa työn ja aseman menettämisen myötä voi kadota myös elämän sisältö ja mielekkyys. (Forsander 1994, 33.) Valtonen (1999, 48) pitääkin tässä suhteessa erityisen merkittävänä tekijänä korkeaa työttömyysastetta, joka johtaa monissa perheissä toimeentulon hankkimiseen liittyviin roolimutoksiin. Liebkindin (1993, 25) mukaan maahanmuuttajaperheen jaettu kokonaisvaltainen jatkuvuuden tunne menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden suhteen joutuu koetukselle ja luo herkästi sukupolvien välisiä konflikteja.

Muutostilanteessa lasten roolit muotoutuvat jo senkin kautta, miten he kokevat vanhempiensa auktoriteetin mahdollisen heikkenemisen. Suomalaisilta vertaisryhmäläisiltä opitut tavat ja näkemykset auttavat selviämään kodin ulkopuolella, mutta samoja asioita voi joutua piilottamaan vanhemmiltaan. Nuorten kohdalla murrosikä tuo entisestään lisää haasteita perhesuhteisiin. Uudessa ympäristössä perheenjäsenet saavat aluksi tukea vain toisiltaan, mutta roolien muutokset voivat johtaa myös vaikeuksiin ja jopa perheen hajoamiseen paineiden alla. (Forsander 1994, 33–34.) Perheen sisäisen rauhan säilyttämiseksi vanhemmat saattavat hyväksyä omien kulttuuriarvojen väheksymistä ja halventamista, kun maahanmuuttajanuori taas teeskentelee hyväksyvänsä ja kunnioittavansa vanhoja arvoja (Talib 2000, 80).

Kahden maailman yhteentörmäyksessä maahanmuuttaja ei enää koe olevansa osa vanhaa muttei vielä osa uuttakaan maata ja kulttuuria. Perheen sisällä jokainen lapsi, nuori ja aikuinen käy läpi erillisiä ja erilaisia identiteettikonflikteja. Ne eivät kuiten-

kaan koske ainoastaan yksilöä vaan voivat aiheuttaa perheen sisällä hämmennystä, levottomuutta ja epäsopeutta. ”Kuka olen ja keitä olemme?” kysymykset heräävät juurettomuuden, kuulumattomuuden ja turvattomuuden tunteista. Perheen sisällä adaptoituminen eli itsensä uudessa ympäristössä hyväksyminen voi kullakin perheen jäsenellä kulkea toisistaan poikkeavassa aikataulussa. (Kristal-Andersson 2000, 131–132, 138–139, 165.) Eräsaari (1994, 188) katsoo, että henkilökohtaisella tasolla liikkuvan kommunikaationsa vuoksi perhe järjestelmänä kykenee myös säilyttämään stabiilitaan torjumalla perheenjäsenten muuttumista.

Maahanmuuttajanaiset ovat usein miehiä suuremmassa syrjäytymisvaarassa perheen ulkopuolelle ulottuvien sosiaalisten kontaktien puutteen vuoksi. Vastuu lapsista ja kodista huolehtiminen lankeavat perinteisesti perheen naisten harteille. Monien Suomeenkin saapuvien maahanmuuttajaryhmien lähtömaissa naisen rooli on hyvin perinteinen. Naisen ja perheen tyttären asema miespuolisiin jäseniin nähden on alisteinen – tällöin suomalainen tasa-arvoinen ja itsenäinen naismalli voi olla vaikea hyväksyä maahanmuuttajaperheeseen. (Manninen 2001, 36.)

Naisen asema voi radikaalistikin muuttua myös sen seurauksena, kun suvun ja naapuruston naisten yhteisön tuki puuttuu ja arjesta täytyy selvitä yksin. Naiset eristyvät helposti kotiin, erityisesti ilman riittäviä kielenopiskelumahdollisuuksia ja mahdollisuutta järjestettyyn lastenhoitoon. Myös käsityökulttuurin tukeminen ja yrittäjyyteen rohkaiseminen voivat Mannisen (2001) mukaan olla keinoja maahanmuuttajanaisten tasa-arvon edistämiseen. Perheiden miehiä ei näissä pyrkimyksissä kuitenkaan tule unohtaa vaan perheen kokonaisuutena tulisi ymmärtää kouluttautumisen ja itsenäistymisen merkitys naisten menestyksen kannalta. Huolestuttavana Manninen (2001) pitää kehityskulkua, jossa maahanmuuttajaperheiden sisäisten suhteiden kärjistymisen on johtanut siihen, että suuri osa suomalaisten turvakotien asiakkaista on nykyään maahanmuuttajanaisia.

4.1.2 Tunneilmasto ja mielenterveys

Maahanmuuton yhteydessä muutosten ja uusien kokemusten määrä haastaa niin yksilöiden kuin perheidenkin hyvinvointia, tunne-elämää ja jatkuvuutta. Liebkind (1993,

27) on listannut mielenterveysongelmien kehittymiseen vaikuttavia riskitekijöitä maahanmuuttotilanteessa:

- henkilökohtaisen sosio-ekonomisen statuksen aleneminen
- kyvyttömyys puhua vastaanottavan yhteiskunnan kieltä
- joutuminen eroon perheestä/suvusta
- kokemukset ympäröivän yhteiskunnan epäystävällisestä vastaanotosta
- eristäytyminen samaa kulttuuriperimää olevien henkilöiden seurasta
- traumaattiset maahanmuuttoa edeltäneet kokemukset tai pitkittynyt maahanmuutosta seurannut stressi
- nuoruus- tai vanhuusikä maahanmuuton aikana

Itse maahanmuuttotapahtumasta laskien vasta vuosien päästä ilmaantuvia erinäisiä oireita voidaan kuvata ”psykologisen saapumisen” käsitteellä. Tällöin viitataan yllättäen ilmeneviin ongelmiin näennäisen hyvin edenneen kulttuurisen sopeutumisen jälkeen (Liebkind 1993, 27–28). Muutto kotimaasta fyysisenä ja konkreettisena tapahtumana pitää sisällään monenlaisia menetyksiä. Menetettyjen sukulaisten, kotitalon, tuttujen maisemien kuin myös kielen, tapojen, uskomusten ja haaveiden sureminen on osa alkuvaiheen tunne-elämää ja surureaktioina voi ilmetä apaattisuutta, heikentynyttä stressinsietokykyä ja ihmissuhteista vetäytymistä. Surutyö on luonnollista ja välttämätöntäkin mielenterveydelle ja asioiden uudenlaisen järjestyksen hyväksymiselle. (Puusaari 1997, 31.) Tunteiden kirjo sopeutumisprosessin aikana voi pitää sisällään ulkopuolisuuden, yksinäisyyden, kaipuun, huonon omantunnon, häpeän, surun, juurettomuuden, katkeruuden, epäluulon ja identiteettitömyyden tuntemuksia. Myös oman äidinkielen arvon aleneminen ja arvojen mitätöityminen vaikuttavat mielentiloihin ja niiden kautta psykososiaaliseen hyvinvointiin. (Kristal-Andersson 2000, 19.)

Muukalaisuuden ja ulkopuolisuuden tunteita raportoitiin Kristal-Anderssonin (2000, 90–91) tutkimuksissa äkkinäisinä tai hitaasti kehittyvinä ilmenemisinä ja muutaman sekunnin tuntemuksista pitempiä ajanjaksoja dominoiviin tunnetiloihin. Yksinäisyys pohjautuu usein elämäntilanteeseen, jossa yksilö tai perhe eristäytyy omaan maailmaansa olosuhteiden pakosta – perheestä, suvusta ja ystävistä on jouduttu eroon

maastamuuton seurauksena. Tästä johtuen kaipuu ja ikävöinti ovat maahanmuuttajien yleisiä tunteita lopun ikää – enemmän tai vähemmän voimakkaina ja periodeittain elämänsä aikana esiintyvinä. Hämmennys, muutokset, kriisit ja ikävän tunteet aiheuttavat usein sisäistä kärsimystä ja tulosten mukaan tilanne käy vaikeammaksi, jos ikävän kohdetta ei osata tarkoin määritellä. (Emt. 2000, 90–91.)

Alemmuuden tunteita saattavat synnyttää monet arkipäiväiset ja näennäisen yksinkertaisetkin asiat. Kaupassa käynti, laskujen maksu tai pukeutumiskoodin noudattaminen voivat tuottaa vaikeuksia ja alemmuuden tunteet siirtyvän ketjureaktiona mahdollisesti myös perheenjäseniin. Omiin taustoihin liittyvät alemmuuden tunteet ja heikko itsetunto vaikeuttavat alkua uudessa maassa. Syyllisyyden tunteet voivat samoin ilmetä heti saapumisen yhteydessä, jonkun ajan kuluttua tai myöhemmin elämässä. Maahanmuuttaja/pakolainen voi tuntea syyllisyyttä esimerkiksi mahdollisuudesta elää rauhassa ja kyvyttömyydestään auttaa kotimaahan jääneitä tarpeeksi. Oman selviytymisen oikeutusta voidaan kyseenalaistaa ja toisaalta voidaan tuntea huonoa omaatuntoa siitä, että ollaan kaikesta hyvästä huolimatta tyytymättömiä uuteen kotimaahan. Häpeän ja menneisyyden kieltämisen tunteet syntyvät usein samoista syistä. (Kristall-Andersson 2000, 103–105, 126–127.)

Matinheikki-Kokko (1997, 16) tiivistää tutkimustensa nojalla maahanmuuttajien psyykkisten ongelmien liittyvän paitsi traumaattisiin kokemuksiin ennen maahanmuuttoa myös muuton jälkeisiin kokemuksiin: rasmin kokemuksiin, kulttuurinmuutosten synnyttämiin perheen sisäisiin ongelmiin, sukupuoliroolien muutoksiin ja oman arvottomuuden kokemuksiin. Erityisen haasteelliseksi psyykkinen oireilu ja akkulturaatioprosessiin liittyvät ristiriidat käyvät tilanteessa, jossa maahanmuuttajan on erilaisten odotusten keskellä vaikea luoda mielekkäitä yksilöllisiä merkityksiä elämälleen vieraassa kulttuurissa (Emt. 1997, 16).

Liebkindin (1993, 36) mukaan suomeen asettuneiden maahanmuuttajien voimattomuuden tunnetta lisää erityisesti se seikka, että suhteellisen homogeenisessa yhteiskunnassa pienillä vähemmistöryhmillä (maahanmuuttajat etnisen alkuperän mukaan ryhmiteltynä ja muut vähemmistöryhmät) on hyvin vähän konkreettisia mahdollisuuksia vaikuttaa omiin oloihinsa. Kulttuurisen yhteisön ja tuen puute vaikuttaa henkiseen hyvinvointiin erityisesti aikuisilla maahanmuuttajilla ja perheittäin tarkastel-

tuna vanhemmilla on yleensä lapsiaan enemmän oireita ja hoitoa vaativia mielenterveysongelmia.

4.2 Kodin merkityksestä maahanmuuttotilanteessa

”Monille maahanmuuttajille koti ei ole enää tietty paikka maailmassa vaan mielentila.” (Forsander 1994, 31.)

Huttunen (2002, 50, 97) on tutkinut ja käsitellyt väitöskirjassaan kodin merkityksiä maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Hän toteaa, etteivät kodin saamat merkitykset ole nykyään enää itsestäänselvyksiä vaan ne herättävät kysymyksiä paikan, tilan, kuulumisen ja kiinnittymisen liittymisestä toisiinsa. Erityisesti maahanmuuttotilanteessa koti arjen itsestään selvänä ympäristönä särkyä ja kodin monet merkitykset korostuvat. Uutta kotia merkityksellistetään paikan, tilan ja muistikuvien, toisaalta perheen ja ihmissuhteiden, kolmanneksi arjen ja laajemman yhteisön jäsenyyden kautta.

Samassa yhteydessä, kun Huttunen (2002, 329–330, 344) näkee maahanmuuttajuuden prosessina, hän kuvaa kotia neuvottelujen solmukohtana. Kodin tila ulottuu monin tavoin Suomen rajojen ulkopuolelle ja nykyisyys on ymmärrettävissä vain suhteessa menneeseen. Maahanmuuttaja neuvottelee ja tuottaa samanaikaisesti suhdettaan sekä uuteen asuinmaahan että lähtömaahansa. Maahanmuuttaja käy uuteen kulttuuriin sosiaalistumisprosessiaan läpi usein muille näkymättömästi ja saavuttamattomissa olevassa tilassa eli kotona (Reijonen 2002, 45).

Valtonen (1999, 3, 46–47) on löytänyt kotoutuvien pakolaisten yhteisöjä tutkiessaan erilaisia uskonnollisia, kulttuurisia ja poliittisia selviytymisstrategioita, joiden avulla nämä pyrkivät jäsentämään nykyistä elämäntilannettaan ja etsimään uudenlaiseen arkeen merkityksiä ja sisältöä. Joidenkin maahanmuuttajien ja heidän perheidensä havaittiin korostavan esimerkiksi uskonnollisia tapojaan jopa paljon kiihkeämmin kuin kotimaassaan. Jos poliittisilla muutoksilla oli ollut välitön vaikutus maastamuuttopäätökseen niin maahanmuuttotilanteessakin uuteen kulttuuriin sopeutuminen saatiin nähdä omasta maasta mukana seuranneen poliittisen ideologian kehityksessä.

Valtonen (1999, 47) kuvaakin tuttujen uskonnollisten, kulttuuristen ja poliittisten tapojen noudattamista omaan elämäntilanteeseen sopivan paradigman etsimisenä, jota voidaan pitää tietoisena pyrkimyksenä elämän mielekkyyden saavuttamisen kannalta.

4.2.1 Diasporan käsitteestä

Käsitteet `diaspora` tai `diasporinen asento` pyrkivät laajentamaan kotoutumisen tarkastelun näkökulmaa myös tapahtumiin ennen Suomeen tuloa. Huttusen (2002, 345–346) tutkimusaineisto osoittaa, ettei ole yhdentekevää, mistä ja toisaalta miksi maahanmuuttaja on lähtenyt: Toisille menneisyydestä voi löytyä hyvä ja kaivattu koti, johon voi yhä katsoa Suomesta käsin, kun taas toisille lähtömaan kokemukset pakottavat kääntämään selän sille ja suuntautumaan toisaalle. Diasporan käsitteen avulla pyritään tähdentämään sitä, että maahanmuuttajien identifioitumisen prosessit, konkreettiset sosiaaliset käytännöt ja koko elämän perspektiivi yltyvät monin tavoin kansallisten rajojen yli (Emt. 2002, 44).

Historiallisilta juuriltaan diasporan käsite palautuu vahvimmin juutalaisten kokemuksiin kotimaastaan karkoitettuna ja useiden eri maiden alueelle hajautuneena kansana. Tästä syystä monet negatiiviset konnotaatiot seuraavat diasporan käsitettä ja syrjäyttäminen, uhrautuminen, vieraantuminen ja menetys kuuluvat näihin yleisiin assosiaatioihin. Sosiaalisena muotona tämän tyyppiseen diasporaan kuuluu vahvasti myös unelma kotiinpaluusta. Toisentyypinen käsitteen käyttötapana on suhteellisen uusi ja sen kohdalla painoarvoa saavat yksilöllinen kokemus, mielentila, tietoisuus identiteetistä ja sen stabiilin luonteen kyseenalaistaminen. Diasporinen tietoisuus on identiteettien muuntumista, synkronointia, sekoittumista ja uudelleentuotantoa globaalin median, liikkuvuuden ja viestintämahdollisuuksien ansiosta. (Vertovec & Cohen 1999, 7-11.) Rex (2000, 54) haluaa muistuttaa, että diasporan eri elementtien käsitteellistäminen tuottaa käytännössä vain analyttisiä abstraktioita, mutta kokonaisuutensa tarkasteluun vaaditaan rajaamisen sijaan käsitteen ymmärtämistä niin, että se sulkee sisäänsä mahdollisimman monenlaisia diasporia.

Vertovec ja Cohen (1999, 1-2) pitävät diasporisten populaatioiden lisääntymistä yhtenä suurimmista muutoksista nykyisten maahanmuuttajavirtojen kohdalla. Nämä ryhmät eivät kiinnity sosiaalisesti, kulttuurisesti ja fyysisesti vain yhteen paikkaan, eivät synnyinsijoilleen eivätkä nykyiseen asuinpaikkaansa. Tämäntyyppistä ”kodikotomuutta” tai multilokaalisuutta esiintyy erityisesti niiden ryhmien kohdalla, jotka liikkuvat työn perässä tai pakolaisasemansa takia. Nykyiset globaalit verkostot talouden, infrastruktuurin ja viestinnän kentillä mahdollistavat monia yhtäaikaista lokaliteetteja ja hybridejä identiteettejä. (Vertovec & Cohen 1999, 2-5.)

Maahanmuuttajilla on toisistaan poikkeavia kokemuksia Suomessa, sekä toisistaan poikkeavia menneisyyden maisemia, ja he päätyvätkin ottamaan toisistaan poikkeavia diasporisia asentoja suhteessa Suomeen. Nämä asennot kertovat kodin etsinnästä mahdollisuuksien ja rajoitusten mukaan, sekä suuntautumisesta sinne, missä hyvä koti on mahdollinen ja poispäin sieltä missä elämä on vaikeaa. Ihmisillä voi olla kodinomaisia suhteita useampaan paikkaan yhtä aikaa ja toisaalta työ tai perhe voi olla maantieteellistä kiinnittymistä tärkeämpää ja ohjata ratkaisuja jäämisen ja lähtemisen suhteen. (Huttunen 2002, 345–346.) Emotionaalinen ja moraalinen koti voi muodostua perheen ja laajemman yhteiskunnan väliin jäävään tilaan eli diasporan omimmalle alueelle (Rex 2000, 60). Brah (1996, 180) tähdentää, että diasporan käsitteeseen liittyvä ”kodin kaipuu” ei tarkoita samaa kuin ”kotimaan kaipuu”. Tämä tarkennus viittaa lähinnä diasporiin, jotka eivät ylläpidä paluun ideologiaa.

5. VANHEMMUUS KULTTUURISTEN KOHTAAMISTEN KONTEKSTISSA

”Jos monikulttuurisuudella tarkoitetaan eri kulttuurien tasa-arvoista rinnakkaiseloä, monikulttuurisen kasvattajan päämääränä on tunnistaa kunkin kulttuurin omaa identiteettiä tukevat asiat.” (Lumme 2000, 56.)

5.1 Muutoksia

Vanhemmuus ei synny tai rakennu sosiaalisessa tyhjiössä vaan kulttuuriset arvot ja tavat, perheen kehitysvaiheet ja muutokset sosiaalisissa tai taloudellisissa rakenteissa ovat yhteydessä vanhemmuuteen ja muovaavat siitä omanlaistaan. Muutokset asettavat vanhempia uudenlaisten haasteiden eteen ja toisaalta erilaiset poliittiset ja sosiaaliset rakenteet tuottavat erilaisia vanhemmuuden määrittäjiä ja kehystävät vanhemmuuden kokemuksia. (Böök 2001, 9, 14.) Maahanmuuttajaperheiden kohdalla muutoksia voi ilmaantua lyhyelläkin aikavälillä paljon ja vanhemmuuden kulttuurisia määrittäjiä koetellaan monelta taholta.

Länsimaiseen ydinperhemalliin verrattuna esimerkiksi afrikkalaisten laajennetut perhekonstruktiot hämärtävät rajaa perheen ja suvun määrittelyn välillä. Tilanteiden mukaan perheeseen lasketaan kuuluvaksi niin isän kuin eri vaimojen lapset, isovanhemmat, tädit, sedät ja serkut. Suvun ja perheen yhteys tarkoittaa usein sitä, että biologiset vanhemmat jakavat suhteensa lapsiinsa sukulaisten kanssa – erityisesti hoivan ja kasvatuksen kysymyksissä. (Järvinen 2004, 144.) Maahanmuuton seurauksena isovanhemmat ja muut sukulaiset jäävät kuitenkin usein kotimaahan.

Poikolaisen (2002, 62) mukaan vanhemmuuden toteuttaminen ei ole enää vain vanhempien oma asia. Nykyään aikaisemmilta sukupolvilta siirtyneet lasten kasvatuksen perinteet eivät enää ohjaa vanhempia niin kuin aiemmin vaan valtion ja kunnan viranomaiset ovat ottaneet osan näistä tehtävistä. Lasten ja vanhempien suhdetta säädelään lain voimalla ja valtion terveys-, sosiaali- ja perhepoliittisin toimenpitein. Perheen intimitetin ja yksityisyyden häviäminen, sekä kasvatustavoiin jakaminen uuden yhteiskunnan eri tahojen kanssa voi olla maahanmuuttajavanhemmille uusi asia.

Marin (1994, 18–19) arvioi, että lukuisat hallinnollis-byrokraattiset toimenpiteet tekevät perheen elämästä julkisempaa ja viranomaisten edessä läpinäkyvämpää; perheen sisäiseen dynamiikkaan voidaan puuttua ja puututaan monin eri tavoin. Hän muistuttaa perheen kentän olevan kuitenkin yksityinen siinä merkityksessä, että se on aina osittain hallinnan ja hallinnoinnin ulkopuolella. Perhe ja suku tukevat traditionaalisissa kulttuureissa jäseniään yhä tiiviisti ja yhteiskunnan puuttuminen perheen sisäisiin asioihin koetaan näistä lähtökohdista ajatellen tunkeilevaksi (Puusaari 1997, 26).

5.2 Jännitteitä ja haasteita

Lapset oppivat vanhemmiltaan, hoitajiltaan ja opettajiltaan, miten käyttäytyä kulttuurin määrittelemällä tavalla. Kasvatuksen kautta pyritään joko tiedostaen tai tiedostamatta sovittamaan lapsia kulttuurin sanelemaan muottiin ja vaikka lapsen kehityksen periaatteet ovat universaaleja, joutuu jokainen kasvattaja operoimaan näillä periaatteilla tietyssä kulttuurisessa kontekstissa. (Gonzales-Mena 1997, 6.) Törmän (1996, 101) mukaan kasvatusta onkin aina kulttuurisidonnaista ja erityisesti pienten vähemmistöryhmien kohdalla kulttuuristen ehtojen varmistaminen kasvatusta kautta on tärkeää.

Maahanmuuttajaperheen tilanteessa jännitteitä luovat useiden kulttuurien edustamat vaikuttajat, kasvattajat ja kasvatusinstituutit. Vanhemmille ei jää yksinoikeutta, eikä vastuuta auttaa lastensa ponnisteluissa näiden kulttuurien yhteensovittamiseksi. Kasvatuksen ehdot ilmenevätkin erityisen ongelmallisina monikulttuurisessa maailmassa ja yhteiskunnassa – kasvattajan näkökulmasta on kyse erilaisuuden kohtaamisesta ja ymmärtämisestä, sekä oman minän ja tulkintojen uudelleenarvioinnista (Törmä 1996, 101).

Uusien käytäntöjen, lasten kasvatusta ja sukupuoliroolien pohdiskelut saavat alkunsa kulttuurinmuutoksen mukanaan tuomista oudoistakin asioista. Tasa-arvoisuus, vapaa seurustelu ja seksuaalisuus, avoliitot, avioerot, perhesuunnittelu, naisten palkkatyössä käynti ja miesten osallistuminen lasten ja kodin hoitoon saattavat aiheuttaa sen, että modernin vapaan kasvatusta ihanteet törmäävät traditionaalisemman kult-

tuurin näkemyksiin. Vanhempien kotielämä ja lasten koulu- tai päiväkotikokemukset saattavat poiketa niin paljon, että vanhemmat pelkäävät lastensa omaksuvan liikaa suomalaisen kulttuurin piirteitä. (Puusaari 1997, 26–27.)

Järvinen (2004, 150–151) tarkastelee lasten osuutta perheen integroitumispyrkimyksissä täysin toiselta kannalta. Vanhempien ajatuksena voi myös olla, että kaikentyypinen integroituminen Suomeen takaa lapsille parhaan tulevaisuuden. Perinteiset ristimänimet saatetaan vaihtaa suomalaisiksi, poikien ympärileikkauksesta luovutaan ja suvun määräämää miestä ei välttämättä enää hyväksytä aviopuolisoksi. Parisuhde, naisen asema suhteessa miehen valtaan ja vanhemmuuden uusi identiteetti ovat kaikki psykososiaalisia kehyksiä tarkastella maahanmuuttajaperheen dynamiikkaa.

Kasvattajan perustehtävien yhteydessä Törmä (1996, 102–103) painottaa yhteisön arvostusten ja toimintamallien välittämistä kasvatettavan minän rakennusaineiksi. Se edellyttää kasvattajalta ennakkoluulottomuutta suhteessa erilaisiin kulttuureihin ja muihin vaikuttajiin. Yhtenäinen ja kokonaisvaltaisen eheä kasvuympäristö edellyttää kasvattajien välistä yhteistyötä ja kasvuympäristön erilaisten kulttuurien kohtaamista ja vuoropuhelua. Pienen lapsen kohdalla monikulttuurinen tilanne vaikuttaa kokemukseen kasvuympäristön ja vuorovaikutussuhteiden riittävästä yhtenäisyydestä ja turvallisuudesta. (Törmä 1996, 102.)

Lumme (2000, 42–43) on tutkinut maahanmuuttajalasten integraatiota valtakulttuurin ja opettajien näkökulmasta. Opettajat kokivat erääksi ongelmaksi kodin ja koulun väliset ristiriitaiset näkemykset kasvatuksesta ja opetuksesta, sekä asioiden tärkeydestä suhteessa oppilaaseen. Tutkimus toi esiin ongelmakohtia muun muassa seuraavissa asioissa: maahanmuuttajan oman äidinkielen merkitys, koulun oppisisällöt, oppilaiden sukupuolinen tasa-arvoisuus, sekä toimintaperiaatteet sääntöjä rikottaessa.

Kouluikäiset lapset sosiaalistuvat suomalaiseen yhteiskuntaan vahvasti koulumaailman kautta, mutta alle kouluikäisten tilanteessa lapsi on kotoutumisessaan vielä osa perhettä (Latvala 2003, 33). Maahanmuuttajataustaisilla vanhemmilla voi tutkimusten mukaan olla ristiriitaisia toiveita ja odotuksia lastensa kulttuuritaustan huomioimisen näkökulmasta esimerkiksi päiväkodin käytänteiden kohdalla. Lasten halutaan käyvän päivähoidossa (ja koulussa) kuten suomalaisten, mutta samalla toivotaan hei-

dän saavan runsaasti oman äidinkieltensä opetusta. Lapsen näkökulmasta saattaa tuntua kummalliselta opetella sellaisen maan ja kulttuurin kieltä, joka ei millään muulla tavoin näy opetuksessa tai jonka käytännön tarve perheen ulkopuolella on hyvin pieni. Usein ensimmäisessä maahanmuuttajapolvessa kieli on kuitenkin vielä merkittävä identiteettiä määrittävä tekijä, vaikka se on irrotettu alkuperäisestä kontekstistaan eli kulttuurista. (Emt. 2003, 33–34.)

Kielikysymyksen lisäksi uskonnon opetus on yksi kulttuurien yhteensovittamiseen vaikuttava tekijä. Suomalaisessa koulujärjestelmässä ainoastaan ortodokseilla on mahdollisuus saada oman uskontokuntansa mukaista opetusta. Mikäli oppilas ei osallistu luterilaiseen tai ortodoksiseen uskonnon opetukseen, hän saa elämäkatsomustiedon opetusta. Oikeus oman uskonnon opetukseen ja tunnustamiseen on Latvalan (2003, 40) mukaan erittäin tärkeä kotouttava tekijä ja samalla osoitus kulttuurisesta kunnioituksesta valtaväestön taholta. Koulun oppisisällöistä tulee herkästi koulun ja kodin arvoriitiriitoja, jos ne eivät kaikilta osin vastaa maahanmuuttajaperheen tärkeänä pitämiä asioita (Lumme 2000, 44).

Sukupuolten välinen tasa-arvo suomalaisessa koulutusmallissa saattaa myös kärjistyä kodin ja koulun arvoriitiriidaksi. Lumme (2000, 45) raportoi somalikulttuurissa vallitsevan sukupuolisen eriarvoisuuden aiheuttavan opettajille henkilökohtaisia arvoriitiriitoja: heidän mielestään poikia ei tule suosia tyttöjä enempää ja epätasa-arvoisuus ilmenee myös täysi-ikäisyydessä, jonka somalipojat saavuttavat 15-vuotiaana. Kodin toimintatavat ja kasvatuseriaatteet näkyvät myös tavassa selvittää ongelmia ja tapelutilanteita. Jotkut opettajista kokivat erityisesti afrikkalaisesta kulttuurista tulevien maahanmuuttajien kohdalla ongelmana väkivaltaisen käyttäytymisen. Toiset opettajista pitivät kuritusta kodin omana kasvatuseriaatteenä ja tiettyssä mielessä omaa työtä tukevana asiana. (Emt. 2000, 45–47.)

Vanhempien haasteet maahanmuuttajaperheen koossapitämiseksi kulmineituvat pahimmillaan perheongelmiksi, joiden ilmenemismuotoja Valtonen (1999, 48) listaa seuraavalla tavalla:

- vanhempien ja lasten välisten suhteiden kiristyminen, joka voi johtaa nuorten poissaoloon koulusta tai kotoa, tai lasten vapaaehtoiseen siirtymiseen väliaikaiseen laitoshoitoon

- vanhemmat ajautuvat liian tiukkaan kurinpitoon tai eivät kykene luomaan uusia vaihtoehtoisia kasvatusmalleja
- taloudelliset ongelmat, jotka saattavat johtua jommankumman vanhemman ajattelemattomasta rahankäytöstä tai rahankäytön monopolisoinnista
- suhteiden kiristyminen, turhautuminen tai stressi, joiden taustalla voi olla esimerkiksi työttömyyttä, muuttuvat perheroolit tai yleinen näköalattomuus
- selviytymisresurssien puuttuminen tai loppuun kuluminen
- perheväkivalta, mikä saattaa johtua esimerkiksi koetusta sukupuolten välisen tasa-arvon järkkymisestä

Perhesiteet ja kulttuurinen yhteenkuuluvuus luovat tärkeän tukijärjestelmän, mutta se saattaa myös estää lasten sopeutumisen muuttuneessa sosiaalisessa järjestelmässä. Puhuttaessa maahanmuuttajalasten mahdollisuuksista sopeutua uuteen kotimaahan ja esimerkiksi sen koulujärjestelmään on tärkeää huomata perheen sisäiset rakenteet: emotionaalisten siteiden vahvuus, perheen jakama arvomaailma ja uskomukset lastenkasvatuksesta, sekä sosioekonominen tausta. (Talib 2000, 26, 78.)

5.3 Kulttuurien yhteensovittaminen kasvatuksen kautta

Kulttuurien lähentymistä toisiinsa voidaan tutkia muun muassa käyttäytymismallien, normien ja sosiaalisten arvojen alueella (Lumme 2000, 10). Ihmiset eivät kuulu mihinkään kulttuuriin joko-tai -periaatteella vaan luovat niistä omat versionsa (Latvala 2003, 42). Talib (2002, 28–29) kuvaa tämän oman version luomista ja vastakkaistenkin kulttuuristen aineiden omiin tarkoitukseen sopivaa sekoittamista ”kahden kulttuurin sallimien hyötyjen maksimoinniksi”. Samalla on kuitenkin muistettava, että maahanmuuttajakontekstissa valinnat kulttuurien sekoittamisesta joudutaan usein tekemään olosuhteiden pakosta tai irrationaalisenkin logiikan avulla (Emt. 2002, 28). Pulkkinen (1994, 28) muistuttaa lisäksi, että lastenkasvatus sisältää vanhemmuuden kautta sekä tarkoituksellisesti että tarkoituksettomasti välittyviä vaikutteita, jotka suuntaavat lapsen kehitystä.

Harkness ja Super (1996, 2-3) puhuvat `vanhemmuuden etnoteorioista` viitatessaan vanhempien kulttuurisesti jakamiin uskomussysteemeihin. Ymmärrys lapsuuden luonteesta, kehityksen kulusta ja käyttäytymisen merkityksistä syntyy aina tietyssä kulttuurisessa kontekstissa ja on vahvasti yhteydessä myös ymmärrykseen muista elämän aspekteista. Näitä ovat esimerkiksi vanhemmuuden luonne ja merkitykset, sekä perheen ja itsensä asemoiminen suhteessa yhteisöön tai laajemmin yhteiskuntaan. Kulttuurisesti järjestäytyneet uskomukset ovat systemaattisesti yhteydessä toimintaan: tavat puhua lapselle, kurinpitometodit tai tarpeen tullen avun hakeminen kasvatustutkijoilta ovat kulttuurisesti määrättyjä ja jaettuja.

Teoriasta käytäntöön siirryttäessä ja tosielämän sovellutuksissa kulttuuriset mallit ilmenevät kunkin yksilön toiminnan kautta. Vanhemmat yksilöinä ovat ”kulttuurisen pääoman innovatiivisia kantajia” ja tämän pääoman sisältämä tieto on luonteeltaan kumuloituvaa ja yksilökehityksen aikana yhä uudelleen ja uudelleen organisoituvaa. Jatkuva aktiivinen dialogi sosiaalisen ja fyysisen ympäristön kanssa tuottaa uutta ainesta, tietoa ja arkipäivän teorioita. (Valsiner & Litvinovic 1996, 60–61.)

Kulttuurisia kasvatuskäytäntöjä koskevat uskomukset, mielipiteet ja asenteet ankkuroituvat skeemoihin, jotka sisältävät tunnetason elementtien lisäksi tavoitteellisuuden ja arvojen ilmentymiä. Tämä kokonaisuus ohjaa vanhempien toimintaa ja sisältää niin vanhemman itselleen asettamat vanhemmuuden tavoitteet kuin standardit joiden mukaan lapsen suorituksia arvioidaan. (Sigel & Kim 1996, 85.)

Goodnowin (1996, 313) mukaan perheissä ja vanhemmuuden olemuksessa on kulttuurisia eroavaisuuksia erityisesti sen suhteen millaisia kontribuutioita perheenjäseniltä odotetaan, millainen suhde on antamisen ja saamisen välillä ja kuinka joustavasti suhtaudutaan neuvottelun mahdollisuuksiin perheenjäsenten roolien välillä. Yhteistä kaikille kulttuurisille ryhmille on, että lapsen ”paikka” tai ”jäsenyys” perheessä osoitetaan työnjaon ja tietyn hierarkisen järjestyksen ylläpidon kautta.

Kahden tai useamman kulttuurin kohdatessa lasten kasvatuskäytännöissä nousee esiin kysymyksiä siitä, mikä on sallittua/ei sallittua tai toivottavaa/ei toivottavaa suhteessa valtakulttuurin määrityksiin oikeasta ja väärästä, jopa laillisesta ja laittomasta. Zeitlin (1996, 425) muistuttaa, että monissa tapauksissa kyse on todellakin määritte-

lystä ja rajan vedosta: kotiaskareiden teko ei välttämättä viittaa lapsityövoiman käyttöön, kurinpito ei ole sama asia kuin hyväksikäyttö, ja ruuan säännöstelyllä voidaan pyrkiä lapsen parhaaseen.

Valtonen (1999, 49) näkee maahanmuuttajavanhempien kasvatuskäytännöissä vaikeuksia ilmenevän erityisesti sopivien rajojen asettamisessa. Suomalaisessa yhteiskunnassa ruumiillista kuristusta ei sallita missään muodossa ja eri kulttuurin edustajan voi olla vaikea ymmärtää ja soveltaa suomalaisia lastenkasvatustapoja. Valtonen (1999, 49) kuvaakin tilannetta vanhempien kannalta paradoksaaliseksi: he haluaisivat kasvattaa lapsistaan lainkuuliaisia ja oikeudentajuisia kansalaisia, mutta miten merehdellä joutumatta itse vaikeuksiin? Roos ja Rotkirch (1997, 8) huomauttavat, että myös lasten vaatimukset vanhempiensa kurinpidon suhteen ovat muuttuneet ja vieläpä nopeasti: jos esimerkiksi isä läpsäyttää tytärtään, tämä tunnistaa itseään kohtaan tehdyn lainvastaisen asian.

Kulttuuriset tavat liittyvät myös esimerkiksi alkoholin käyttöön, nuorten kotiintuloaikoihin, sekä seurustelu- ja seksuaalinormeihin. Joissakin perheissä vanhemmat eivät uskalla sallia sellaisia uuden kulttuurin esittelemiä elämäntapoja, jotka näyttävät johtavan liialliseen seksuaaliseen vapauteen ja joihin liittyy erityisesti tyttöjen kannalta riskejä. Valtonen (1999, 49–50) nostaa näiden ristiriitojen kohdalla esiin näkemyksensä siitä, että pinnallinen kulttuurin tuntemus voi johtaa käsityksiin suuremmista uuden kulttuurin sisältämistä vaaroista kuin mistä todellisuudessa on kysymys. Esimerkiksi suomalaisen kulttuurin erityispiirteistä kuten runsaasta alkoholin käytöstä, avioerojen määrästä, nuorisoriikollisuudesta ja huumeiden väärinkäytöstä voi maahanmuuttajavanhemmille syntyä tarve ja halu pitää etäisyyttä näihin ilmiöihin ja suojella niiltä perhettään.

Kulttuurisia normeja ja käytänteitä ei siis omaksuta tyhjiössä, eikä sosiaalistaminen rajaudu vain vanhempien vaikutuspiiriin. Kuitenkin esimerkiksi vertaisryhmien kautta vanhemmat voivat epäsuorasti välittää kulttuurista kompetenssia vaikuttamalla kaveripiiriin ja ystävien valintaan (Hegtvedt & Killian 2003, 221, 224). Monilla elämän alueilla toisensa poissulkevia valintoja ei tarvitse tehdä, jos molempien kulttuurien asettamat vaatimukset osataan sovittaa yhteen (Valtonen 1999, 50).

6. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

6.1 Tutkimustehtävä

Tutkimuksen tarkoituksena on kurkistaa pintaa syvemmälle ja lukujen/tilastojen/lakien taakse Suomessa, Jyväskylässä, asuvien monikulttuuristen perheiden arkeen ja käytännön tason sosiokulttuuriseen sopeutumisprosessiin. Tutkimuksen painopiste on sopeutumisen, kulttuurin sisäistämisen ja monikulttuurisen kasvatustyön yhteensovittamisen tarkastelussa. Nämä muodostavat osansa tutkimukseen valittujen maahanmuuttajavanhempien arjen haasteista ja lähtökohdista.

Sopeutumisen kohdalla kiinnostuksen kohteena on erityisesti saada tietää, mitkä asiat nousevat merkittäviksi, tärkeiksi tai ongelmallisiksi maahanmuuttajan neuvotellessa suhdettaan Suomeen. Vanhemmuuden, perheen ja kasvatustyön ymmärtämiseksi maahanmuuttajakontekstissa on tarpeen tarkastella myös sitä, miltä suomalainen kulttuuri- ja kasvuympäristö näyttää maahanmuuttajavanhemman näkökulmasta. Mitä opittavaa siitä mahdollisesti on, millaisia elementtejä siitä sisällytetään oman perheen arkeen ja millaisena se kokonaisuudessaan näyttää suhteessa omaan kulttuuriin. Vertailevan näkemyksen lisäksi haastattelujen kautta haetaan tuntumaa suomalaiseseen monikulttuuriseen arkeen; taustaoletuksena ja lähtökohtana on ajatus siitä, että maahanmuuttajaperheissä kulttuurien keskinäiseltä kanssakäymiseltä ei voida välttyä ja sopeutumisprosessin tuloksena on neuvoteltava jonkinasteinen monikulttuurinen identiteetti.

Tässä monikulttuurisuuden juurruttamisessa vanhempien tietoinen pyrkimys kohti jotain tiettyä kombinaatiota välittynee myös perheen lapsille. Näkökulman laajentamiseksi tässä tutkimuksessa etsitään vastauksia myös siihen, miten maahanmuuttajavanhemmat kokevat oman roolinsa kasvattajina ja lastensa sosiokulttuurisen sopeutumisen edesauttajina. Lisäksi tarkastellaan millaisia haasteita lasten kasvatusta ja perheen sisäinen dynamiikka uudessa ympäristössä tuottavat. Monikulttuurisen kasvatustyön nykyhetken ohella tutkimuksessa suunnataan katse myös tulevaan ja otetaan selvää, mitä toiveita maahanmuuttajavanhemmilla on oman kulttuurinsa jatkuvuudesta jälkikasvun arjessa.

Tutkimuskysymykset:

- 1) Mikä akkulturaatiostrategioista käytännössä palvelee parhaiten yksilöä/lapsia/perhettä psykososiaalisen sopeutumisprosessin aikana? Millaisia kokemuksia ja mielikuvia maahanmuuttajavanhemmilla on Suomen virallisen maahanmuuttopolitiikan ja kotouttamistoimenpiteiden vaikutuksista omaan sopeutumisprosessiin?
- 2) Mitä suomalaisen kulttuurin vaikutteita haastateltavat ovat halukkaita omaksumaan oman perheensä arkeen? Missä määrin uuden kulttuurin aineksia aktiivisesti sisällytetään tai toisaalta on välttämätöntä sisällyttää omaan monikulttuuriseen elämään Suomessa?
- 3) Mitä mahdollisuuksia vanhemmille jää toteuttaa ja välittää omaa kulttuuriaan kasvatuksen ja sosiaalistamisen kautta lapsilleen? Millaisia ongelmanratkaisutapoja maahanmuuttajavanhemmilla on käytettävissään monikulttuurisessa kasvatustyössään?

6.2 Tutkimusmenetelmät

Tutkimus toteutettiin *tapaustutkimuksena* ja aineistoksi kerättiin harkinnanvaraisella otannalla kuusi kappaletta maahanmuuttajaperheen vanhempien *teemahaastatteluja*. Tutkimusote oli kvalitatiivinen, eikä määrällisen aineiston tavoin pyritty kartoittamaan yleiskuvaa tai keskivertoa maahanmuuttajan keskivertoisia mielipiteitä Suomeen sopeutumisesta ja eri kulttuureja yhdistelevästä kasvatustyöstä. Tässä tutkimuksessa ja tulososuudessa tarkastellaan tapauskohtaisesti maahanmuuttajaperheiden käytännön elämää (taakse ja eteenpäin), arkea ja tunteita. Asenteet, mielipiteet, aidot kokemukset ja mahdolliset pettymykset sekä onnistumiset saavat näkyä ja kuulua.

Tapaustutkimuksissa (case study) kerätään yksityiskohtaista, intensiivistä tietoa joko yksittäisestä tapauksesta tai pienestä joukosta toisiinsa suhteessa olevia tapauksia ja tavoitteena on tyypillisimmin ilmiöiden kuvailu. Kuvailemaan pyrkivän tutkimuksen tarkoituksena on dokumentoida ilmiöstä keskeisiä ja mielenkiintoisia piirteitä, joihin

päästään käsiksi esittämällä tarkkoja kuvauksia henkilöistä, tapahtumista tai tilanteista. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 1998, 130, 136.) Usein tapaustutkimuksen aineistoa kerätään harkinnanvaraisella otantamenettelyllä. Sen käyttö on perusteltua niissä tapauksissa, joissa ollaan kiinnostuneita löytämään vastauksia kysymyksiin, ”mitä?”, ”miten?” ja ”miksi?” (Syrjälä 1994, 23).

Uusitalo (1991, 76–77) käyttää casetutkimuksen käsitettä ja puhuu kriittisiin, äärimmäisiin tai ainutlaatuisiin yksittäisiin tapauksiin kohdistuvasta tutkimuksesta, jopa paljastavasta tapaustutkimuksesta. Samalla hänkin laskee muutamia tapauksia vertailevat tutkimukset tapaustutkimusten joukkoon. Tamminen (1993, 83–84) nimeää yksittäisen ihmisen todellisuuden johonkin osaan kohdistuvan tutkimuksen tulkitseväksi tutkimukseksi. Useimmiten tulkinta kohdistuu kuitenkin esimerkiksi etnisen ryhmän jäsenten tai tietyllä alueella asuvien ihmisten jakamaan yhteiseen todellisuuteen tai sellaisen muuttumiseen ajassa.

Tapaustutkimusta voi luonnehtia myös seuraavien piirteiden avulla: yksilöllistäminen, kokonaisvaltaisuus, monitieteisyys, luonnollisuus, vuorovaikutus, joustavuus ja arvosidonnaisuus. Mielenkiinnon kohteena ovat yksittäisten toimijoiden merkitysrakenteet yleisluonteisten rakenteiden sijaan ja prosessin yksityiskohtainen kuvaus saa itse lopputulosta suuremman painoarvon. Sen sijaan, että pyrittäisiin aiempien tutkimustulosten ja näkemysten todentamiseen, annetaan mahdollisuus uuden oivaltamiselle ja ilmiöiden tapauskohtaisille syy-seuraussuhteille. (Syrjälä 1994, 10–13.)

Useiden mahdollisten metodien joukosta esimerkiksi haastattelu, päiväkirjatekniikat, kirjoitelmat, asenneskaalat ja kyselylomakkeet sopivat kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmiksi. Hirsjärvi ym. (1998, 184, 204) suosittelevat haastattelua yhtenä keinoista saada selville ihmisten yksityiselämään liittyviä seikkoja, heidän ajatuksiaan, tunteitaan, kokemuksiaan ja uskomuksiaan, sekä teemahaastattelua joustavana tiedonkeruutapana lomake- ja avoimen haastattelun välimaastossa. Hirsjärvi ja Hurme (1988, 25) nimeävät haastattelun keskusteluksi, jolla on ennalta päätetty tarkoitus. Ennalta suunniteltuna ja päämäärähakuisena toimintana se tapahtuu lähinnä haastattelijan ehdoilla tai ainakin hänen johdolla.

Haastattelun eri lajeja voidaan määritellä muun muassa sen perusteella, miten paljon tutkija ohjaa tiedon syntymistä. Teemahaastattelun kohdalla ohjailua syntyy lähtökohdasta, jossa tutkija tietää, että haastateltava on kokenut jotain tiettyä ja tutkijalla itsellään on aiheesta alustavia käsityksiä. Ennakko-oletukset muokkautuvat ja jäsenyvät esimerkiksi kirjallisuuden ja yleisen elämäkokemuksen kautta käsityksiksi asiaan liittyvistä tapahtumasarjoista ja rakenteista. Teemahaastattelun teemoiksi muodostuvat ne aihealueet, joilta halutaan saada lisää tietoa. Teemat toimivat tulevan keskustelutyypin haastattelun aiheina ja ohjailuvälineinä. (Tamminen 1993, 98–100.)

Ohjailu tarkoittaa käytännössä tarkentavia lisäkysymyksiä ja aiheeseen palauttavia kommentteja. Haastateltavan annetaan puhua asiasta vapaasti ja tutkija pyrkii ainoastaan pitämään huolta siitä, että häntä kiinnostavat teema-alueet tulevat kartoitetuiksi (Grönfors 1982, 106). Hirsjärvi ja Hurme (1988, 14, 36) tulkitsevat tämän ohjailun johdattelemiseksi, jonka avulla henkilö saadaan kuvaamaan itseään ja harrastamaan introspektiota ilman tarkkaa muotoa ja järjestystä. Teema-alueet operationaalistetaan haastattelutilanteessa kysymyksillä ja teemahaastattelun luonteeseen kuuluu, että myös tutkittava, eikä vain tutkija, toimii operationaalistajana. Se, miten jokin ilmiö konkretisoituu käsitteiksi ja sanoiksi riippuu tutkijan lisäksi tutkittavasta ja hänen elämäntilanteestaan. (Hirsjärvi ja Hurme 1988, 41.)

Haastateltavan puhe sisältää aina valintaa kerrotun ja kertomatta jätetyn välillä. Interaktionäkökulmasta tarkasteltuna haastattelutilanteen vuorovaikutus näkyy haastattelijan lisäksi myös tiedon lähteen toiminnassa ja tulkintakehykset muuttuvat ja tarkentuvat tilanteen edetessä. Kysymyksiin vastaaja pyrkii jo haastatteluun suostuessaan, sekä myöhemmin kysymyksiin vastatessaan jonkinlaiseen käsitykseen siitä, mihin kysymyksillä pyritään. Erilaisten vuorovaikutustilanteiden avulla saadaan erilaista tutkimusaineistoa ja yksityiselämää tai moraalisesti arkaluontoisia aiheita lähestyttäessä puhe on helposti suodatettua tai jopa kaunisteltua. (Alasuutari 1993, 118–120.) Erityisesti tähän vaikuttaa tutkimushaastattelulle tyypillinen tilanne, jossa kaksi toisilleen vierasta ihmistä tapaa haastattelijan aloitteesta (Hirsjärvi ja Hurme 1988, 27). Teemahaastattelu laadullisen tutkimuksen metodina pyrkii kuitenkin antamaan tarpeeksi tilaa haastateltavien äänen kuuluviin saamiseksi ja vain puoliiksi

strukturoidut kysymyssarjat jättävät mahdollisuuden sovittaa kysymysten muotoa henkilön ja keskustelun kulun mukaan (Ahonen 1994, 138–141).

Teorian kehittelyä tulkinnan syventymisen kautta kuvataan usein *hermeneuttisen kehän* käsitteellä. Tamminen (1993, 89–90) määrittelee prosessin kulkua esiymmärryksen avulla tapahtuvaksi tutkimuskohteeseen ”uppoutumiseksi”, joka tiedon hankinnan ja tulkintavaihtoehtojen puntaroinnin kautta johtaa ymmärryksen paranemiseen ja teoretisointiin. Yhä uudelleen ja eri tavoin toteutetut tutkimuskohteen lähenemiset ja loittonemiset syventävät prosessin aikana tulkintoja ja perusteluyrityksiä, sekä auttavat teoretisointiaukkojen havaitsemisessa.

6.3 Tutkimuksen kulku

6.3.1 Kohdejoukon valinta

Tavoitettavuuden ja mahdollisiksi oletettujen kielimuurien takia kysymys haastateltavien nykyisen asuinpaikkakunnan rajaamisesta oli pitkään avoinna. Alkuperäinen tarkoitus oli rajata haastateltavien lähtömaaksi joku Afrikan mantereen maista ja saada näin yleisempää vertailtavuutta muun muassa lastenkasvatuskäytänteisiin kahden maantieteellisesti ja kulttuurisesti toisistaan etäällä sijaitsevan maan eli Suomen ja kyseisen Afrikan maan välille. Suomen kaupungeista Helsingissä on prosentuaalisesti eniten maahanmuuttajataustaisia asukkaita ja aluksi tuntuikin luontevimmalta etsiä haastateltavia sieltä suunnalta. Helsingin Maailma Kylässä -festivaaleilla kesällä 2004 hankin useiden ystävyysseurojen (esim. Suomi-Sambia seura, Suomi-Somalia seura ja Suomi-Zimbabwe seura) yhteystietoja ja olin aikeissa ottaa niihin yhteyttä, kun aineistonkeruu olisi ajankohtaista.

Vuoden 2005 alusta löysin itseni kuitenkin asumasta Helsingin sijaan Jyväskylästä ja välttääkseni haastattelumatkoista koituvia kustannuksia aloin kartoittaa paikallisia maahanmuuttajayhteisöjä. Tuttavieni kautta olin jo aiemmin kuullut Jyväskylän Kumppanuustalosta ja siellä järjestettävästä maahanmuuttajatoiminnasta. Otettuani tarkemmin selvää Kumppanuustalolla toimivista järjestöistä ja toimijoista sain tietää

myös Palapeliprojektista. Se on Keski-Suomen TE-keskuksen hallinnoima Euroopan Sosiaalirahaston rahoittama projekti, jonka puitteissa maahanmuuttajille tarjotaan koulutusta ja muita kotouttamista edistäviä tukitoimia Suomeen muuton ensimmäisinä vuosina. Suomen kielen, ATK-opintojen ja suomalaiseen yhteiskuntaan tutustuttamisen kautta projekti pyrkii tehostamaan ammatinvalinnan ohjausta ja tasoittamaan maahanmuuttajien tietä työelämään.

Ensimmäinen yhteydenotto Palapeliprojektin projektipäällikköön puhelimitse tammikuussa 2005 vaikutti lupaavalta ja asiani luvattiin esitellä jo seuraavalla oppitunnilla. Kerroin tutkimuksen aihepiirin ja rajauksen perheellisiin maahanmuuttajiin, oppialani ja toivomukseni siitä, että haastateltavat olisivat asuneet Suomessa jo ainakin vuoden. Seuraavan yhteydenoton sain sähköpostitse ja haastateltavien saaminen tätä kautta alkoi vaikuttaa vaikealta – ilmassa oli kuulemma ”haastatteluväsymystä”. Tilanne tuntui yllättävältä, koska sain kuulla, että maahanmuuttaja-aiheisia kyselyjä oli ollut syksyn mittaan useita erityisesti paikallisten medioiden taholta. Yksi projektityöntekijöistä kuitenkin kiinnostui aiheestani ja vakuutti sen olevan ”tuore” ja ”erilainen” tarkastelunäkökulmaltaan. Hän lupasikin varata oman ryhmänsä oppitunnilta ajan, jolloin voisin tulla itse esittelemään aiheeni ja houkuttelemaan haastateltavia mukaan.

Ryhmä johon päädyin ensimmäisen haastattelupyynnöni esittämään oli onnekaasti suomen kielen taidoiltaan edistyneimpien maahanmuuttajien ryhmä. Ryhmässä oli sekä miehiä että naisia, nuorin oli 23-vuotias ja vanhin yli 60-vuotias. Perheellisiä maahanmuuttajia ja tutkimuksen kohdejoukkoon kuuluvia oli tässä ryhmässä yhteensä kahdeksan, kun haastateltavan sukupuolta ja ikää tai haastateltavan lasten sukupuolta ja ikää ei ollut rajattu. Yhteisen haastattelukielen (suomi tai englanti) takia mahdolliset haastateltavat rajautuivat kuitenkin neljään. Lyhyen itseni ja asiani esittelyn jälkeen kaksi heistä suostui heti haastateltavaksi. Asiaa saattoi auttaa ryhmänvetäjän lupaus siitä, että haastatteluun käytetty tunti korvattaisiin heidän suomen kielen opintoihinsa sellaisenaan.

Kaksi muuta haastateltavaksi sopivaa eivät vielä ensimmäisellä kerralla olleet varmoja, haluavatko osallistua vai eivät. Vakuuttelin tutkimuksen tarpeellisuutta sen valossa, että maahanmuuttajien oma ääni saataisiin kuuluviin ja lopputyötähän aloittamas-

tani tutkimuksesta ei tulisi ilman aineistoa. Anonymiteetin takaaminen ja nauhojen yksityiskäytöstä kertominen olivat selkeästi tärkeitä seikkoja tuoda esiin. Painotin lisäksi sitä, kuinka jokainen perheellinen maahanmuuttaja olisi juuri oikea henkilö antamaan ”oikeat” vastaukset eli mielipiteensä, tuntemuksensa ja ajatuksensa. Ei siis niin, että haastattelijana kysyisin vaikeita kysymyksiä ja odottaisin tiettyjä vastauksia.

Kerroin ymmärtäväni kuinka yksityisestä asiasta perheen toiminnasta ja omista sopeutumiskokemuksista kertominen on ja alleviivasin, että missä tahansa vaiheessa haastattelua haastateltavan olisi mahdollista kieltäytyä vastaamasta, jos niin haluaisi. Ilmaisin myös toiveeni siitä, että haastattelutilanne olisi keskustelutilanteen omainen, jolloin haastateltava parhaansa mukaan ”ajattelisi ääneen” ja voisi tulla siis paikalle täysin valmistautumattomana. Haastattelun teemat tosin esittelin tässä vaiheessa pääpiirteittäin ja uskon sen jo aloittaneen jonkinasteisen aihepiirin käsittelemisprosessin. Lupasin palata seuraavalla viikolla tekemään kahta sovittua haastattelua ja ensimmäisen jälkeen kaksi vielä empivää haastateltavaa voisivat kuulla opiskelukaveriltaan, miten haastattelu sujui ja mahdollisesti lupautua mukaan.

Tässä vaiheessa otin selvää myös Palapeliprojektin muista ryhmistä, mutta kielimuurit tuli vastaan erityisesti Afrikasta Suomeen muuttaneiden kohdalla. Sain ajatuksen haastatella rajatun lähtömaan sijaan eri maista ja mahdollisesti jopa maanosista tulleita maahanmuuttajia. Palapeliprojekti kokoaa Keski-Suomen alueen kotouttamislain piirissä olevat maahanmuuttajat saman katon alle, mutta kauemmin Suomessa oleskelleita ja mahdollisesti työelämään siirtyneitä maahanmuuttajia on huomattavasti vaikeampi tavoittaa minkään vastaavan toimintamuodon kautta. Tutkimuksen otoksen kooksi olin kaavaillut viittä – seitsemää onnistunutta haastattelua ja haastateltavia oli siis löydettävä lisää. Kahden ensimmäisen haastattelun jälkeen kolmas Palapeliprojektin kautta tavoittamani henkilö lupautui mukaan tutkimukseen.

Kielitaitoisten maahanmuuttajien vaikea tavoitettavuus oli koitua ongelmaksi, mutta kyselyäni tuttaviltani, tuntevatko he ketään haastateltavaksi sopivaa henkilöä, sain tietää yhteensä kolmen maahanmuuttajan yhteystiedot. Lähetin heistä kahdelle haastattelupyynnön sähköpostitse ja kerroin kirjeessä samoista asioista, joista Palapeliprojektin ryhmässä oli tullut lisäkysymyksiä. Kolmas heistä oli jo suostunut haasta-

teltavaksi tuttavani kerrottua tutkimuksestani ja progradu töistä yleensä. Uskon, että näiden kolmen henkilön suostuminen haastateltaviksi johtui paljolti luottamuksesta haastattelupyynnön esittäneisiin yhteisiin tuttaviiimme. Lopulta sain siis kolme haastateltavaa Palapeliprojektin kautta ja kolme yksittäisten henkilöiden kautta. Kohdejoukon valinnassa toteutui joka tapauksessa harkinnanvarainen otanta ja joustavuus – tietoa kerättiin sieltä mistä sitä oli mahdollista saada.

6.3.2 Aineiston keruu

Haastattelut toteutuivat helmikuun 2005 toisella ja kolmannella viikolla, yksi haastattelu päivässä ja viimeiset kaksi haastattelua saman päivän aikana. Ensimmäinen haastattelu sujui hyvin ja osoittautui niin informatiiviseksi, että en haastateltavien suhteellisen vähyyden takia käyttänyt sitä pelkästään testihaastatteluna vaan otin sen mukaan lopulliseen aineistoon. Tämä aloitushaastattelu antoi hyvin kuvaa siitä, kuinka kauan kolmen teeman käsittely suurin piirtein vie ja mitä käytännössä tarkoittaa kaksikielisesti (suomeksi ja englanniksi, joista kumpikaan ei ollut haastateltavan äidinkieli) toteutettu haastattelu. Nauhurin olin testannut jo etukäteen ja kysymysten englanninkieliset käännökset olivat valmiina. Yllätyksen ensimmäiseen haastattelutilanteeseen tuotti hiljalleen lounasasiakkaista täyttyvä Kumppanuustalon ruokala, joka puolentoista tunnin haastattelun alussa oli täysin hiljainen ja rauhallinen paikka, mutta loppuajasta hälyisiä ja hieman rauhaton tila. Haastateltava ei kuitenkaan kertonut häiriintyvänsä muiden läsnäolosta ja niin jatkoimme samassa pöydässä loppuun saakka – nauhuri sijoitettuna lähemmäs haastateltavaa ja nauhoitusvolyymi huipussaan.

Seuraavaan haastatteluun rauhallinen tila löytyi Kumppanuustalon pieneltä parvelta, johon oli sijoitettu sopivasti vain pöytä ja tuolit. Haastattelu eteni ensimmäisen teeman yli todella sujuvasti haastateltavan äidinkielen ollessa englanti, mutta tämän haastattelun yllätysmomentti paljastui heti toiseen teemaan siirryttäessä: haastateltava ei ollutkaan vielä perheellinen vaan vasta suunnitteli sitä. Kerroin, että voimme tehdä haastattelun silti loppuun käsittelemättä vanhemmuuteen liittyviä kysymyksiä ja, että katson myöhemmin voinko käyttää sitä tutkimukseeni muilta osin. Päädyin kuitenkin jättämään tämän haastattelun pois lopullisesta aineistosta, koska haastatel-

tava ei maahanmuuttajataustastaan ja perheenperustamishaaveistaan huolimatta ollut vielä tutkimukseni kohdejoukkoa.

Kolmas haastattelu oli sovittu sähköpostitse ja varmistettu puhelimitse yliopiston pääkirjastolle, jonka sijainti oli meille molemmille tuttu. Haastateltava ei yllätyksekseni saapunutkaan paikalle yksin vaan aviomiehensä kanssa ja aluksi pelkäsin haastattelun jollain tapaa kärsivän ”kuunteluoppilaasta”. Molemmat ovat maahanmuuttajataustaisia ja kotoisin eri Afrikan maista, joten päädyin pyytämään aviomiestäkin osallistumaan keskusteluun tai jos mahdollista omaan haastatteluun. He halusivat kuitenkin vastailta yhdessä ja haastattelusta tuli yksi onnistuneimmista juuri heidän vuorottelevan ääneen pohtimisensa ansiosta. Saman perheen vanhempina he täydensivät toistensa vastauksia, mutta olivat välillä myös eri kannalla näkemyksineen. Jos aikaa vain olisi ollut enemmän, olisin mielelläni toteuttanut muutkin haastattelut näin pareittain/vanhemmittain. Viisi muuta haastateltavaa olivat kaikki naimisissa, mutta heidän aviopuolisonsa olivat syntyperäisiä suomalaisia. Siinä valossa tämä haastattelu poikkesi perheen kokoonpanon ja parihaastattelutilanteen suhteen muista. Haastattelu tehtiin heidän toivomuksestaan kokonaan englanniksi.

Neljäs haastattelu on ainoa, jonka tein haastateltavan kotona ja kokonaan sujuvasti suomeksi. Ympäristönä se tuntui tuovan haastatteluun tiettyä rentoutta ja kahvitteluhetki ennen nauhurin esiin ottamista antoi aikaa tutustua ensin muista aiheista puhumalla. Muidenkin haastattelujen kohdalla olin ottanut taustatiedot ylös kirjaamalla ne tarkoituksella käsin paperille. Tämä antoi aikaa jutustella ohi aiheenkin ja toimi jonkinlaisena pehmeänä laskuna ennen varsinaista haastattelua. Taustatietojen yhteydessä haastateltavat usein kertoilivat pitemmästikin Suomeen tulonsa syistä ja kyselivät vielä mahdollisesti anonymiteetistä tai muista tutkimukseen osallistumisen käytännön seikoista. Tämä kotona tehty haastattelu vei muihin nähden eniten aikaa mahdollisesti juuri rennon keskusteluilmapiirin ansiosta.

Viimeisen haastattelupäivän aikana palasin vielä kerran Kumppanuustalolle ja löysimme tyhjän kokoustilan haastattelun ajaksi. Haastateltava teki lähtemättömän vaikutuksen viedessään koko haastattelun sinnikkäästi läpi vasta kohtalaisella suomen kielen taidollaan. Ajallisesti tämä haastattelu olisi tuottanut eniten nauhaa, mutta päädyin sulkemaan nauhurin niiksi ajoiksi, kun hän käytti sanakirjaa apunaan tai

mietti vastauksiaan pidempään ihan hiljaa. Viimeinen haastattelu tehtiin jälleen ker-
ran eri paikassa ja haastateltavan pyynnöstä hänen työpaikallaan eli hänen omista-
massaan ravintolassa. Haastateltava puhui sujuvasti sekä suomea että englantia, mut-
ta päätyi vastaamaan valtaosaan kysymyksistä englanniksi.

Kaikkien haastateltavien kohdalla yllätyin heidän kivuttomasti luovuttamastaan ja
kiireettömästä ajastaan ja mukavasta ilmapiiristä, jonka vallitessa kaikki haastattelut
tehtiin. Tutkimuksen teon työvaiheista selkeästi poikkeavin ja antoisin oli juuri haas-
tatteluihin käyttämäni kaksi viikkoa, jolloin sain uutta innostusta aiheeseeni sekä
työn loppuun viemiseen ja tapasin nämä seitsemän maahanmuuttajaa, jotka ystävälli-
sesti suostuivat kertomaan tarinansa ja ajatuksiaan käyttööni. Alkuoletuksesta huoli-
matta kukaan ei kokenut kysymyksiä liian intiimeiksi tai jättänyt muusta syystä ko-
konaan vastaamatta. Jälkeenpäin ajatellen olen melkein varma, että osa haastatelta-
vista sai keskustelustamme ajattelemisen aiheita vielä haastattelutilanteen jälkeenkin
ja osa tuli ehkä ensi kertaa kunnolla pysähtyneeksi pohtimaan maahanmuuttajava-
hemmuuden tiettyjä erityispiirteitä. Teemoittain edennyt pohtiminen johti vain har-
voja kertoja kokonaan ohi aiheen, mutta haastattelijana jouduin useinkin korjaamaan
sanavalintojani kielen vaikeuden takia tai esittämään tarkentavia lisäkysymyksiä
haastattelun etenemiseksi.

6.3.3 Aineisto ja analyysimenetelmät

Lopullisen tutkimusaineiston muodostamien viiden haastattelun tekoon kului koko-
naisaika noin kuusi tuntia. Jokaisen haastattelun alussa taustatietojen käsin kirjaa-
miseen kului viidestä kymmeneen minuuttia ja kasetille nauhoitettuja haastatteluja
kertyi yhteensä 296 minuuttia (69min. + 54min. + 44min. + 73min. + 56min. yhden
näistä ollessa parihaastattelu) eli vähän vajaa viisi tuntia. Tapausmäärä on tässä tut-
kimuksessa pieni, mutta puhtaaksikirjoitettujen haastattelujen yhteissivumäärä sen
sijaan suurehko. Litteroitua eli haastattelunauhoilta purettua puhtaaksikirjoitettua
tekstimassaa kertyi yhteensä 59 sivua (fontti: Times New Roman, pistekoko: 12 ja
riviväli 1,5). Tästä sivumäärästä taustatietoja on kuusi sivua. Teemasta I. kertyi 22
sivua, teemasta II. 16 sivua ja teemasta III. yhteensä 15 sivua analysoitavaa.

Litteroinnin tarkkuusaste on suhteellisen korkea, ainoastaan täysin ohi aiheen meneitä puheen pätkiä tai harvoja täysin epäselviä lauseita on puhtaaksikirjoitettaessa jätetty kirjaamatta ja merkattu tekstin sekaan kolmella pisteellä. Äänenpainoja, taukoja, naurua, huokauksia tms. materiaalia ei myöskään ole kirjattu, koska aineiston analyysissä ei kiinnitetä huomiota sanattomaan viestintään. Haastattelut on numeroitu yhdestä kuuteen ja järjestetty aineistoksi niin, että jokaiseen haastatteluun on mahdollista perehtyä sekä yksittäisenä kokonaisuutena että teemoittain yhdisteltynä kuuden haastattelun kokonaisuutena (käytännössä kaksi erillistä tulostettua aineistoa, toinen haastattelujärjestyksessä, toinen kolmen teeman mukaan järjestyksessä).

Pyörälä (1995, 20) pitää kvalitatiivisen tutkimuksen päämääränä ”sanoa vähästä paljon” pikemmin kuin paljosta vähän. Alasuutari (1993, 187–188) kehottaa löytämään tutkittavasta ilmiöstä ne ulottuvuudet, joilla kohde voidaan suhteuttaa muuhun todellisuuteen ja liittää osaksi laajempaa ilmiökokonaisuutta. Vastakohtien ja rinnakkaisien ilmiöiden miettiminen tekee suppeasta tapausanalyysistä esimerkin laajemmasta kokonaisuudesta. Havaintomäärää kokonaisaineistosta karsitaan havaintoja yhdistämällä, jolloin lähtökohtana toimii ajatus siitä, että aineistossa on esimerkkejä ja näytteitä samasta ilmiöstä. Ainutkertaisten yksilöiden erilaisuudet ja poikkeavuudet suhteutetaan kokonaisuuteen, jota pidetään varsinaisena tutkimuksen kohteena. (Alasuutari 1994, 21–26.)

Sisällönanalyysi on sekä arkinen tapa tulkita ja arvioida kommunikaatiota että tutkimuksen apuna käytettävä analyysimenetelmä ja diagnostinen työkalu. Systemaattisuuden ja objektiivisuuden vaatimukset auttavat työstämään laadullisen aineiston raakamateriaalin tieteelliseksi dataksi. Sanojen, käsitteiden, teemojen ja ulottuvuuksien tarkastelun kautta etsitään sekä manifestoituneita että latenteja aineistoon punituneita merkityksiä. Tietoon, kokemuksiin ja ymmärtämiseen nojaten sisällönanalyysillä pyritään intuitiiviseen ja analyttiseen ajatteluun. Kvalitatiivista aineistoa on raportoinnin sijaan myös tulkittava ja tästä syystä analysoijan empaattisuus, sensitiivisyys, mielikuviutus ja luovuus saavat painoarvoa. Sisällönanalyysi alkaa aineiston yleisarvioinnilla ja etenee syventymisen, assosioinnin, kategorisoinnin, syntetisoinnin ja uudelleen ajattelun kautta tulkintaan. (Mostyn 1985, 115–118, 131–144.)

Tässä tutkimuksessa aineiston analyysiin sovellettiin sisällönanalyysin lähestymistapoja. Alkuun pääsemiseksi litteroitu aineisto luettiin haastattelu kerrallaan huolellisesti läpi. Jo haastattelukierroksella ja nauhojen purkuvaiheessa alkoi kehittyä mielikuvia sekä haastateltavia yhdistävistä aineksista että toisistaan poikkeavista tarinoista ja ilmaisutavoista. Kokonaisaineisto oli aluksi hajanaisen ja sekavankin oloinen, mutta aineistoon perehtymistä helpotti suuresti teemoittain lukeminen eli aineiston jakaminen kolmeen osaan. Teemojen sisällä huomiota kiinnitettiin ensin yleismielikuvaan ja toistuviin piirteisiin ja erillisellä lukukerralla yllättäviin havaintoihin.

Aineiston systemaattista työstämistä auttoi hajallaan läpi teemojen esiintyneiden aineiden kerääminen tutkimuskysymyksiä vastaaviin osiin. Tutkimuksen teoriaosuutta luettiin rinnakkain kunkin teeman kanssa ja näin pyrittiin vuoropuheluun perusaineiston ja analyysiaineiston välillä. Usean lukukerran jälkeen niin haastateltavat kuin teematkin kävivät yhä vain tutummiksi ja niin yksittäisten haastattelujen kuin koottujen teemojen sisällä oli mahdollista erottaa sekä jatkuvuuksia että epäjatkuvuuksia, yleisiä että yksittäisiä aineiston piirteitä.

6.4 Tutkimuksen luotettavuuden arviointia

Mäkelän (1990, 47) sanoin: ”Kvalitatiivisen tutkimuksen toistettavuutta ei voi muotoilla reliabiliteettiongelman eikä kvalitatiivisen tulkinnan osuvuutta voi rinnastaa tilastollisen mallin osuvuuteen tai selitysvoimaan”. Kvalitatiivisen tutkimuksen vaiheita voi olla vaikea selväpiirteisesti erottaa toisistaan ja erityisesti analyysioperaatioiden kohdalla yksiselitteisyyteen on vaikea päästä. Aineiston keruun ja käsittelyn vaiheet yhdessä tutkijan ja tutkittavan kohteen vuorovaikutussuhteen kanssa kietoutuvat väistämättä toisiinsa ja tutkimuksen onnistuneisuuden arvioinnissa tähän on kiinnitettävä erityistä huomiota. Pyörälä (1995, 21–22) muistuttaa, että tutkija on kvalitatiivisen tutkimuksen keskeinen analyysi-instrumentti ja käytännössä aineiston käsittely toteutuu aina vaihtelevin menetelmin, käsityönä ja erilaisina merkityksenantoina ja ratkaisuin.

Laadullista aineistoa voidaan ”otoksen” sijaan kuvata tutkimusaiheen kannalta kiinnostavaksi arvioiduksi ”siivuksi” yhteiskunnasta. Tämä siivu on yleensä kohderyh-

mä, jonka elämässä tutkija olettaa tiivistyvän tutkimusaiheen mukaisia kiinnostavia piirteitä. Tämä oletus on myöhemmin raportoitaessa pystyttävä osoittamaan oikeaksi ja tietyn tutkimusasetelman ja tietyn kohderyhmän tutkiminen vastauksen etsimisenä tutkimuksen kysymyksenasetteluun täytyy painavasti perustella. Validiteetin lisäksi reliabiliteettikysymykset ovat kvalitatiivisen tutkimuksen kohdalla yksilöllisiä ja toistettavuuden ideaali heikkenee empiiriselle aineistolle tyypillisen rosoisuuden, monimuotoisuuden ja yllätyksellisyyden takia. (Pyörälä 1995, 14–17.)

Paitsi tutkijan myös tutkittavien subjektien kohdalla voidaan kyseenalaistaa oletus pysyvyydestä ja jatkuvuudesta. Peräkylä (1995, 44–47) korostaa ihmisten tapaa tuottaa näkemyksiä hetkittäin muuttuvan tilanteen mukaan, jolloin erilaisia kulttuurisia erotteluita paitsi otetaan käyttöön ja taas hylätään, myös kuvauksia maailmasta rakennetaan tilanteita ja niiden vaihtelua hallitsemalla. Myös Laaksovirta (1988, 60) tuo esille kvalitatiivisten menetelmien aineiston ja analyysitapojen kyvyn sallia yllätyksiä tutkimusprosessin kuluessa. Yllätyksellisyys ja uudet oivallukset eivät kuitenkaan saisi johtaa tutkijaa harhaan vaan alttius aineiston sanomalle voi teoreettisen perehtyneisyyden ansiosta hyvin hallittuna muodostaa sattumasta yhtä mielenkiintoisen analyysikohteen kuin säännönmukaisuudestakin. Erityispiirteet ja vaihtelu tekevätkin jokaisesta tutkimuskohteesta ainutlaatuisen ja laadullisesta perspektiivistä tarkasteltuna kohteeseen vaikuttavia tekijöitä on hyvin vaikea ennen aineistoon tutustumista tietää. (Koskinen 1995, 54, 64.)

Uusitalo (1991, 93) arvelee, että tietojen, käsitysten, mielipiteiden, asenteiden ja arvojen tutkiminen on ongelmallisempaa kuin tosiasiatietojen selvittäminen. Ensimmäisen tuloksia ei voida irrottaa tutkimusinstrumentista eli kysymystavasta ja toiseksi, saadut vastaukset saattavat heijastaa pikemminkin vastaajien roolikäyttäytymistä kuin heidän yksityistä kokemusmaailmaansa. Ratner (2002, 145–153) puolestaan listaa kulttuuripsykologisen informaation esiin saamiseksi hyödynnettäviä haastattelutekniikoita ja muistuttaa, että tutkijan on hyvä kiinnittää huomiota jokaisen haastateltavan kohdalla erikseen siihen, miten tuttu/tärkeä/merkityksellinen tutkittava ilmiö kyseiselle henkilölle on. Ei ole tulosten ja niiden luotettavuuden kannalta yhdentekevää, muodostaako tutkittava mielipiteensä spontaanisti haastattelutilanteessa vai onko se pitemmän pohdinnan tulosta.

Puheen totuusarvon punnitsemista tärkeämpää onkin määrittää puhunnan luonnetta (Mäkelä 1990, 51–52). Sulkusen (1990, 274–275) mielestä tiettyjen asioiden esiintuleminen puheessa on jo sinänsä kvalitatiivisessa analyysissä identifioimisen arvoista, mainintojen määrällinen laskeminen tai toteamusten esiintymistiheys eivät kaikissa tapauksissa niinkään auta kuvaamaan aineistoa ja sen mahdollisia mielenkiintoisia ristiriitaisuuksia. Haastatteluaineistojen luonteeseen kuuluva jäsentymättömyys ja yksilöiden teemahaastatteluissa korostuva jäsennyksen moniaineisuus aiheutuu juuri aiheiden esiintulemisen satunnaisuudesta, joka on huonosti tutkijan kontrolloitavissa. Tämä näkyy teksteiksi puretun aineiston käsittelyssä, kun materiaalia ei ole helppo jakaa selkeästi toisistaan erottuviksi jaksoiksi, joilla olisi analyysia helpottava sama tekstuaalinen rakenne. (Sulkunen 1990, 275–276.)

Kvalitatiivisen aineiston riittävyys ja esimerkiksi haastateltavien määrä, haastattelijan pituus, sekä litteroitujen tekstien sivumäärä vaikuttavat myös analyysin kattavuuteen. Pintapuolisten tulkintojen välttämiseksi aineiston saaminen hallittavaan ja prosessoitavaan muotoon on suoraan yhteydessä sen kokoon. Kvalitatiivisen tutkimuksen kohdalla arvioitavuus ja toistettavuus ovat yhteydessä tutkijan kykyyn saada analyysinsä tekniset operaatiot ja ajatusoperaatiot mahdollisimman tarkasti raportoitua. Yksilöllisenä prosessina ja kvantitatiivista tutkimusta vähemmän standardoituna tapahtumakulkuna laadullinen analyysi ei kuitenkaan saa johtaa mielivaltaisuuteen. Tutkijan aineistosta saamien intuitioiden ja toisaalta tutkimusta lukevan saamien intuitioiden välisten vastakkaisuuksien vähentämiskeinona on analyysiprosessin pilkkominen ja kirjaaminen niin pieniin vaiheisiin ja päättelysarjoihin, että erimielisyydet on suhteellisen helppo paikallistaa ja tunnistaa. (Mäkelä 1990, 52–53, 57–59.)

Uusitalo (1991, 84) yhtyy tähän ajatukseen ja korostaa, että erityisesti tapaustutkimuksen kohdalla reliabiliteetti on ymmärrettävissä vaatimukseksi juuri analyysin, ei niinkään aineistonhankinnan, toistettavuudesta. Alasuutari (1993, 68) puolestaan kiinnittää huomiota litterointitekniikkaan, josta pitkälti riippuu se, miten paljon kvalitatiivisen haastatteluaineiston rikkaudesta ja moniulotteisuudesta saadaan säilytettyä ja mitä puolia siitä redusoidaan tarkemman analyysin ulkopuolelle.

Tässä tutkimuksessa aiheen ja kontekstin sanelema kohdejoukko rajautui monikulttuuristen perheiden jäseniin ja osittain myös kotouttamistoimenpiteiden täytäntöön

panijoihin ja erilaisten kasvatustutkimusinstituutioiden edustajiin. Perheiden sisällä tietoa olisi voinut kerätä yhden vanhemman sijaan haastatteleamalla molempia vanhempia joko yhdessä tai erikseen. Samoin perheiden lapsilla on omanlaistaan tietoa perheensä arkitodellisuudesta. Ulkopuolista asiantuntijuutta aihepiiriin avaamiseen olisivat voineet tuoda esimerkiksi maahanmuuttajaperheiden ja monikulttuuristen perheiden kanssa työskentelevät sosiaaliviranomaiset. Kasvatustutkimusinstituutioiden, kuten lastentarhan tai koulun, edustajat olisivat antaneet oman näkökulmansa monikulttuuriseen kasvatukseen ja perheessä tehtyjen valintojen näkyviin vaikutuksiin kodin ulkopuolella.

Tutkimusasetelman valinnassa yksinkertaisuus ja taloudellisuus johtivat aineiston keruuseen juuri Jyväskylältä ja haastattelumenetelmällä. Ajankäytön rajoitukset ja muut resurssit pois sulki menetelmällisen triangulaation eli monimuotoisuuden hyödyntämisen. Useiden menetelmien, kuten haastattelun ja yhtäaikaisen havainnoinnin, sekä haastattelua myöhemmin täydentävän vapaamuotoisen kirjoitelman avulla aineistoa olisi ollut mahdollista monipuolistaa ja syventää. Haastattelujen täydentäminen vapaamuotoisella kirjoitelmalla olisi antanut tutkittaville mahdollisuuden ilmaista itseään lisää ilman tutkijan läsnäoloa ja vaikutusta. Tämä mahdollisuus olisi saattanut olla tarpeen myös siltä varalta, että haastattelun yhteydessä joku tuli ehkä ensimmäistä kertaa todella pysähtyneeksi miettimään läpikäytyjä teemoja ja keskustelu saattoi näin jäädä jälkikäteen pyörimään mieleen, vaivaamaan tai sitä olisi haluttu täydentää ja paikata.

Haastateltavien osoittama luottamus ja suhde tutkimusongelmaan näkyivät kahdella tapaa. Jo suostuminen haastatteluun ja oman ajan luovuttaminen tämän tutkimuksen tekoon kertoivat kiinnostuksesta aihepiiriä kohtaan. Useimmat haastateltavista olivat vielä suhteellisen nuorten lasten vanhempia ja mahdollisesti kysymysten ajankohtaisuus heidän elämäntilanteessaan oli osallistumiseen motivoiva tekijä. Luottamus haastattelijaa kohtaan ilmeni rentona suhtautumisena henkilökohtaisiinkin kysymyksiin. Omalla nimellä ja henkilötiedoilla tehdyt haastattelut kertoivat siitä, että haastateltavat luottivat nauhoja käytettävän juuri sovittuun tarkoitukseen.

Paitsi tutkimuksen teemojen tuttuus, tärkeys ja merkityksellisyys haastateltavalle henkilökohtaisesti, myös haastattelutilanteen vaikutus näkyi haastattelujen onnistu-

neisuudessa. Haastattelupaikka, ajankohta, siihen varattu aika, spontaanisti syntyvä ilmapiiri ja kysymysten asettelu vaikuttivat jokaisen haastattelun kohdalla erikseen ja omalla tavallaan. Puhunnan luonne määrittyi monista tekijöistä, mutta vahvimaksi määrittäjäksi osoittautui haastateltavan oma halu pohtia ja ajatella ääneen. Tällöin haastattelun keskustelunomaisuus ja puheen rönsyily tai asioiden hiljattainen tarkentuminen etenivät luontevasti ja mielipideikkyyks korostui selvästi.

Yksityiseen kokemusmaailmaan kiinni pääseminen saattoi tässä tutkimuksessa vaikeutua haastattelijan ja haastateltavien välisen kielellisen, kulttuurisen ja maantieteellisen etäisyyden johdosta. Vaarana piili mahdollisuus siihen, että haastateltavat kokivat haastattelijan voimakkaasti Suomen edustajana ja mahdollisen Suomea tai suomalaisia koskevan kritiikin kohteena ainakin epäsuorasti. Tällöin roolikäyttäytyminen juuri maahanmuuttajana tai ei-suomalaisena saattoi voimistua, mutta toisaalta taas saada vastauksissa laimeita tai peiteltyjä muotoja. Tähän pyrittiin haastattelujen aikana kiinnittämään huomiota korostamalla haastateltavan roolia vanhempana ja tuomalla julki tutkijan oma suhtautuminen tutkimusongelmaan. Tutkijan lähtökohdat arvoineen ja asenteineen eivät sinänsä olleet kertaakaan keskustelun aiheena vaan pikemminkin oli tärkeää osoittaa neutraalisuuttaan niin hyvin kuin huonoihin kokemuksiin ja hauskoihin tai surullisiin seikkoihin, joita haastateltavat toivat esille.

Haastateltavien määrä, haastattelujen pituus, sekä litteroitujen tekstien sivumäärä vaikuttavat myös analyysin kattavuuteen. Tässä tutkimuksessa lopulliseksi haastateltavien määräksi jäi kuusi henkilöä, mutta itse analyysiaineisto piti sisällään noin 60 sivua puhtaaksikirjoitettua tekstiä. Litterointitekniikka oli sanatarkka, mutta analyysin ulkopuolelle jäivät tarkoituksella esimerkiksi lukuisat toistot, äänenpainot, naurut ja miettimistauot. Näiden lisäksi haastattelun aikana tehtyjä havaintoja esimerkiksi haastateltavan nonverbaliikasta ei kirjattu missään vaiheessa ylös, koska niihin ei systemaattisesti kiinnitetty huomiota. Yleisilmapiiriltään jokainen haastattelu oli rento ja sujuva ainakin haastattelijan näkökulmasta. Vaikka haastattelut olivat pituudeltaan vain noin tunnin mittaisia, niiden keston vaikutti muun muassa vieraalla kielellä puhumisen raskaus ja etukäteen sovittu maksimiaika.

7. TULOKSET

7.1 Haastateltavien taustatiedot

Tutkimuksen kaikki kuusi haastateltavaa, kolme äitiä ja kolme isää, ovat kotoisin eri maista ja neljältä eri mantereelta. Ikäjakaumaltaan he ovat 27–45 -vuotiaita. Heidän Suomessa oloaikansa vaihtelee puolestatoista vuodesta lähes kahteenkymmeneen vuoteen. Suomeen muuton syynä on joko opiskelemaan ja töihin tulo tai perheen perustaminen suomalaisen puolison kanssa. Näiden haastateltavien edustamissa monikulttuurisissa perheissä on yhteensä 7 lasta ja perheet ovat joko yksi- tai kaksilapsisia. Lasten iät vaihtelevat välillä 2 – 23 -vuotta. Jokainen haastateltava on naimisissa ja heidän perheensä nykyinen asuinpaikkakunta on Jyväskylä. Kaksi haastateltavissa on työssäkäyviä ja loput joko opiskelevat tai ovat työttöminä työnhakijoina ja työvoimakoulutuksessa. Kotouttamislain piiriin heistä kuuluu kolme.

Seuraavassa on suppea yleiskuvaus haastateltavista ja heidän perheistään, Suomeen tulon syistä ja aikatauluista, sekä heidän tämän hetkisestä elämäntilanteestaan. Anonymiteetin takaamiseksi haastateltavien tunnistetietoina käytetään nimen sijaan sukupuolta ja numerointia.

”? I” on 45-vuotias venäläissyntyinen nainen, joka muutti Suomeen kahdeksantoista venäjänpuoleisessa Karjalassa vietetyn vuoden jälkeen. Hänen 16- ja 23-vuotiaat poikansa ovat syntyneet Venäjällä edellisessä avioliitossa ja he muuttivat äitinsä kanssa Suomeen vuonna 1998. Vanhempi poika on muuttanut jo pois kotoa, mutta asuu edelleen samassa kaupungissa. Suomeen tulo oli täysin vapaaehtoista, mutta kuitenkin osaltaan kotimaan vaikeiden olosuhteiden pakoa. Painavin syy Suomeen muutolle oli kuitenkin täällä asuva nykyinen aviomies. Itse hän on monikulttuuristen vanhempiensa ainut lapsi ja sukujuuria löytyy niin Venäjältä, Tartariasta, Puolasta kuin Saksastakin. Ammatiltaan hän on historian opettaja ja hänellä on yliopistotason tutkinto kotimaastaan. Suomessa hän ei ole harjoittanut ammattiaan päivääkään. Keliä hän opiskeli aikanaan yliopistossa (englanti ja venäjä), lisäksi nyt on takana kaksi vuotta suomen kielen opintoja, kotouttamissuunnitelman mukaisesti.

”? I & ? II” ovat afrikkalaissyntyinen aviopari, joka on tavannut toisensa Suomessa. Heillä on yksi lapsi, Suomessa syntynyt 3-vuotias tytär. Perheen vajaan 40-vuotias isä tuli Tansaniasta Suomeen opiskelemaan jo 15 vuotta sitten, 31-vuotias Zimbabwealainen äiti taas työharjoitteluun viisi vuotta sitten. Nykyisin isä on töissä ja äiti suorittaa yliopisto-opintojaan. Tytär on hoidossa päiväkodissa. Perheessä puhutaan yhteensä neljää kieltä: englantia sujuvasti, shonaa ja swahilia, sekä suomea.

”? II” on 27-vuotias Palestiinassa kasvanut Saudi-Arabialainen englannin kielen opettaja, jonka kielitaitoon kuuluvat arabian lisäksi englanti, suomi ja heprea. Hän muutti Suomeen kaksi ja puoli vuotta sitten tutustuttuaan nykyiseen suomalaiseen vaimoonsa ensin kotimaassaan. Hän ei ole saanut alansa töitä Suomesta, ja opiskeleekin nyt uutta tutkintoa varten kotouttamissuunnitelmansa mukaisesti. Vaimo käy päivätyössä ja perheen 2-vuotias tytär on päivisin perhepäivähoidossa.

”? III” on 29-vuotias ekonomiaa kotimaassaan lukenut Kolumbialainen tanssinopettaja. Hän muutti Suomeen puolitoista vuotta sitten yhdessä kotimaassaan tapaamansa suomalaisen miehen kanssa. He ovat nyt naimisissa ja heillä on 3-vuotias tytär. Perheen isä on työssäkäyvä, mutta äiti opiskelee huonon työtilanteen takia suomen kieltä ja kulttuuria, kotouttamislain ja siihen sidotun toimeentulotuen turvin.

”? III” on Intiassa syntynyt Intian kansalainen, jonka molemmat vanhemmat ovat kuitenkin kiinalaisia. Hän vietti lapsuus- ja nuoruusvuotensa Kiinassa. 41-vuotias elektroniikan diplomi-insinööri on nykyään myös Suomen kansalainen. Hän tuli Suomeen Ruotsin kautta 1980-luvun lopussa. Hän on naimisissa suomalaisen naisen kanssa ja heidän perheessään on 5- ja 8-vuotiaat pojat. Nykyiseltä ammatiltaan hän on ravintolanomistaja ja kielitaitoon kuuluu hindin, kiinan ja englannin lisäksi myös sujuva suomen kieli.

Haastateltavat saapuivat Suomeen kukin eri syistä, kaikki kuitenkin maahanmuuttajastatukseltaan puhtaasti siirtolaisina. Maahanmuuton syinä ja motiiveina mainittiin opiskelu, työharjoittelu, työpaikka tai suomalainen puoliso, jotka houkuttelivat asumaan ja asettumaan Suomeen. Yksikään ei kokenut Suomeen tulon olleen pakon sanelemaa, mutta elämän realiteettien kylläkin. Kotimaan vaikea poliittinen tilanne ja

heikot tulevaisuuden näkymät olivat vahvasti vaikuttamassa ainoastaan yhden haastateltavan päätöksenteossa. Maahanmuuton yhteydessä puhutaan puoleensavetävistä ja luotaantyöntävistä voimista, joita haastateltavat erittelivät lähinnä positiiviselta kannalta. Mainituiksi tulivat maamme yleinen turvallisuus, rauhallinen poliittinen ja yhteiskunnallinen tilanne, hyvät kouluttautumismahdollisuudet ja yhden haastateltavan kohdalla etuudet suomen kansalaisuuden saamisesta lapselleen. Etukäteen huolestuttaneita seikkoja olivat lähinnä pelko kielen vaikeudesta ja kylmät ilmasto-olosuhteet.

Suhteessa Suomen nykyiseen maahanmuuttajaväestöön haastateltavat edustavat kansalaisuuksiltaan ”vähemmistöjen vähemmistöjä”. Suomessa vakinaisesti asuvista ulkomaan kansalaisista Venäläiset edustavat suurinta ryhmää, mutta haastateltavista viisi lukeutuu virallisissakin tilastoissa kohtaan ”muut” vähäisen edustajamääränsä takia. Kenelläkään heistä ei ollut mitään aikaisempaa sidettä Suomeen sukulaisten tai muiden yhteyksien muodossa ja ennen bpullista muuttoa vain kaksi oli tutustunut maahamme lyhyen lomamatkan merkeissä. Kolme haastateltavista päätti Suomeen muutosta tutustuttuaan kotimaassaan tulevaan suomalaiseen puolisoonsa, joten heidän kohdallaan kulttuurien kohtaaminen ja vuoropuhelu oli alkanut jo ennen varsinaista maahan saapumista. Vain yhdellä haastateltavista, täällä pisimpään asuneella, on nykyisin Suomen kansalaisuus, muilla sen sijaan pysyvä oleskelulupa.

7.2 Kotoutumiskokemuksia

7.2.1 Ensireaktioita

Suomeen saapuessaan haastateltavat olivat kaiken kaikkiaan vailla vahvoja oletuksia ja odotuksia siitä, mitä tuleman piti. Vaikeudet kohdistuivat oletetustikin kieleen, sen kielioppiin, ääntämiseen ja työlääseen oppimiseen, sekä harjoittelumahdollisuuksien puuttumiseen. Työn, työharjoittelun tai opiskelun parissa oppiminen lähti aktiivisesti liikkeelle, mutta alun epävarmuus ja odottamisen tuskaisuus korostuivat niiden haastateltavien kohdalla, jotka olivat aluksi ilman opiskelu- tai työpaikkaa. Kyseistä tilannetta kuvailtiin erittäin vaikeaksi, hankalaksi, pahaksi ja hetkittäin jopa mahdotto-

man tuntuiseksi. Odottaminen ja epävarmuus eivät kuitenkaan kestäneet loputtomiin vaan Kotouttamislain mukaiseen työvoimakoulutukseen pääsy heti ensimmäisinä kuukausina auttoi kiinni arkeen.

Jo alun ensimmäiset päivät, viikot ja kuukaudet vahvistavat yhden haastateltavan kohdalla tunnetta siitä, että elämä täällä on pohjimmiltaan ihan samanlaista kuin kotimaassakin. Tuttuuden tunnetta herättivät niinkin pienet yksityiskohdat kuin kaalikääryleet ja karjalanpiirakat. Sama haastateltava kuvasi myös aivan ensimmäisiä muistikuviaan yhtä tarkasti, vaikka aikaa hänen ensihuomioistaan on kulunut jo seitsemisen vuotta. Saapumispäivänä hänen huomionsa kiinnittyi puhtaaseen juomaveeteen, hyväkuntoisiin päällystettyihin teihin, yleiseen siisteyteen, sekä yllättäen oraviin, joiden annettiin olla rauhassa:

”And everywhere those squirrels, everywhere! Because back home very quickly people catch that squirrel and cut the food. This was something unbelievable.” - ? I

Muut haastateltavat tarkastelivat alun tuntojaan pidemmällä aikavälillä ja osasivat jälkepäin todeta vain olleensa ihan aluksi joko kaikesta tai ei vielä juuri mistään ihmeissään. Suoranaisia kulttuurishokkireaktioita yksikään haastateltavista ei itsessään tunnistanut. Aiemman tutkimuksen (ks. Berry 1990) mukaan ikä- ja sukupuoli-tekijät indikoivatkin akkulturaatiivista stressiä niin, että suhteellisen iäkkäät, useimpien naiset, ja ilman partneria saapuvat maahanmuuttajat ovat riskiryhmässä.

Akkulturaatioprosessin vaatimat ”askeleet” kontaktista konfliktin kautta sopeutumiseen (ks. Padilla 1980) eivät tule näin selväpiirteinä esiin haastateltavien itsereflektionneissa. Ensikontaktit ja ensireaktiot määrittävät osaltaan ristiriitojen syntymistä ja vastarinnan voimakkuutta. Haastateltavien alkuaikojen muistoissa konfliktiluonteisia tapahtumia (fyysisiä tai symbolisia) ei vielä juuri esiintynyt, mutta ajan kuluessa monet suomalaisen yhteiskunnan ja sen jäsenten piirteet ja toimintamallit alkoivat kuitenkin tarkentua ja näyttäytyä uudessa valossa.

7.2.2 Sopeutuminen etenee

Usko tulevaisuuteen oli maahanmuuttajahaastateltavien kantavana voimana niin alun neuvottomuudessa kuin hankaluuksissakin ja läpi koko tähänastisen kotoutumisprosessin. Kolmen haastateltavan kohdalla tulevaisuuden suunnitelmia kartoitettiin viralliseen kotouttamissuunnitelmaan yhdessä sosiaalityöntekijöiden ja työvoimatoimiston henkilökunnan kanssa. Virallisten kotouttamistoimenpiteiden piirissä oikeus ja pääsy suomenkielen opintoihin olivat taattuina, mutta oma päättäväisyys todella oppia kieltä takasi lopullisen eteenpäin pääsyn.

Kielen oppiminen koettiin kaikkein merkittävimmäksi askeleeksi Suomeen kotoutumisessa, joskaan ei kaikkein helpoimmaksi tai vaivattomimmaksi. Jo muutaman ensimmäisen sanan oppiminen tuntui avaavaan enemmän ovia kuin pelkkä halu ja tahto luoda kontakteja tai hoitaa päivittäisiä asioita. Valtioneuvoston selonteon (2002) mukaan suomen tai ruotsin kielen taito onkin lähes poikkeuksetta edellytyksenä sekä kotoutumiselle että työllistymiselle. Suomalaisen kanssa naimisissa olevat haastateltavat käyttävät kaikki puolisonsa kanssa puhekielenä englantia, mikä on sinänsä yllättävää, kun ottaa huomioon heidän nykyisen jo edistyneen suomen kielen tasonsa. Näillä pareilla englannin kieli ei ole kummallekaan osapuolelle äidinkieli, joten sen avulla on tasavertaisempaa kommunikoida. Paitsi kielen oppimisen myös yleisemmin sopeutumisen ensisijaisena edesauttajana toimii luontevasti suomalainen puoliso:

”Suomen tuo perus- ja jatkokurssin jälkeen oli paljon optimisimi, huomasin, että kyllä kun osaan tätä kieltä, se avaa enemmän ovia mulle. Vielä muistan kun koko ajan ajattelin, että okei kerran osaan englantia, mä voin keskustella koko maailman kanssa, mutta kun pääsen tännepäin ja se oli ihan uskomaton tilanteet, kun koko ajan pitäis käyttää käsiä ja naamaa ja selittää monella tavalla, että ihmiset ymmärsivät, ja erityisesti jos puhutaan vanhan ihmisen kanssa. Se oli monta kertaa mahdotonta ilman vaimoa, koska jonku piti tulkata. Mutta vielä muistan, että aina mukava kun huomasin, että ajan mukaan ja pikku hetken koko ajan huomasin, että joo, jos joka päivä saan vaikka neljä sanaa, uutta sanaa, se avaa enemmän ovia mulle puhua ja selittää ja nauttia elämä.” - ? II

Avun, tulkin ja turvan tarvetta korostettiin erityisesti alkuaikoja kuvattaessa. Kiitos lankesi puolison lisäksi appivanhemmille, työkavereille, kielikurssin opiskelukavereille ja naapureille. Vasta myöhemmässä vaiheessa ja lasten kasvettua heidän roolinsa nousi esiin ja voimistui. Neljällä suomalaisen kanssa avioituneella oli jo alusta

lähtien puoliossaan turva ja opas Suomeen totutelllessaan, mutta haastateltavista kaksi kuvaa sopeutumisprosessiaan pitemmäksi ja haastavammaksi juuri suomalaisten kontaktien puutteen takia.

Maahanmuuttajahaastateltavien sosiaalisten suhteiden määrä on kasvanut ajan myötä ja niin toivottiin käyvän myös jatkossa. Aluksi tilaisuudet esimerkiksi kielen harjoittamiselle olivat vähäisiä. Jokainen haastateltava mainitsee sosiaalisten kontaktiensa yhteydessä olevansa enemmän tekemisissä muiden Suomessa asuvien ulkomaalaisten kuin suomalaisten kanssa. Kotoutumisen sosiaalisia lähtökohtia indikoi muun muassa maahanmuuttajaväestön asumisen keskittyminen tietyille alueille (ks. Coussey & Christensen 1997), mutta haastateltavat eivät maininneet tässä yhteydessä naapurustonsa vaikutuksesta tilanteeseensa. Puolison sukulaiset ja ystävät tulivat luonnostaan mukaan elämänpiiriin, kotimaahan jäänyt normaali elämä sosiaalisine siteineen taas jäi taakse. Ajan kanssa yhteydenpito kotimaahan päin oli kuitenkin löytänyt uomansa ja vaikei yksikään haastateltavista kertonut pitävänsä säännöllistä ja tiheää yhteyttä omaan perheeseensä niin vähintäänkin juhla- ja erityistilanteissa yhteys otettiin automaattisesti.

Haastateltavien sosiaalisten kontaktien määrän ja suunnan vaihtelut mukailevat yleisemminkin sosiokulttuurisen sopeutumisprosessin kulkua. Sosiaalisten kontaktien määrän kasvulla kuvattiin sopeutumisen käännekohtia ja yhteydenpidon suunta muuttui niiden kasvun myötä enemmän ja enemmän kotimaan sijaan Suomen sisällä tapahtuvaksi. Tietoyhteiskunnan palvelut kuten internet, ajantasainen uutisvälitys ja helpot, joskin kalliiksi mainitut, puhelinyhteydet takaavat haastateltavien mielestä riittävän yhteydenpidon kotimaan suuntaan.

Haastatteluaineiston kuusi haastateltavaa toivat jokainen esiin omanlaisensa tavan tarkastella ja nimetä sosiokulttuurisen sopeutumisprosessin vaihteita, kestoja, käännekohtia ja hyviä tai huonoja muistoja matkan varrelta. Tutkimustulokset puhuvat myös sen puolesta, että kulttuurisilla ryhmillä on ainutlaatuiset tapansa kokea maahanmuuttajuus ja toteuttaa kulttuurisia sopeutumistyylyjään. Tämä tuottaa esimerkiksi akkulturaatiivisten stressioireiden vertailussa eroja ryhmien välille enemmän kuin ryhmien sisäisesti (ks. Sondegger & Barrett & Creed 2004).

Sopeutumisen prosessinomaisuutta tulkittiin joko jonkinlaisena aktiivisten ja passiivisten kausien vuorotteluna tai vaihtoehtoisesti vasta alkuun päässeenä tapahtumaketjuna, jolloin sen vaiheita oli vaikea määrittää muuten kuin toiveina tulevasta. Jokainen haastateltava koki kuitenkin olevansa yhä keskellä sopeutumisprosessiaan, joka vaikutti enemmän elinikäiseltä jatkumolta kuin joltain väliaikaiselta ohimenevältä olotilalta. Sen alku oli helpompi määrittää kuin jonkinasteisen lopullisen ja täydellisen kotoutumisen tila, jolloin oppimista ei enää tapahtuisi tai tarvittaisi. Virallinen kotoutuminen ja suomalaiseseen hallinnolliseen systeemiin integroituminen edelsi sosiaalista ja kulttuurista sopeutumista:

”I think officially I am relatively well integrated, but if I choose I could still apply for citizenship, but it is not, I don't think it would make much of a difference. And socially I think there is still lot of work to be done to integrate socially.” - ? I

“To the system I can say I am very well adapted in that level. --- If you have Finnish nationality it is easy a little bit --- you belong to this same Kela and that is the security, official system. --- Socially we still have a little bit of problem, because socially among friends we can say that we are accepted in this thing, but among the nation we wont be accepted, because on some behalf my children if they were not looking very Finnish, they would still be teased a little bit and still there would be a little bit aggressiveness against the neo-Finnish.” - ? III

Asteittaisen sosiaali- ja oikeusturvan piiriin siirtyminen helpotti ja auttoi niin taloudellisesti kuin laajemminkin kotoutumiseen myös asennetasolla. Maahanmuuttajaäidit nostivat nämä seikat miehiä selkeämmin esille ja mainituiksi tulivat muun muassa äitiysturva ja lapsen kaksoiskansalaisuus. Virallinen maahanmuuttajastatus ja pysyvät oleskeluluvat eivät vielä takaa kokonaisvaltaista kotoutumista, mutta niillä on oma merkityksensä psykologisen akkulturaation kannalta. Prosessi etenee vääjäämättä paitsi virallisia teitään myös omaa yksilöllistä aikatauluaan.

Haastateltavien kotoutumiskokemuksissa on yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia, joiden taustalla henkilökohtaiset kokemukset niin kotimaassa kuin Suomessakin antavat omaleimaisen sävynsä heidän nykyisiin tuntoihinsa. Yhteistä näiden maahanmuuttajien ajatuksissa kotoutumisesta on oman aktiivisen roolin ja eteenpäin pyrkimisen korostuminen. Vapaaehtoinen Suomeen muutto ja oman valinnanvapauden muistaminen oli joillekin keino päästä yli haastavista tilanteista tai kestää esimerkiksi ajoittaista yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden tunnetta:

” I choose my destiny myself because I choose marriage with this Finnish man. --- I don't know if everything went hyvin or not, but I had such destiny.” - ? I

Yksi haastateltavista kuvasi omaa sopeutumistaan kokonaisuudessaan rauhalliseksi elämänkulukseksi ja katsoi sen edenneen tasaisen verkkaisesti ja luontevasti ilman suurempia käännekohtia tai ponnisteluja. Hänen kohdallaan tiivis työpainotteinen elämä suomalaisten keskellä ja nopea onnistuneiden sosiaalisten suhteiden luominen loi puitteet asettua sujuvasti uuteen ympäristöön. Yksittäisenä tapahtumana yli viidentoista vuoden ajalta kansalaisuuden saaminen on ollut hänen kohdallaan mieleenpainuvien hetki.

Sopeutumisprosessin kuvaaminen oli joidenkin haastateltavien kohdalla kuitenkin polveilevampaa ja sen eri vaiheita eriteltiin yksityiskohtaisemmin. Lyhimmän ajan Suomessa asunut haastateltava kuvasi nykytilannettaan sopeutumisen kannalta vielä hyvin alkutaipaleeksi. Hänen mielestään latinalainen ja suomalainen kulttuuri eroavat toisistaan niin perustavanlaatuisella tavalla, että hän ei vielä puolentoista vuoden jälkeenkään koe ymmärtävänsä suomalaisesta elämäntavasta juuri mitään. Nopeiden pintapuolisten erojen huomaaminen voi olla selkeä ja helppo tehtävä, mutta hän kuvasi todellisen sopeutumisensa kannalta olevan ennemminkin tärkeää ymmärtää esimerkiksi ilmaston vaikutusta ihmisten tunteisiin ja tekemisiin. Hänen sopeutumisensa kannalta vaikeuksia oli tuottanut enimmäkseen se seikka, että suomalaisten hillityn ulkokuoren alta ulkopuolisen on vaikea nähdä todellisia tunteita tai toimintatapoja:

”On vaikea tämä. Sinä ei tiedä mitä toinen ihminen tekee, koska kaikki asiat piilossa, sinä ei voi nähdä. Minä katson ja katson, mutta minä en näe en mitään. Kaikki asiat suomalainen ihminen tekee piilossa. En tiää miksi. --- Mutta minä vielä en ymmärrä ei mitään. Minä katsoa ihminen ja kun loppuu kysymykset, ehkä minä tiedän paremmin.” -? III

Prosessinomainen kotoutuminen korostuu erityisesti kolmen haastateltavan vastauksissa. Heidän Suomessa oloaan onkin jatkunut enemmän kuin puolitoista vuotta, mutta kuitenkin vähemmän kuin kymmenen vuotta. Kotoutuminen on päässyt kontaktien lisääntymisen myötä kunnolla alkuun, mutta ei ole kuitenkaan stabiloitunut vielä. Kotoutuminen uuteen asuinmaahan vie tutkitusti vuosia ja etenee välillä nopeasti, välillä hitaammin ja prosessin aikana voi ilmetä hetkellisiä taantumiakin (ks.

Puusaari 1997). Mielialat, odotukset ja mahdollisuuksien olemassaolon kokeminen vaihtelivat yhden vastaajan kertomuksessa voimakkaastikin:

”Sen jälkeen kun mä huomasin, että kyllä täällä aina on mahdollisuus jos odottaa ja pitäisi olla älykäs ja sisukas, ei saa antaa periksi ollenkaan. --- Jossakin vaiheessa tuli semmoinen kylmä fiilis, että täällä vaikka teen mitä tahansa, en voi olla samalla asemalla missä suomalainen mies, jolla on sama koulutus ja sama kokemus kuin mulla. En tiedä mistä se johtuu tarkasti, mutta se oli oikein paha aika. --- En tiedä, tällä hetkellä en voi sanoa tarkasti, että miltä tuntuu, mutta uskon, että niin kauan kuin on halu ja tahto, aina vois tehdä jotain ja se oli kaiken tärkein mulle, että ei saa antaa periksi ja jos tällä hetkellä on talvi, kesä tulee joka tapauksessa.” - ? II

7.2.3 Suomi-kuva tarkentuu

Pitkälti paikallisväestöön luotujen suhteiden myötä haastateltavien kuva Suomesta oli tullut yhtenäisemmäksi ja pirstaleiset vähittäin syventyvät tiedot rakensivat kokonaismielikuvaa. Haastateltavien havainnot, tuntemukset ja mielikuvat Suomesta maahanmuuttomaana olivat pääosin hyvin positiivisia, mutta kritiikin kohteitakin löytyi. Kaikki haastateltavat kertoivat viettävänsä enemmän osan aikaansa oman perheensä kanssa ja puolison ollessa suomalainen kokemuksia suomalaisesta kulttuurista ei tarvinnut lähteä kauempaa hakemaankaan. Haastateltavien joukossa juuri pariskunta, jonka molemmille osapuolille Suomi on uusi kotimaa, toi esiin myös esteitä kulttuurisen oppimisensa tiellä:

”It is little bit difficult to because I am mostly with my family and Finnish people that I meet are neighbours, especially if I just run into them when I am going somewhere or coming home. So you don’t really learn much.” - ? I

Viralliset tahot. Suomen maahanmuuttopolitiikka ja kotouttamistoimenpiteet saivat haastateltavilta monenlaista palautetta. Suomessa asuttujen vuosien aikana mielikuva laeista ja asetuksista oli tarkentunut omakohtaisten kokemusten ja ulkomaalaisten tuttavien kertomusten kautta. Kolme haastateltavista pääsi alkuun kotoutumissuunnitelman turvin, sen sijaan kolme heistä kohtasi viranomaisia ja lakipykälää vasta myöhemmässä vaiheessa ja pysyvää oleskelulupaa hakiessaan. Suomeen pääsyä, etukäteisvalmisteluja ja rajamuodollisuuksia kuvattiin helpoiksi, mutta ulkomaalaisena olo

ja viralliseen systeemiin integroituminen vaikutti pahimmillaan jähmeältä, hitaalta ja byrokraattiselta. Lakikieli, virastoissa asiointi ja viranomaisten joustamattomuus pykälän suhteen tekivät yhteiskuntaan integroitumisen tällä tasolla vaikeaksi:

”They make things to go a little bit slower. For example for family or what ever. If you for example ask for them to change status to another status, sometimes it can take even six months. Too long. And then also for the refugee, I am not a refugee here, but of course I have some people, they have been coming and applying, many times, three times, four times, or even for one year. --- If I compare to my own country, I mean our laws there, I think they are not as byrocracy, it is not as much as here. --- So you sometimes come confused, of course they can tell you this and this, but sometimes what they told you is not right. --- So special explanations. --- So you have to tell everything and always come back.” - ? I

Yksi haastateltavista pitää kotoutumissuunnitelman antia omalla kohdallaan kyseenalaisena. Hänen tapauksessaan yksilölliset lähtökohdat eivät olleet saaneet tarpeeksi huomiota ja hän oli pahoillaan muidenkin ikäistensä korkeakoulutettujen maahanmuuttajien puolesta, joiden hänen mukaansa täytyy aloittaa ura Suomessa ihan nollasta uudelleen:

”Jos ajatellaan tuo integraatiosuunnitelma, se on enemmän tehty pakolaisia varten ja niillä sopii hyvin, koska pitäis täyttää kaks vuotta aikataulu heille, että pärjäävät täällä. Mutta jos ajatellaan maahanmuuttajia olisi parempi, jos annetaan enemmän huomio, minkälainen koulutus heillä on, mitä he osaavat, mitä he tarvitsevat, vahvistetaan vielä. --- Ja mun mielestä, no mitä voi saada sieltä oikeesti? Vain okei jos haluat käydä esimerkiksi ammattikorkeakoulussa tai joku aikuiskoulutus ja semmosta, että saa jonku ammatti kuukaudessa –kurssi tai semmosta, muuten ei mitään enemmän.” - ? II

Kotimaassa hankitun koulutuksen mitätöityminen oli muillekin haastatelluille vaikea pala. Valinnat siirtyä esimerkiksi insinööristä ravintolanpitäjäksi, kielen opettajasta täysin uuden ammatin opiskelijaksi, historian opettajasta elinikäiseksi opiskelijaksi tai tanssinopettajasta käsityöläiseksi, eivät johtuneet pelkästään kielitaidon puutteesta. Syiksi lueteltiin Suomen muutenkin vaikeaa työllisyystilannetta, omaa korkeaa ikää tai tietyn ammatinharjoittajan tarpeettomuutta suomalaisilla työmarkkinoilla. Kaksi haastatelluista mainitsi suoranaisesti ulkomaalaisten syrjinnästä työelämässä:

”You can see that the foreigners who live in Jyväskylä, students, they can’t get any job. When you are here, they say that first you have to learn the language, Finnish.

Then you go study Finnish, you come back, so that now you can speak Finnish, but then there is no job.” - ? I

”Jos haetaan töitä, siellä on kaikkein pahin. Aina tuntuu, että heti kun hakemuksella näkee, että X jostakin, aha, vain roskiin, mutta jos ahti tai Matti tai Pentti tai Antti, ehkä se oli vähän helpompi. Vain siitä, vain tuo on asia, missä on vielä epämurkavaa.” - ? II

Suomessa paljolti jo itsensä läpilyönyt ajatus elinikäisestä oppimisesta kietoutuu yhden haastateltavan vastauksissa myös maahanmuuttajapolitiikkaan ja kotouttamislakiin. Hän koki työllistymisen ikänsä puolesta ongelmalliseksi ja piti mahdollisuuksiin harjoittaa opettajan ammattia Suomessa enää hyvin pieninä. Kotouttamislain piiriin kuuluessaan hän on opiskellut suomen kieltä ja kulttuuria jo muutaman vuoden. Omien sanojensa mukaan hän opiskelee ilman taukoa koko ajan ja seuratakseen lakipykälää luultavasti elämänsä loppuun asti. Osittain se tuntui hänestä rahantuhlaukselta, koska hän on jo niin vanha (kuitenkin vasta 45-vuotias). Erityisen hienona tarjontana kunnan ja valtion puolelta hän piti kuitenkin työttömille ja vähävaraisille suunnattua virkistystoimintaa, johon hän itsekin oli saanut osallistua:

”Yesterday there was very nice. There was all without money and you remember it was Valentine’s Day yesterday. I like Finnish government because yesterday for example they organize very nice celebration for people who don’t have work. They give people good food and yesterday it was here (at Kumppanuustalo) very nice. Music, people singing and dancing and all people without money. Very nice for lonely people.” - ? I

Kotouttamissuunnitelma vaikutti paljon hyödyllisemmältä nuoremman ja vähemmän kotimaassaan kouluttautuneen haastatellun mielestä. Hänen mielestään kolmivuotisaika on tärkeä käyttää tarpeellisen toisen kielen, kulttuurin ja lakien oppimiseen. Lakien tuntemusta hän piti erityisen tärkeänä. Työvoimakoulutukseen varattu aika sai hänen mielestään merkityksensä vain oman panostuksen kautta:

”Tämä aika, kolme vuotta, on hyvä aika jos sinä olet ahkera ja opiskelet nopeasti. Sä voit mennä ulos, kun loppuu kurssi ja katsoa mitä sinä teet. On ihminen, joka täytyy lisää aikaa, koska on vanha, koska ei osaa kirjoittaa sun äidinkieli tai aakkoset on tosi erilainen tai ei oo paljon koulua sun maa, ja ehkä kulttuuri on tosi tosi erilainen. Minulle on hyvä, sopiva aika.” - ? III

Monikulttuurisuus. Pitkään Suomessa asunut haastateltava tarkasteli Suomi-kuvaansa ja sen muuttumista lähes kahden vuosikymmenen ajanjaksolla. Yksi hiljalleen kehityneistä muutoksista oli hänen huomioidensa mukaan ulkomaalaisten määrän alkuun vähittäinen, mutta nykyään kiihtyvä kasvu ja Suomen avautuminen EU:n myötä reilusti Euroopan suuntaan. Yhtenä maamme ulkomaalaisväestön edustajista hän on saanut kokea yhteiskunnallisen kehityksen hyvin omakohtaisella tavalla. Saapumisensa ajan lamasuomesta hyvinvointivaltioksi ja nyttemmin osaksi uutta Eurooppaa johtanut kehitys on hänen mielestään muuttanut maahanmuuttajan roolia ja asemaa:

”When they had lama in Finland all the foreigners were refugees you know. At this moment it is not in that level because most of the students and all are there, so people don’t think that way. --- After being in EU people are knowing a lot of Spanish people, Italian people, French people and so that belongs to the foreigners’ origin, but still if you say that Asian origin, Asian came from very big part of Asia, there were Indian, Chinese, Thai and everybody, so anybody who was yellow skin, it was just like Vietnamese you know.” - ? III

Ulkomaalaisväestömme kasvettua ja monipuolistuttua yksinkertaiset ja tasapäistävät luokittelut ovat saaneet väistyä tarkemman ja hienojakoisemman kulttuuritietämyksen tieltä. Jossain määrin monikulttuurisuus näyttäytyi samaiselle haastateltavalle asenteena, joka näkyy ulospäin vahvemmin kuin mitä todellisuudessa erilaisuudesta pystytään heti ensikättelyssä hyväksymään. Kysymykseen suomalaisen yhteiskunnan monikulttuurisuudesta hän vastasi seuraavaa:

”To the outside world you know, it is always there, but inside not. Acceptance is always there. On the starting moment they don’t like it, but later on they accept. So that is okay, that is fine. --- Unity is so high you know. It makes it good too, but still the language makes it difficult for other people, as far as I see it.” - ? III

Alueelliset erot Suomen sisällä ja eri kaupunkien välillä suhteessa monikulttuurisuuteen saivat maininnan kolmessa haastattelussa. Pääkaupunkiseutu ja sen ylivoimainen asema väestöllisesti Suomen monikulttuurisimpana alueena oli hyvin näiden Keski-Suomeenkin asettuneiden maahanmuuttajien tiedossa:

“I feel that once we are in Jyväskylä it is different than was in Helsinki because in Helsinki it seems more like or it is very usual to meet foreigners everywhere and have to deal with them in different offices, but sometimes in Jyväskylä I get the feeling that people who work for services, they haven’t been used to offer services for foreigners.” - ? II

”Mä en usko vielä, että täällä osaavat mitään tästä asiasta. Vielä voi sanoa näin jos puhutaan vain Jyväskylästä. Mutta vaikka ne [maahanmuuttajat] ovat täällä niin vähän vielä, ne vaikuttavat koko alueen elämään. Esimerkiksi mä huomaan, että täällä Jyväskylässä on kova halu, että maahanmuuttajat saavat enemmän mahdollisuuksia ja niin poispäin, mutta taas ihmiskunta tai kunta ei oo vielä valmis käsitellä tuo asia. --- Jos tällä hetkellä maahanmuuttajilla on niin vaikeaa, varmasti tulee semmonen päivä silloin kun maahanmuuttajalle onkin mahdollista samalla tasolla kuin suomalaisia.” - ? II

Suomalaisten asenteista maahanmuuttajia kohtaan. Haastateltavat olivat huomioineet suomalaisten suhtautumisesta ulkomaalaisiin erityisesti seuraavaa: Eri sukupolvilla on eri määrä ja erilaisia kokemuksia maahanmuuttajista. Nuorempi sukupolvi ja erityisesti opiskelijat ovat tottuneempia muiden kulttuurien edustajiin ja osaavat suhtautua näihin luontevasti. Syiksi tähän katsottiin heidän lisääntyneet mahdollisuutensa matkustella, hyvä kielitaito ja vierasmaalaiset opiskelutoverit, jotka kaikki yhdessä edesauttavat helppojen kohtaamisten syntyä. Rasismin sijaan kielteisiä asenteita tulee julki esimerkiksi kateuden muodossa. Yleistykset ja ihonväriin kohdistetut stereotyyppiat näkyvät arkisessa kanssakäymisessä jonkin verran. Työnantajien suhtautumisessa oli eniten ihmeteltävää. Haastateltavat olivat kuulleet tapauksista, joissa maahanmuuttajat olivat kohdanneet perään huutelua, nimittelyä tai loukkaavia sormimerkkejä, mutta asiaan suhtauduttiin ymmärtäväisesti ja liikaa yleistämättä. Kielteisten ulkomaalaisasenteiden taustalla nähtiin muun muassa pelkoa, tietämättömyyttä, kielitaidonpuutetta ja arkailua tai reaktioiden katsottiin johtuvan vaikkapa provosoivasta arabialaishuivista. Haastateltavat kertoivat nimenomaan tämän kysymyksen kohdalla paitsi omista kokemuksistaan ja havainnoistaan myös tuttaviansa kohdalle tulleista tilanteista:

“It really depends a lot on person’s background. --- I don’t know, but there are some others who haven’t have so much exposed and they might have some stereotypes of what foreigners are and it can make things a little bit difficult to understand each other and I found students are easy to brake the ice with.” - ? II

“They are not used to see many foreigners so some of them they don’t trust or are a little shame to have foreigners so close. Yes, but of course the language too. --- If you speak Finnish it is much easier, but if step to the English then they everybody asking: “Puhutko Suomea?” --- It is also that there are only few foreigners in Jyväskylä.” - ? I

“Ei oo oma rasismi, mutta minä kuuntelee toinen ihminen, että tappelee suomalainen miehen kanssa tai kun sinä olet musta, tumma, ihminen katsoo päälle, koska sinä näytät erilainen. Ja on tosi vaikea mun mielestä, kun sinä olet musta, mutta minä en vielä näe ongelmia.” - ? III

7.3 Käsitteitä suomalaisesta yhteiskunnasta

Haastateltavat ilmaisivat yleiskäsitystään suomalaisen yhteiskunnan piirteistä ja toiminnasta lähinnä luetteloimalla sekä systeemin että sen osasten ominaisuuksia. Suomalainen puoliso, hänen sukulaisensa, tuttavat ja omat lapset välittivät toiminnallaan paljon sellaista, mitä itsessä ei ollut helppoa tunnistaa ja näin huomiot tulkittiin suomalaisuuden piirteiksi. Suomalaisen kulttuurin piirteistä mainittiin lähinnä niitä, jotka jollain tapaa poikkesivat omasta ja totutusta. Mielikuvat suomalaisesta perhe-elämästä tuotiin myös julki vertailuasetelman kautta. Globaali, eurooppalainen, länsimaalainen ja oman kotimaan kulttuuri toimivat näissä vertailuissa heidän valitseminaan referensseinä. Yleiskäsitys suomalaisesta kulttuurista, suomalaisten mielenlaadusta, sekä perhe-elämän rooleista ja toimintamalleista kietoutuivat joissakin vastauksissa hyvin tiiviisti yhteen. Näissä tapauksissa käsitteet, joilla havaintoihin ja tulkintoihin viitattiin, saattoivat yhtä hyvin koskea joko vain jotain näistä tasoista tai kaikkia niistä.

Haastattelujen perusteella Suomessa on yhteiskunnallisella tasolla paitsi etukäteen tänne vetäviä voimia, myös käytännössä täällä pitäviä ja täällä oloa kannustavia tekijöitä. Ongelmakohtiakin toki on, mutta niiden kohdalla haastateltavat muistuttivat kaikkia kulttuureita ja yhteiskuntia koskevista huomioistaan: yksikään kulttuuri ei ole toistaan parempi ja jokaisesta yhteiskunnallisesta muodosta ja järjestyksestä löytyy niin vahvuuksia kuin heikkouksiakin. Teema-alueita suomalaisen järjestelmän, sen eri osien ja niiden funktioiden erittelyssä oli selkeästi vain kaksi. Ero tehtiin selkeimmin sen välille, mikä oli uutta ja mikä taas vanhastaan tuttua. Näiden teemojen kautta avautui myös arvostuksia, ihmetyksiä ja epäilyksiä, joiden kohdalla haastateltavat kokivat oppineensa eniten tai toivoivat vielä joku päivä oppivansa syvemmin sen mitä kotoutumisen mahdollistumiseksi katsoivat tarvitsevänsä.

Oppimisen mainittiin yhtä hyvin kohdistuvan vanhan poisoppimiseen kuin uuden funktionaalisempien ja suomalaisessa kontekstissa paremmin toimivien ratkaisujen löytämiseen. Sosiaalisen kanssakäymisen muodot, individualistiset pyrkimykset ja perhekontekstissa kulttuurien yhteensovittaminen ja erilaisten aineiden tasapainottaminen toimivaksi kokonaisuudeksi askarruttivat näitä maahanmuuttajia niin yksilöinä, miehinä ja naisina, isinä ja äiteinä, ystävinä, puolisoina kuin naapureina tai uus-suomalaisina kanssakansalaisina ylipäänsä.

Seuraavassa haastateltavien monentasoisia ja kokonaiskuvaa rakentavia näkemyksiä on koottu heidän kokemiensa uusien ja tuttujen kulttuuristen aineiden erittelyn kautta. Myönteiset käsitykset ovat samalla arvostuksia ja sisältävät joko tuttuuden tai käytökelpoisuutensa takia helppoina pidettyjä suomalaisuuden piirteitä. Ongelmakohtia ovat vaikeasti aukeavat ja totuttuja kaavoja rikkovat käsitykset ja kontekstit, joihin haastateltavat ovat Suomessa asuessaan törmänneet.

7.3.1 Myönteisiä käsityksiä ja ongelma-kohtia

Yksi haastattelun teemoista (teema II) pyrki pureutumaan maahanmuuttajien omaehtoisesta aktiiviseen ja toisaalta taas luonnostaan tapahtuvaan suomalaisen kulttuurin sisäistämiseen prosessiin. Kulttuurin tutuiksi tulleita piirteitä lähestyttiin perinteisten kahtiajakojen hyvää/huonoa tai myönteistä/kielteistä kautta. Esimerkkejä haastattelun aikana muodostuneista apukysymyksistä:

- ”Suomalaisen kulttuurin piirteitä, joita arvostat eniten?”
- ”Mielikuvia suomalaisesta perhe-elämästä?”
- ”Characteristics of Finnish culture that you respect/disrespect?”
- ”Any bad features?”
- ”Something difficult to learn from Finnish culture/system and something familiar maybe?”
- ”Typical Finnish things that you have absorbed to your family life?”
- ”Esimerkkejä puolesta ja vastaan suomalaisen kulttuurin piirteitä?”
- ”What has been the most difficult thing to learn in Finland (as a father)?”
- ”Anything familiar? Like in your country of origin?”
- ”Jotain mitä on vaikea oppia/ymmärtää suomalaisuudesta?”
- ”Mikä teidän perhe-elämässä on sitä suomalaista, osaatko jotenkin eritellä?”

Nämä avustavat kysymykset olivat tarpeen niissä tilanteissa, joissa haastateltava kuittasi aihealueen lyhyesti vain yhdellä lauseella tai teeman kattama alue tuntui niin laajalta, että kuvailussa oli vaikea päästä alkuun. Samoin lisäkysymyksiä heräsi, jos haastateltava ilmaisi vain esimerkiksi puhtaasti positiivissävyytteisiä mielikuviaan. Ilman näitä jatkoa vaativia tarkennuksia teeman käsittely olisi jäänyt joidenkin haastateltavien kohdalla hyvin yksi- ja pintapuoliseksi. Se mikä ohjaavilla kysymyksillä menetettiin teemojen aidosta esiintulosta, saatiin takaisin tarkempana ja kattavampana kuvauksena. Itse piirteistä, olivatpa ne sitten positiivisia tai negatiivisia tulkinnasta riippuen, ei haastateltaville kuitenkaan annettu vinkkejä tai esimerkkejä. Teeman käsittely alkoi kaikkien haastateltavien kohdalla vain positiivisten mielikuvien esiintuonnilla:

”Esimerkiksi miten he, kaksi asiaa mistä tykkään kovasti, ensimmäinen tai toinen on ihmisen arvo täällä. Se on oikein mukava, että tasa-arvo molemmilla puolilla ja sukupuolilla. Ihmisillä on oikeus elää ja hyvässä kunnossa. Se on ihan mahtava periaate täällä Suomessa ja se on yksi. Ja toinen, miten he arvostavat luonto. Mun mielestä se on ihan plussa asia, että ei vain hyvä, mutta erittäin hyväkin.” - ? II

”Mostly the Finnish way of life is so cool we say. That cool is everywhere, in sexuality, lifestyle, you are cool you know.” - ? III

“I don’t know, I look my people which whom I live with from my husband’s side, they are many people and they are really good and very clever. --- I cannot say anything bad.” - ? I

Suomi ja suomalaiset saivat näiden maahanmuuttajien kuvauksissa luonnehdintoja, jotka voivat ilmentää ihannoivaa suhtautumista, mutta tulla tulkituiksi myös neutraaleina havaintoina ja nimeämisinä. Inhimillisyys, viisaus, järjestelmällisyys, systemaattisuus, hiljaisuus, rauhallisuus, tasa-arvoisuus, individualistisuus, yhdenmukaisuus, isänmaallisuus, kiltteys, vaatimattomuus, turvallisuus, luotettavuus, romanttisuus, suoruus, sekä lakien kunnioittaminen, luonnon korkea arvostus, ystävien tärkeä merkitys ja korkea työmoraali nousevat esiin yksittäisinä adjektiiveina tai toimintaa kuvaavina luonnehdintoina, kun kaikkien haastateltavien teeman II käsittelyä kootaan yhteen. Näin listauksen muodossa ja lauseyhteyksistään irrotettuina ne antavat ainoastaan viitteitä positiivisten puolien määrästä osana heille muodostunutta yleiskuvaa.

Osalle näistä käsitteistä löytyy vastinpareja haastateltavien nimeämien ongelmakoh-
tien joukosta, eivätkä heidän näkemyksensä kaikilta osin ole yhteneväisiä vaan osin
jopa päinvastaisia. Erityisesti kaikkien nimeämä individualismi suomalaisena perus-
piirteenä sai sekä kehuja että aitoa ihmetystä osakseen. Se on yksi niistä monella
tasolla ja monessa kontekstissa vaikuttavista näkemyksistä, joiden kautta he kuvasi-
vat suomalaisuuden silmiinpistävintä luonnetta. Yksilön ja hänen tarpeidensa kunnii-
oittaminen ohii yhteisön vaikutti näistä maahanmuuttajista äärimmilleen vietyinä ky-
seenalaiselta. Sen seurannaisilmiöiksi mainittiin esimerkiksi yksinäisyys ja turvatto-
muus, mutta kohtuullisissa määrin individualismin myönteiset vaikutukset erityisesti
yksilötasolla olivat ymmärrettävissä:

*”Ja Suomessa on tosi erilainen, koska kaikilla on oma elämä ja mies ja nainen ja
lapset, kaikki tekee yksin kaikki asiat. On hyvä, mutta on vaikea ja myös on vaikea
tuntu, että sinä olet yksin koko aika. Koko aika yksin. --- Kaikki on yksin ja yksin,
mutta kun on yksin on surullinen, mä sanon, koska minä katson ihminen täällä.” - ?
III*

*”You can be independent, but you can still also listen the ideas from others because
you know that you can not make on your own and you need to. So it means you have
to listen to your parents or even the friends. The same thing can be the best and the
worst scenario.” - ? II*

Yhteiskunnan kokonaistoimintaa ja yhteisöllisyyttä kuvastivat haastateltavien mie-
lestä lähinnä kotimaalle omistautuminen, isänmaallisuus ja lainkuuliaisuus:

*”I think Finnish people are very dedicated to their country and that I admire a lot.
Even those smallest things in the media, how they proceed different issues. It can
happen outside of Finland, but they always find the things to give opinion on what is
going on there.” - ? II*

*“Finns they really follow their culture and respect the laws. If things have to be done
like this and this, they are even afraid of their own laws. They can not even cross the
red lights, so always. But that is good also, that is good in society. I think it is in
everywhere if people follow the laws the things they are peaceful.” - ? I*

*“I would say to you that suomalaiset ovat inhimillisiä, hiljaisia, semmosia ihmisiä,
jotka haluaa rakentaa oman maan. --- Heillä on kaikki järjestyksessä. Government in
Finland very good what they do with woman and children. --- Here woman who has
children she is protected, man can not make violence with her, children cannot die
for hunger and organised childcare. I think in Finland this is best.” - ? I*

Ongelmakohtia uudessa kulttuuriympäristössä loivat käyttäytymisen piirteet, joihin ei ollut aiemmin elämässään tottunut, joita oli vaikea arvostaa ja vaikea edes oppia ymmärtämään. Osaltaan kontaktien puute suomalaisiin katsottiin johtuvaksi kieliongelmistä, mutta lähestyttävyyden kannalta muun muassa sulkeutuneisuus ja pidättyväisyys usein kohdattuina luonteenlaatuina eivät edesauttaneet maahanmuuttajan pyrkimyksissä sosiaalistua. Forsanderin (2000) marginalisaatiouhan yhteydessä niemeämiä identifioitumisresursseja, kuten kielitaitoa ja motivaatiota, vaaditaan haastateltavien näkökulmasta myös valtaväestön suunnalta.

Siinä missä yksi haastateltava katsoi lainkuuliaisuutta hyvällä, sai sinisilmäisyys toisen tulkinnoissa huonon kaiun. Naisen tasa-arvoinen asema miehen kanssa niin yhteiskunnallisesti kuin perheen sisälläkin oli yhden haastateltavan mukaan johtanut feminismiin kaltaisiin äärimmäisyyksiin. Materialistisuus, surullisuus ja melankolisuus saivat myös vain yksittäisiä mainintoja. Individualistisuus aiheutti eniten pohdintoja ja sen luomia ongelmia eriteltiin lähinnä perheen ja lasten kannalta:

"If woman wants make career, how can she take care of children and make homework? --- And what if both make career, where is children?--- This is now very fashion in Finland. --- If woman has small children she needs to stay taking care of children. This is only my opinion, how she can leave children and go for example for kuntosali, making hobby and not making children, stay alone, goodbye." - ? I

Perhekontekstissa yksilöllisyyden koettiin aiheuttavan ristiriitaa vanhempien vastuun ja lasten hyvinvoinnin välille. Myös perheen koossapitävää voimaa ja perhettä yhteinäisenä yksikkönä hämärsi ajatus siitä, että jokainen perheenjäsen toimii omana irrallisena ja itsenäisenä yksilönään. Naisen ja äidin itsenäinen asema ja oman ajan varaminen perheen yhteisten toimintojen ulkopuolelle uran tai harrastusten muodossa sai monen haastateltavan kyselemään lasten- ja kodinhoidon onnistumisen ja sille omistautumisen perään.

7.3.2 Huomioita perhe-elämästä

Tutkimuksen maahanmuuttajavanhemmat edustavat monikulttuurisia perheitä suomalaisessa kontekstissa. Kahden haastateltavan perhe poikkeaa muista neljästä siinä,

että he opettelevat suomalaisia perheen rooleja ja käytäntöjä lähinnä tyttärensä ja tällä hetkellä päiväkodin kautta, koska ovat molemmat itse maahanmuuttajia. Heidän kohdallaan pitkä Suomessa oloaika on kuitenkin antanut tilaisuuden tutustua suomalaisiin perheisiin ja kasvatuskäytäntöihin ainakin jossain määrin. Haastateltavat tarkastelivat suomalaista perhe-elämää äidin, isän ja lasten roolien kautta.

Äidin asemaa perheessä oli huomioitu lähinnä sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumisen kannalta. Kahden maahanmuuttajaäidin ja yhden maahanmuuttajaisän sanoin suomalainen nainen on perheensä pomo ja kuningatar, jolla on paljon päätösvaltaa kasvatustilaisuuksissa ja päävastuu kodinhoidossa:

”Täällä äidit ovat ihan talon tai asunnon kuningatar ja joskus tuntuu, että niillä on annettu liikaa vastuu, mutta se on hyvä tällä hetkellä jos puhutaan Suomen kannalta.” - ? II

“It seems that the Finnish mother has a lot of power in the family and the Finnish father almost became also like a child in the family and the mother makes most of the decisions about how to raise the children.” - ? II

”Exactly we in Finland always for example if woman very feminist, and she maybe put man low. I say this is not clever. --- Because if man such way down he cannot be good husband and a good father for the children.” - ? I

Vanhempien välisen roolijaon lisäksi isä-lapsi -suhteen toi esille maahanmuuttajaisä, joka tarkasteli suomalaisen perheen roolijakoa suhteessa kotimaansa paljon hierarkisempaan perhekonstruktioon:

”Mun kulttuurissa on annettu hyvin vähän isälle, esimerkiksi isä on vain siellä, että hän antaa tai tukea rahalla, ruualla ja vaatteilla. Siinä kaikki. Ja silloin jos lapsi tekee jotain paha, että isä ottaa korva kiinni tai ehkä läpsäyttää takapuoli. Mutta täällä on enemmän roolia, kun isä, mun mielestä suomalaiset tai vähintään sanotaan vanhat tai nuoret suomalaiset ajattelevat näin, että isä on enemmän kuin ystävä. Hänen kanssaan pitäis olla avoin ja isä on niin mukava henkilö, että voi ei tarvitse sanoa hänelle vain `isä` ja `te`, että uskaltaa kutsua ihan omalla nimellä ja tai `isi` tai. Ei oo hierarkiat enää. Ihan mukava.” - ? II

Kurinpidoista ja suomalaislasten nopeasta itsenäistymisestä haastateltavat olivat huolestuneina sitä mieltä, että liian löysä perheyhteys ja löystynyt kurinpito näkyvät lasten ja nuorten ongelmakäyttäytymisenä. Yksi haastateltavista uskoi, että kaikki van-

hemmat haluavat kyllä parasta lapsilleen, mutta joskus heidän parhaaksi katsomansa asia tai teko voi olla liikaa tai haitaksi:

”Esimerkiksi kymmenen vuotiaana tyttö, hänellä on ihan kallis tyylikäs kännykkä. Miksi, koska hän haluaa ja vanhempien mielestä se on parasta. Esimerkiksi pieni ikäinen tai nuori ikäinen ei saisi surffata internetissä ihan missä vaan ja niitä asioita, esimerkiksi alkoholin käyttö ja tupakka ja vaatteet.--- Lapselle annetaan liikaa oikeudet. Rajat ovat ihan löysät tällä hetkellä ja aina esimerkiksi joka viikonloppuna näkee keskustassa alle 13–14 -vuotiaita, juovat paljon ja missä heidän vanhemmat on? Tuo perhevahvuus ei enää ole ykkönen, että itsenäisyys ja liika itsenäisyys kaksi asiaa mistä en tykkää kovasti.” - ? II

Nuorten alkoholinkäyttö ja piloille hemmottelu liian aikaisen itsenäisyyden muodossa oli myös muiden haastateltavien mielestä jotain vaikeasti ymmärrettävää, eikä kuulunut heidän kulttuurinsa piirteisiin:

”There we only have it different, like in Africa the kids they don’t drink and they really are afraid of their parents. --- That is really cultural and from that side we really think we are somehow good. But in Europe like in Finland it is young kids they drink you see and some of their parents they even know, but they don’t take care. It is serious. --- Kids like that are little bit spoiled.” - ? I

”I have been thinking about it and the way that Finnish parents take care of their children, especially when they are very small, because I found those small kids and babies they are very quite well behaved, but it changes when they come a little bit bigger. And I think it has something to do with letting children to make their own decisions and respecting what they have. In Finland children make without putting borders.” - ? II

”Children and all does not learn to respect parents because they just believe that they are in that level of life, that oh who cares a damn. Because the main thing is that they have their own independence too early. --- I just believe that before values were much more higher, but at this moment there is no family value, yes yes, Finnish values have come down very much.” - ? III

Isovanhempien ja suvun merkityksestä suomalaisen perheen elämässä nostettiin esiin huomioita vähäisestä yhteydenpidosta ja sukulaisten puuttumisesta perheiden arjessa. Molempien vanhempien työssäkäynnin takia lapset ovat päivisin jonkun muun hoitavana, mutta eivät useimmiten kuitenkaan sukulaistensa. Ystävien asema korostui suomalaisen perheen tukiverkkona jopa odottamattomalla tavalla samalla kun lähisukulaisten rooli on vähäisempi:

”Jos puhutaan esimerkiksi miten täällä perhe toimii - joskus liian kylmä heidän välissä, että no kerran tai kaks kerta tai sillon tällön jos sattuu, että esimerkiksi vain joulunaikaan lähetetään korttia, koska ei saa koko perhe täällä tai yhdessä. --- Täällä miten sanotaan näin, että miten täällä ystävät ovat niin arvokkaat ja auttavat kovasti, ja voi sanoa, että se on ihan sama kun vanhemmat mun taustalla. Ystävät ovat niin läheläisiä ja heidän kanssa voidaan tehdä mitä tahansa. Voi pyytää niiltä pyydetään apua.” - ? II

7.4 Akkulturaatiostrategioita

Haastateltavat käsittelivät Suomeen kotoutumisen teemaa (teema I) lähinnä mikrotasolla ja psykologisen akkulturaation käsittein (ks. kuvio 1, s.18). Heidän kohdallaan korostuivat maltilliset ja vähittäiset arvojen, toimintatapojen ja oman identiteetin muutokset. Akkulturaatiivista stressiä tai kulttuurishokkireaktioita ei suoranaisesti mainittu, mutta meneillään olevaan sopeutumisprosessiin oli mahtunut vaikeitakin hetkiä. Kotoutumisen indikaattorein tarkasteltuna heidän yksilölliset valintansa sosiaalisten suhteiden ja yhteiskunnallisen osallistumisen, sekä kulttuurisen ulottuvuuden tasolla olivat kotoutumismyönteisiä ts. valintoja niin päin ja siihen suuntaan, että heidän pyrkimyksensä voidaan nähdä integroituminen ja kokonaisvaltainen kotoutuminen Suomeen. Omia kulttuuriperinteitä kyllä vaalitaan, mutta samalla luodaan dynaamisia kokonaisuuksia hyödyntämällä uusia sosiokulttuurisia elementtejä:

”Mua ei se haita jos se on suomalaiskulttuuri tai ruotsalainen kulttuuri tai jotain globaali, mikä on tärkeintä – se on hyvää ja käy tällä hetkellä, sopii, ei mitään harmi voisi tulla tästä.” - ? II

Akkulturaation kahdensuuntainen luonne molemminpuolisen sopeutumisen ja arvostuksen muodossa oli yhden haastateltavan omakohtaisesti kokemaa:

”Because Asian people are usually, they learn to respect other things because we come to another country. Because we say that we belong to you, not you belong to me and in that way we learn to accept your culture. What ever we own, at lest we are proud of it. If you own something, but okay, we came to Finland and we adapted and then you adapted as a Finnish person. It is a challenge to them also.” - ? III

Eri konteksteissa, kuten työpaikalla ja kotona, käytetyt akkulturaatiostrategiat vaihtelivat joidenkin haastateltavien kohdalla käyttökelpoisuutensa mukaan. Berryn (1996) tutkimustuloksissa näkyi sama ilmiö: perheessä ovat usein vallalla etnisen ryhmän

arvot, kun taas julkisissa yhteyksissä, kuten työssä ja politiikassa, omaksutaan herkemmin valtaväestön käytäntöjä. Valtaosassa tilanteita ja valinnanpaikkoja haastateltavat pyrkivät kuitenkin oman kulttuurisen identiteetin ja dominoivan yhteiskunnan kanssa suhteita ylläpitävän ratkaisun synteisiin. Assimiloitumisen eli sulautumisen kaltaiset pyrkimykset tulivat esille jossain määrin, mutta eivät kokonaisvaltaisena lähestymistapana näiden maahanmuuttajien identiteettineuvotteluissa. Eräs haastateltava kuvaa hieman ironiseen sävyyn:

”Mä uskon tällä hetkellä vielä, että olen ulkomaalainen, en suomalainen. Mutta joulun aikana ja itsenäisyysaikana, sitten mä tunnen, että olen enemmän suomalainen kuin muut suomalaisetkin. Ja monta kertaa oli, no vitsiä tehdään naapurimaasta ja no ei ihmisistä puhuta, mutta kulttuurista sanotaan. --- Esimerkiksi aina sattuu jos Ruotsi esimerkiksi voittaa Suomi jääkiekossa tai jos Ruotsalaiset esimerkiksi ostavat enemmän koko ajan Suomen optiot, ei enää säilyvät.” - ? II

Myös toinen maahanmuuttajamies kuvaa suomalaistumisensa prosessia määrällisin ilmauksin ja antaa käytännön esimerkin kompromissiratkaisusta:

”If I live in Finland it means I learn to respect different Finnish culture and accept the thing for a while for 50%, but I don’t belong to the culture. I am not going to dance that what you call saami-dance you know. I can still dance and wear the make-up and look like that, but still would be myself. --- Still we believe in our culture and all. Same thing, we are still living in Finland you know. Finland is playing ice hockey and we are supposed to support Finland, but if China is playing we support China too. --- This moment I am having Finnish nationality, so now I am at least fifty-fifty.” - ? III

Separatiostrategia oli kahden haastateltavan mukaan omaehtoista vapaa-ajan sosiaalisten suhteiden kohdalla. Molemmat kertoivat olleensa koko ikänsä enemmän tai vähemmän erakkoluonteisia. Ikäluokkien väliset erot sosiaalisten tarpeiden suhteen näyttäytyivät yhdelle maahanmuuttajaäidille selittävänä tekijänä hänen vertaillaan omaa ja poikansa asemaa ryhmän ulkopuolella. Sen tuottama vaihtoehdoton yksinolo ei haitannut häntä itseään millään tavalla, mutta poikansa puolesta hän oli huolissaan:

”I am very closed. I stayed only with my family in Russia. Nobody cannot come to me without agreement, nobody. I don’t like many people, I stay very closed. And here I almost the same life. --- I can be alone. I am lonely person all the time. This is my choice, I like that, I need to stay alone, that is why here good. Only I look my sons. -- - And my second son sixteen, you know hän on murkku suomeksi, he need be in some

group. And he is very lonely because he cannot stay in such a group. He is exactly alone, always.” - ? I

Marginalisoituminen ei tullut edes syrjäytymisuhan muodossa kertaakaan ilmi vaan valta-yhteisöön pyrittiin aina jollain tasolla hakemaan ja saavuttamaan kontaktia. Naapurien tervehtiminen, paikallisuutisten seuraaminen ja harrastustoiminta voidaan laskea yritykseksi tutustua lähiympäristöön ja kanssaihmiisiin, sillä haastateltavat mainitsivat nämä väylät hyödyllisinä oman kulttuurisen oppimisensa kannalta. Suomessa vuosikymmen sitten toteutetun laajamittaisen integraatioselvityksen mukaan täysi osallistuminen suomalaiseen yhteiskuntaelämään oli tuolloin mahdollista vain harvoille maahanmuuttajille (ks. Ekholm 1997). Saman tutkimuksen yhteydessä marginalisoitumista esiintyi eniten pienimpien maahanmuuttajaryhmien nuorten työttömien edustajien kohdalla. Sen valossa tämän tutkimuksen haastateltavat ovat sosiaalisesti ja taloudellisesti paremmassa asemassa, ja jo lähtökohdiltaankin syrjäytymisuhan ulkopuolella.

Kotoutumisen indikaattorein tarkasteltuna haastateltavilla oli eniten sanottavaa sosiaalisen ja kulttuurisen ulottuvuuden toteutumismahdollisuuksista osana heidän akkulturaatioprosessiaan. Taloudellista ja poliittista ulottuvuutta lähinnä vain sivuttiin työmarkkinoita ja maahanmuuttajien poliittisen järjestäytymisen mahdollisuuksia kuvatessa. Korkeakoulutettujen haastateltavien joukossa oli sekä omalla alallaan työskenteleviä että vaikean työtilanteen takia uutta ammattia opiskelevia. Työttömyystilanne indikoi paitsi taloudellista myös sosiaalista kotoutumista, jos työttömänä oloaika hyödynnettiin opiskelemalla. Näiden haastateltavien kohdalla sekä työssä käynti että työvoimakoulutus loivat akkulturaation vaatimia sosiaalisia konteksteja.

Haastateltavien suomen kielen taito, aktiivisuuden aste ja halukkuus asua ja elää Suomessa indikoivat erityisesti sosiaalista ja kulttuurista sopeutumista. Motivaatiotehtäviä ei haastattelujen yhteydessä erikseen kartoitettu, mutta maahanmuuttajana hempina heidän asemansa on tässäkin mielessä erityinen juuri monikulttuurisen perhekontekstin ansiosta. Suomalaisten institutionaalisten ja sosiaalisten suhteiden ymmärtäminen edesauttaa toimimista perheessä, jossa kulttuurisia vaikutteita on useita. Sosiokulttuurisessa mielessä Suomesta ja suomalaisista oltiin halukkaita oppimaan ja ymmärtämään jatkossakin lisää. Kulttuuristen etäisyyksien ollessa lähtökohtaisesti

haastavia, kuvaa yksi haastateltavista luonnollisen sopeutumistahdin merkitystä hyvän lopputuloksen kannalta merkittäväksi. Hänen metaforinen kuvauksensa antaa ymmärtää asteittaisen ja yksilöllistä vauhtia etenevän kotoutumisen olevan myös kokonaisprosessina miellyttävämpi kuin aikarajoihin tai tiukkoihin kaavoihin sidottu integroituminen:

”I cannot change that Asian tiger to become a Siberian tiger you know. It is the main thing. If I put a Siberian tiger in a warm country, I should put him in a freezer, in a cooler before, so that afterwards he learns to adapt to the warm you know. Little by little.” - ? III

Diasporisia asentoja suhteessa Suomeen. Motivaatiotekijät niin päätöksenteossa Suomeen muutosta kuin täällä pysyvästi asumisestakin vaikuttivat voimakkaasti haastateltavien diasporisiin asentoihin kohti vanhaa ja uutta kotimaata. Unelma kotiinpaluusta korostui vain yhden haastateltavan tulevaisuudensuunnitelmissa. Hänen kohdallaan Suomeen muutto olikin jo alun perin suunniteltu väliaikaiseksi ja vain muutaman vuoden mittaiseksi. Yksi haastateltavista oli jyrkästi sitä mieltä, että kotimaahan paluu on poissuljettu mahdollisuus sekä hänen että hänen lapsiensa kohdalta – hänelle itselleen Suomi oli asuinmaana lopullinen määränpää, mutta lastensa kohdalle hän visioi vaihtoehtoina monikulttuurisempia maita kuten Yhdysvaltoja ja Italiaa. Muiden haastateltavien mielessä vain muutto Suomen sisällä vaikutti todennäköiseltä, mutta lastensa kohdalle hekin toivoivat pitempiaikaisia kokemuksia sekä kotimaastaan että muualta päin maailmaa.

Haastateltavat pitivät vielä vuosien jälkeenkin yhteyttä kotimaahansa. Yhteydenpidon muodoiksi mainittiin puhelin, kirjeet, uutisseuranta ja vierailut. Käyntejä kotimaahan oli ollut vähän – joko hyvin harvoin tai ei ollenkaan. Matkustamisen kalleuden ja kiireiden lisäksi muita syitä tähän ei mainittu. Yksi haastateltavista lähetti säännöllisesti kuukausittain rahaa lähisukulaisilleen. Tulevaisuuteen suuntautuminen vaati yhden haastateltavan mielestä yhteydenpidon tietoista rajoittamista:

”Esimerkiksi miten olen muuttunut, voin sanoa, että ei enää halua vain elää historian mukaan. Mikä on mennyt se on mennyt ja voi sanoa, että mä uskon tulevaisuuteen, että jos haluamme huomenna vois olla parempi ja siksi en halua pitää oikein hyvää tai vahva ote kotimaahan kanssa.” - ? II

Toisaalta sama haastateltava kuitenkin seurasi aktiivisesti kotimaansa poliittista tilannetta saadakseen tietää perhettänsä ympäröivistä yhteiskunnallisista olosuhteista:

”Koko ajan mä kuuntelen uutisia kotimaasta ja kun tilanteet ovat niin tiukka tällä hetkellä siellä Lähi-idässä ja koko, koska äitini ja siskoni ovat siellä vielä ja heidän perhettä. Ja mikä on vaikea, kun en tiedä tai en voi kuvitella oikeasti mikä on in reality, mikä on siellä tilanne.” - ? II

Hänen identifioitumisprosessinsa maahanmuuttajana ja siirtolaisena Lähi-idästä Suomeen avautuu selkeimmin juuri diasporan käsitteen kautta. Sosiaalinen, kulttuurinen ja fyysinen kiinnittyminen yhtä aikaa moneen paikkaan (perhe siellä ja perhe täällä, menneisyys siellä ja tulevaisuus täällä, ei-suomalainen ja ei-arabi) venyttävät hänen elämänsä perspektiiviä monin tavoin kansallisten rajojen yli. Palautetta kuulumisesta tai kuulumattomuudesta voi tulla myös yllättävältä taholta:

”Mutta siellä, kun mä olin Gazassa, koko ajan oli ihan käsittämätön ikävä Suomeen; ruisleipää, saunaa ja makkaraa, järviä. Ja kaikki sanoivat, että en enää ole arabialainen, sä olet ihan muuttunut.” - ? II

7.5 Monikulttuurinen kasvatustyö

Haastattelussa rajattujen kolmen teema-alueen yhtäaikainen käsittely ja lopulta sulauttaminen maahanmuuttajavanhempien arkea ja sosiokulttuurista sopeutumisprosessia kuvaavaksi kokonaisuudeksi on tulososuudessa näkyvimmin esillä tässä luvussa. Aikaisemmat aihepiirit ovat kokonaistulosten kannalta pohjustaneet vanhemmuuden ja kasvatustyön käsittelyä maahanmuuttaja- ja monikulttuurisuuskontekstissa. Haastateltavien henkilökohtaiset taustaolosuhteet yhdessä maahanmuuton syiden ja motiivien kanssa valaisivat osaltaan jokaisen yksilöllisen kotoutumisprosessin luonnetta.

Suomalaisen kulttuurin sisäistämisessä eteen tulleet ongelmakohdat heijastuvat haasteisiin, joita maahanmuuttajavanhemmat kohtaavat perhekontekstissa ja omassa vanhemmuudessaan. Heidän huomionsa suomalaisen perheen tavasta toimia yksikkönä ja osana laajempaa yhteiskuntaa tulivat osittain hyötykäyttöön oman kasvatustyön toteuttamisessa. Omat kokemukset siirtolaisuudesta ja uuteen kulttuuriympäristöön

sopeutumisesta olivat muokanneet myös toiveita ja odotuksia, joita haastateltavat kohdistavat lastensa tulevaisuuden varalle.

Perheen sisäisen roolijaon, oman vanhemmuutensa ja kasvatukseen liittyvien toimintatapojen kohdalla haastateltavat kohdistavat kulttuurien välistä vertailua sekä käytännön että periaatteiden tasoon. Omia henkilökohtaisia, suomalaisiksi miellettyjä tai oman kulttuurin perimmäisiä ajatuksia perheestä tuli ilmi sanontojen muodossa:

”Every family have own life and own system.” - ? I

”Täällä Suomessa sanotaan `maassa maan tavalla´ ja meillä sanotaan sama juttu, ei samalla sanalla, mutta periaate on sama.” - ? II

”Like we say in Finland – Let the child be a child.” - ? III

”Siellä sanoo kaikki, että normaali on, että äiti antaa rakkaus lapselle ja mies opettaa rohkeus.” - ? III

Afrikkalaisen maahanmuuttajaäidin kulttuurisissa vertailuissa oli poikkeuksellisen suuria lähtökohtaisia periaate-eroja jo kasvatuksen perimmäisen tarkoituksen ja tarpeellisuuden suhteen:

”Like in my country we don’t so much raise our children and individuals and because children they usually are outside playing almost all through the day, so what they learn is not what you teach to them. Everyone takes responsibility, but here I have come to realize that if I don’t teach her, she does not learn it anywhere. Some small things like reading to her and showing her how to play. We don’t have the concept of playing toys, you never find a mother who in my country is willing to take toys and play with the child. It just never happens, because we don’t see the value of it. Yeah, I came to realize that she learns a lot in that play. --- If she is willing to learn to speak it is from you, if she is willing to learn how to like solve problems it is from you. --- If you are not going to actively teach her she is not going to learn anything. But in my country kids learn from other kids because they are playing outside, they kick the ball.” - ? II

7.5.1 Haasteiden kohtaaminen

Vanhemmuuden kulttuuriset määritykset haastoivat nämä maahanmuuttajavanhemmat kohtaamaan ja ymmärtämään erilaisuutta. Länsimainen ydinperhemalli ja mo-

dernin vapaan kasvatuksen ihanteet eivät käy yksi yhteen muiden kulttuuristen tai traditionaalisempien näkemysten kanssa. Jotta tuttujen tapojen noudattaminen yhdessä uusien käytäntöjen kanssa muodostaisi monikulttuurisesta kodista eheän ja yhte-näisen kasvuympäristön lapsille, oli erityisesti vanhempien ylläpidettävä aktiivista dialogia ympäristön kanssa:

”There are limitations too on how much I can imitate and how much it is useful to imitate because of the differences in families. I find that some of the things my mother did and the way she brought us up is not applicable. It does not make sense to try to play the same, but one thing for me, for foreigner, it is a problem that when you come to Finland maybe you are forced to give up a lot of your own ways of raising children.--- It can also have advantages in that your children they expose to two different cultures and can pick up the good, but of course if the child only pick up the bad of both.” - ? II

”I think it can be really hard, but especially for the kids. If you can stay with your kid at home, that you can keep what ever the African way, you can keep that at home. But if they have to go to päiväkoti they start to... but of course it helps if you try to use your own customs in that home to tell the kids, but some of those mothers they also change, because they become westerns and they don't apply their own.” - ? I

Nämä kommentit ovat molemmat vanhemmilta, joiden yhteinen perhe edustaa ääritilannetta kulttuurien yhteensovittamisen kannalta siinä mielessä, että suomalaiset vaikutteet eivät ole toisen vanhemman muodossa koko ajan läsnä vaan ne on haettava lähes kokonaan kodin ulkopuolelta ja omaksuttava osin lapsen kautta. Muiden haastateltavien tilanne on lähtökohtaisesti erilainen, mutta myös heidän ajatuksissaan kertautuivat kotielämän ja lasten koulu- tai päiväkotikokemusten tuottamat neuvottelukohdat. Kaikkien haastateltavien lapset ovat niin sanottua ensimmäistä maahanmuuttajasukupolvea ja esimerkiksi kielikysymykset olivat vielä yksi keskeisimmistä ratkaisunpaikoista.

Kaksikielisyys nähtiin joko etuoikeutettuna pääomana tai osassa perheitä lapset olivat vielä niin pieniä, että maahanmuuttajavanhemman äidinkielen vaaliminen ei ollut tullut aktiivisesti esiin. Yksi maahanmuuttajaisä omasi vahvan kannan kulttuurivaikutteiden jakaantumisen ohella myös kielikysymykseen. Hänen mielestään se tulisi olemaan enemmänkin lasten oma valinta myöhemmin tulevaisuudessa ja tällä hetkellä Suomessa asuminen saneli ehdot kielten tarpeellisuudelle:

”And the speaking of language so fluently like totally Finnish characters. You don’t have even any way of accent. They are not bilingual. At the moment I am just letting them to be Finnish language because it is no use to give them. They will learn it [Chinese] afterwards when the time comes you know. I don’t put them the pressure that they should learn.--- I should accept that my child is already here, I have to accept that, surroundings and what ever you do, you cannot run out.” - ? III

Vanhemmuuden toteuttaminen yhdessä eri kasvatusinstituutioiden kanssa ja yhteiskunnan asettamien monien reunaehtojen puitteissa vaatii joustavuutta ja ennakkoluottomuutta suhteessa ympäröivään Suomalaiseen yhteiskuntaan, johon maahanmuuttajavanhemman lapset sosiaalistuvat. Kouluikäisten lasten vanhempina neuvottelut kouluhenkilökunnan kanssa oli koettu avoimiksi ja ylipäänsä mahdollisuuteen pitää koululaitokseen läheistä yhteyttä oltiin tyytyväisiä:

”With everybody here I can talk how study my son, I can talk with teacher, with rector.” - ? I

“I am happy that they are doing everything cool and smooth and that way.--- In the school there is always negotiation.--- You can always go and complain in any level or you can always put the child to another school.” - ? III

Aiemmat tutkimukset (mm. Latvala 2003; Lumme 2000) kodin ja koulun yhteistyöstä maahanmuuttajaperheiden kohdalla ovat lähestyneet integraatiota lähinnä lasten ja opettajien näkökulmista. Tutkimukset ovat tuoneet esiin ongelmakohtia niin kielikysymysten, tasa-arvon, kuin kurinpitometodienkin kohdalla. Tämän tutkimuksen maahanmuuttajavanhempien huolen aiheet ovat samoja ja se mikä osoittautuu vanhemmille ongelmalliseksi kotikasvatuksessa näyttää kertautuvan koulussa opettajan kohdatessa maahanmuuttajaoppilaan.

Yksi haastateltava toi julki näkemyksensä ja ihmetyksensä siitä, kuinka suuri opettajan vastuu kasvatuskysymyksissä saattaa äärimmillään olla. Hänen näkökulmastaan tilanteet, joissa lapset viettävät enemmän aikaa ja puhuvat omista asioistaan enemmän opettajan kuin vanhempiensa kanssa olivat hämmästyttäviä. Suomalainen koululaitos sai kiitosta verrattain lempeästä tavasta kasvattaa ja kouluttaa. Vertailukohteenä oli esimerkiksi Kiinalainen kilpailuhenkisenä näyttäytyvä koulujärjestelmä:

”In China and in Asian countries, we say that the child is always under the pressure you know, of education and so. But in Finland it is much more care free. --- In Asian

country there is a lot of competition and in Asia of five years old they are, and age of two, they are qualified for the school and they begin already to go in to the school. So the pressure is always there.” - ? III

Päiväkotien ja perhepäivähoidon palveluihin oli tutustunut neljä haastateltavista. Niiden kodinomaisuus ja päivähoitojärjestelmän kattavuus helpottivat arjen järjestelyjä, kun molemmilla vanhemmilla oli päivisin mahdollisuus kodin ulkopuoliseenkin toimintaan. Perheen tai sukulaisten tarjoamaa hoivaa sen ei kuitenkaan kaikilta osin katsottu korvaavan:

”Enemmän olis mukava jos perhe on perhe, että tädit ja enot ja sedät, sukulaiset, että lapsi ei aina tarvitse olla jossakin päivähoitossa tai perhehoitossa tai semmosessa.” - ? II

Isovanhemmat osallistuivat perheen elämään ja arkeen suomalaisen puolison kautta, mutta myös kauas kotimaahan jääneet perheenjäsenet tulivat mainituiksi:

”My mother also keeps contact with my sons also too. They are always writing letter with my sons mother and she always gets presents from my parents.” - ? III

”I think that for me I feel they are my daughters grandparents, but she herself is not aware of their existence or, but when I talk to them I hear they are so concern, are you okay.” - ? II

“They as a parents so they are worried maybe, because we are far and they don’t know how we really manage in Finland and stay far away from relatives. Of course we have each others, but it is not easy to see if you have problems or are they happy or. Parents don’t know, maybe we say other things okay, but. They always say: take care of your baby.” - ? I

Kodin ulkopuoliset lasten sosiaalistumiskontekstit oli havaittu merkittäviksi, oli kyse sitten päivähoitosta, koulusta tai mediasta:

”I think for her, she only comes exposed to this and this European life because most of our time she is in päiväkotit. At home just few time and maybe watching TV and then playing the computer with her own game often, so it is, she is always exposed to this wider than African, I think global culture.” - ? I

“To speak Finnish with my son because their Finnish is getting better than me you know. I try to speak Finnish language wit them and to cope with them right now is quite difficult, why, because they have too much of ideas of lot of things and since we

are living in such a material world you know. But still as my children they are not that much materialistic, oh I want this oh I want that.” - ? III

Niinkin arkinen asia kuin kurinpito askarrutti haastateltavia juuri kulttuuristen kasvatuskäytänteiden yhteensovittamisen solmukohtana. Ruumiillisen kurituksen tiedettiin olevan Suomessa ankarasti kiellettyä, mutta ilmaan oli jäänyt kysymyksiä siitä, miten asia pitäisi suomalaisittain oikeaoppisesti hoitaa. Tätä samaa tilannetta Valtonen (1999) kuvasi oman tutkimuksensa nojalla paradoksaaliseksi. Esimerkkien hakemisenkin saattoi olla vaikeaa:

”And a government also has a lot of saying on what you can and can not do or say to your kids, but the problem is that you don’t have an alternative, you know that I can not do this and I can not say that, but what am I suppose to do? We are not exposed to Finnish families to know how Finnish mothers act towards their children. So you only know that I can not do this.” - ? II

”There are other things like beating, you know we have in Africa if the kid continues and continues, we end up giving `saunaselkä`, but here it is not allowed. If you just do like that, I don’t know if we know what to do. --- I think in päiväkotit they try to say `don’t don’t` just like that and just telling strong. I don’t know if it is good or bad.” - ? I

”Esimerkiksi meidän maassa saa joskus käyttää, en tiedä miten se sanotaan suomeksi, mutta `physical punishment`. Ei tukistaa tai ehkä enemmänkin kädellä näin tai ei pää, ei näin, kädellä vaan tai takapuolelle ja vois esimerkiksi sanoa, että `et saa mennä mihinkään ja jäät omaan huoneeseen jos et nyt tottele`. Monet suomalaiset ajattelevat, että se on ihan aggressiivinen asia tehdä lapselle, mutta vähintään mun mielestä niitä tarvitaan semmosta.” - ? II

”Teachers are not supposed to beat the children, but some times I believe that it is allowed to beat the child. Not too much, not to beat on the face, just on the hand and on the buttox, because they will learn something like. --- Children have come more bold in life or something. If something argument happened a child can say, you can not beat me you know, I have my rights. --- My son is teaching me this thing.” - ? III

Vakavia tai ulkopuolista interventiota kaipaavia perheongelmia, kuten perheen hajoamista, suhteiden kiristymistä, taloudellisia vaikeuksia tai perheväkivaltaa ei tullut ilmi näiden vanhempien haastatteluissa, vaikka maahanmuuttajaperheiden koossäilyttäminen on tutkitusti haasteellista (vrt. Valtonen 1999). Kulttuurien ja arvojen törmäyksiä oli kohdattu, mutta lähinnä seuraavankaltaisissa tilanteissa, joista ylipääseminen perheen sisäisiin resursseihin oli ollut mahdollista:

”Like in päiväkoti I think maybe they courage that I have to use my name to my daughter and she can use my name. And she has done several times and that is quite absolute ‘no no’ in my country. She can’t call me by my name, but anyway it has been happening. But I have never said to them don’t teach her to call me by my name because she can learn that there, but at home we still have no. --- And then the other thing is the way she is against me. In my culture she is not suppose to like loose temper with me, she is supposed to be respectful all the time. But I know like in päiväkoti they expect that sometimes the child is frustrated and they can loose temper.” - ? II

“Ja sitten toinen asia, miten lapsi voi puhua tai olla vanhempien ympärillä, se on taas koko ajan pitäis miettiä. Jos meillä esimerkiksi on vieraat, pitääkö lapsi olla meidän kanssa tai hän voi istua jossain muualla? Koko ajan pitäis miettiä, koska meidän kulttuurin mukaan aina koko kämpän asukkaat pitäis tervehtää jos joku vieras tulee. Täällä ei aina tarvita.” - ? II

”The language and the way of adaption and how eight year old boys are telling to me that, oh he wants peaceful, rauha, because sometimes he says it is too noisy. That is very Finnish because they are learn to have peaceful mind you know.” - ? III

”On erilainen mun perhe ja toinen perhe. Suomalainen ja puolisuomalainen. Latinalainen ihminen on tarkka ja tosi tarkka, että ihminen on iloinen. Siksi me haluamme, että lapset ovat iloinen ja opetamme heille tanssimisesta, musiikista ja puhumisesta. Koko aika me tanssia ja hypätä, mutta ei koko aika istu sama. Ehkä Suomessa on huono, mutta on hyvä, että me katso kaksi kasvot.” - ? III

Monikulttuurisen kasvatustyön ongelmat jakautuivat haastattelujen perusteella kahden tyyppisten oikeuksien ja velvollisuuksien punnitsemiseen. Lapsen oikeudet puhututtivat kurinpidon, tottelun ja esimerkiksi sinuttelun kohdalla. Oma vanhemmuuden roolia tarkasteltiin vastuiden ja velvollisuuksien valossa ja mahdollisuuksia oman kulttuuriperinnön jakamiseen ruodittiin samassa kontekstissa. Perheen ulkopuolisten tahojen osuutta lasten sosiaalistumisprosessissa ei kielletty eikä väheksyty, vaikka koulun ja päivähoidon kanssa yhdessä jaettu kasvatusvastuu tuottikin aika ajoin ongelmatilanteita. Oman perheen monikulttuurinen arki suomalaisessa kontekstissa oli osoittanut, että neuvotteluvaraa yhteiskunnan edustamien instituutioiden suuntaan on, ja että tilaa monenlaisten kulttuuristen aineiden käytölle löytyy.

Osasta omia periaatteita oli jouduttu kokonaan luopumaan, joko niiden vähäisen soveltamisarvon tai uuden paremmin suomalaisessa sosiokulttuurisessa ympäristössä toimivan periaatteen omaksumisen takia. Useimmiten parhaaksi vaihtoehdoksi oli kuitenkin katsottu kulttuurisia aineksia luovasti yhdistelevät toimintatavat ja arvo-

kombinaatiot. Perheessä ja kotona käytävistä neuvotteluista puolisoiden välillä ei yksikään haastateltavista maininnut erikseen. Asetelma oli selkeämmin meidän perhe versus muut, ei siis haastateltava versus hänen puolisonsa eri kulttuurien edustajina.

Ongelmanratkaisussa korostuivat integroitumiseen tai osalla elämänalueita separaatioon tähtäävät akkulturaatioasenteet:

”Cultures clashing? I never found that thing, why? Because I never put that pressure that you should the Chinese culture, I always believe that the age of, when they become elder he will learn to.” - ? III

”I want my daughter to learn Finnish culture and that way she can learn. Of course I could tell them that I want them [staff at päiväkoti] to do certain things according to my culture, but I prefer that she learns everything the way that the Finnish child when she is in päiväkoti. I don't want them to change the routine or what ever. She can learn from my culture when I am at home.” - ? II

Kaikkia esiin tulleita kulttuurista neuvottelua vaativia ongelmatilanteita ei oltu vielä lopullisesti ratkaistu ja selkeää linjaa oman akkulturaatioasenteen kertautumisesta lastenkasvatuskäytänteiden kohdalla oli haastatteluista vaikeaa hahmottaa. Kuitenkin esimerkiksi assimiloituminen oli omien lastenkin kohdalle vain kohtuullisissa määrin hyväksytty/toivottu kehityskulku:

”On aikaa, mutta se on tulossa joka tapauksessa. En tiedä, mutta totta kai lapsellani haluan, että lapsellani ihan sama kuin toisellakin ja jos toiset tekevät näin, varmasti hän haluaa tehdä näin ja hänellä on oikeus tehdä, mutta toivotaan, että ei se mene ihan liikaa.” - ? II

Marginalisaation kautta haetut ratkaisut näkyivät vain niiden kahden maahanmuuttajavanhemman kohdalla, jotka eivät nähneet lastensa tulevaisuutta Suomessa välttämättä mahdollisena ja pitivät näin ollen vahvemmin kiinni oman kulttuurinsa arvoista:

”Finnish women are not want to go marriage or not very early and when they go marriage and got children when forty. This is for man, for Russian man this is too old woman. --- That is why this is problem. --- Maybe he can find for example Russian girl and maybe, maybe he find some other foreigners.” - ? I

”Mitä minä en halua, että hän menee koko ajan koulussa ja oppii yksi ammatti ja menee yksi tehdas ja koko aika työ siellä. Että hän rakastaa taide ja jos hän haluaa

oppii maalata tai kirjoittaa, koska ihminen, että tekee tämä asioita siellä [Kolumbiassa] on tärkeä ihminen. Ehkä täällä on tärkeä ihminen vähän eri, että hänellä on yksi iso tehdas ja yksi pitkä auto.” - ? III

7.5.2 Tulevaisuuden odotuksia

Haastateltavien tulevaisuudensuunnitelmia odotusten muodossa lähestyttiin lähinnä lasten osalta. Heidän päämääriänsä ja niiden saavuttamisessa jo tällä hetkellä edesauttavia sosiokulttuurisia neuvotteluita kuvaa parhaiten Talibin (2002) idea ”kahden kulttuurin sallimien hyötyjen maksimoinnista”. Se mitä pidettiin toivottavana tai ei-toivottavan lasten tulevaisuutta ajatellen oli jokaisen haastateltavan kohdalla yhdistelmä monia kulttuurisia aineksia. Vanhempina useita heistä askarrutti suomalaisvaikutteinen vahva individualistisuus, joka pahimmillaan voisi estää heidän hyvää tarkoittavien neuvojensa perillemenon lasten tehdessä myöhempiä ratkaisujaan itse. Uutena ideologina opittu individualistisuus saattoi myös olla juuri se, mitä lasten haluttiin suomalaisesta kulttuurista omaksuvan itselleen:

”From Finnish culture what I hope she learns is to be independent and responsible and good adult. So if she gets both it is a good combination.” - ? II

Oma vanhemman rooli kulttuuristen ainesten yhdistäjänä on selkeästi esillä tässä pohdinnassa:

”She can just take both and use both in good, because you know the father, we are from Africa, we have been born in Africa, so we also now we take from both our own and those people who are there, they can’t maybe see the positive, just difference, but we are outside so we see the negative and in here also we see the negative, because we are different. So in that we are going to for our kids we can collect both sides. It becomes real richness.” - ? I

Omaa kulttuuria haluttiin elävöittää lasten sosiokulttuurisessa pääomassa myös tarjoamalla myöhemmin mahdollisuus väliaikaiseen asumiseen ja elämiseen toisen kulttuurin vaikutusalueella:

“They should stay in an Asian country at least two-three years and they will adapt, I know that, because in Asian culture has much more value because we learn to respect parents, we learn this another thing and we learn different things in different

ways. --- I would like them to stay in my country because the he will understand my origin too, even if he forgot he is Chinese also, mix of Chinese and Finnish you know.” - ? III

Suomalaisen koulujärjestelmän antia halusi hyödyttää niin omalla kuin lapsensa kohdalla yksi äideistä:

*”Että hän oppii esimerkiksi paljon kieltä, espanjaa ja suomi ja englantia ja mitä hän haluaa. Että hän ottaa kaikki asiat mikä on hyvä täällä, esimerkiksi koulutus.”
- ? III*

Lapsen tulevaisuutta monen kulttuurin edustajana tarkasteltiin myös siitä näkökulmasta, että Suomessa suomalaisista kulttuurin anneista on eniten hyötyä, mutta laajemmin ajatellen kielitaito ja kulttuurien välinen ymmärrys olisivat valttia Suomen lisäksi myös koko monikulttuuristuvassa maailmassa:

”Niin kauan kun mä voin kuvitella, hänellä on siniset silmät ja vaalea tukka, vaalea iho ja hän pärjää oikeasti täällä hyvin, kun hän on syntynyt täällä ja hän osaa suomea ja ei varmasti hänellä tule mitään oikein paha tilanne. Mutta taas jos hänet kiusataan, että hänellä on ulkomaalainen isä, sitten se vois olla kaikkein pahin tilanne. Mutta vois olla, että se on oikein hyvä asia, että hän on monikulttuurinen lapsi, koska ajatellaan, että globalisaatio on semmonen periaate joka kasvaa koko ajan enemmän ja enemmän ja haluamme tai ei se on tulevaisuudessa oikein kova asia.” - ? II

8. POHDINTA

Vastauksena tutkimustehtävään ja tutkimuskysymyksiin on seuraavassa lyhyt haastattelujen tulosityhteenvedo yhdessä pohdiskelevan tarkasteluosuuden kanssa. Johtopäätöksistä ja tulosten luotettavuuden arvioinnista siirrytään tutkimuksen merkityksen tarkasteluun ja jatkotutkimusmahdollisuuksien luotaamiseen. Loppuun on koottu koko tutkimusprosessin herättämiä ajatuksia ja tunteja.

8.1 Tutkimustulosten tarkastelua

Alkuasetelmasta vielä kertauksena: Jyväskylässä on noin 600 maahanmuuttajaa. Tukiverkostoa tarvittaessa se kudotaan aina perhe kerrallaan – ensimmäiset kolme vuotta tarjotaan kiinteä asiakassuhde Ulkomaalaistoimistoon ja jatkosta vastaavat Kaupungin sosiaali- ja terveystyöpalvelut. Arjesta selviytymiseen voi hakea lisätukea erilaisten yhdistysten ja kansalaisjärjestöjen kautta – ainakin teoriassa. Integroivaa toimintaa olisi teoriassa esimerkiksi kaikki vapaa-ajan toiminta, johon yhtä vapaasti voivat osallistua niin suomalaiset kuin maahanmuuttajatkin. Käytännön toteutuksessa usein toiminnoista tiedottaminenkaan ei alun alkujaan tavoita maahanmuuttajia ja sisällöt eivät keskity kotouttamiseen tai yhteiskuntaamme integroimiseen. Kielimuurin murtamiseen tarvitaan myös erityistoimenpiteitä.

Suomi maahanmuuttajana vetää hyvine ominaisuuksineen puoleensa ja säilyttää vetovoimansa täällä asumista kannustavien henkilökohtaisten huomioiden kautta. Näistä yksi merkittävimmistä on hyvä koulutustarjonta. Vertailuasetelmien referensseinä käytetään oman kulttuuritaustan lisäksi laajempia ja abstraktimpia tasoja kuten eurooppalaista ja globaalia kulttuuria. Suomalaista yhteiskuntaa lähestytään myös monesta eri roolista ja kontekstista käsin, joten Suomi-kuva ei rakennu pelkästään vanhemman ja perheen näkökulmasta. Paitsi omana henkilökohtaisena tietoisena pyrkimyksenä hakeutua erilaisiin akkulturaatiota synnyttäviin konteksteihin kasvaa maahanmuuttajavanhemman kulttuuritietoisuus myös lasten kautta oppimalla. Sen Suomi-kuvan, jonka haastateltavat esittelivät, he olivat tuottaneet tulkitsemalla kohtaamiaan kulttuurisia aineksia paitsi miehenä ja naisena myös isänä ja äitinä. Perheet-

tömän maahanmuuttajan tulkintaa Suomesta ja suomalaisuudesta värittäisivät luultavasti toisentyypiset ristiriita- ja sopusointutilanteet.

Suomeen kotoutumisen vaikeudet kohdistuvat kielen hallintaan, työnsaantiin ja sosiaalisten suhteiden solmimiseen. Oman puolison rooli korostuu alkuvaiheessa, kun avun ja tulkin tarvetta on eniten. Sosiaalisten suhteiden määrän kasvu koetaan merkittävänä käännekohtana sopeutumisprosessissa yhdessä kielen oppimisen kanssa. Haastateltavat kertoivat olevansa enemmän tekemisissä muiden Suomessa asuvien ulkomaalaisten kanssa, minkä valossa näyttäisi siltä, että yhteisiä kohtaamispaikkoja ja aitoja tilanteita suhteiden luomiseen suomalaisten kanssa on vain rajoitetusti. Mikrotason kulttuurisia kohtaamisia on monikulttuurisen perheen kontekstissa arjen kullussa koko ajan. Perheelliselle maahanmuuttajalle luonnollisia akkulturaation vaatimia sosiaalisia konteksteja ovat lisäksi työssä käynti ja työvoimakoulutus. Harrastukset ja kodin ulkopuolinen vapaa-ajan toiminta vaatisi paitsi aikaa ja rahaa myös halukkuutta ja rohkeuttakin.

Kotoutumisen prosessiominaisuus elinikäisenä jatkumona lataa odotuksia myös tulevaisuudelle ja uuden oppimiselle annetaankin tilaa ilman aikarajaa. Suomalaistumisesta ollaan avoimin mielin kiinnostuneita, vaikka se tarkoittaisi tiettyjen arvojen ja toimintatapojen kohdalla vanhan poisoppimista ja haasteellisiakin identiteettineuvotteluja. Aktiivinen eteenpäin pyrkiminen ja kotoutumismyönteisyys kohdistuivat sekä hallinnolliseen että sosiaaliseen integroitumiseen. Akkulturaatiostrategioista valitaan integraatio- ja separaatoratkaisuja mieluummin kuin assimilaatioon tai marginalisaatioon pyrkiviä toteutuksia. Suomen virallinen kotouttamispolitiikka pyrkii hallinnollisesti samaan eli rakentamaan ja turvaamaan sellaisia verkostoja, joissa maahanmuuttajan on omin voimin mahdollista kotoutua. Yhä kasvava maahanmuuttajille räätälöity tarjonta kertoo valtion yrityksestä tasoittaa tietä ja ojentaa auttavaa kättään tänne sopeutumaan pyrkivälle tulokkaalle. Niin kuin missä tahansa toimintakontekstissa uutta tulijaa pyritään auttamaan alkuun sekä välittämällä tarpeelliseksi katsottua tietoa että ohjaamalla toiminnassa.

Oman aseman kokeminen hyväosaisena ulkomaalaisväestön osana Suomessa tuli ilmi kaikkien tutkimukseen osallistuneiden kohdalla. Pitkäaikaistyöttömyyttä tai rasisemikokemuksia ei ollut sattunut omalle kohdalle. Jokainen sopeutumiskokemus on

omanlaisensa, mutta suurimmat eroavaisuudet liittyivät selkeästi vastaajien ikään tai Suomessa asutun ajan pituuteen. Kauimmin Suomessa asunut maahanmuuttaja koki olevansa lähes stabiilissa vaiheessa suhteessaan Suomeen, kun taas uusin tulokas tiesi edessä olevan kotoutumisprosessin vielä pitkäksi.

Positiivisia tai neutraaleiksi tulkittavia suhtautumistapoja niin yhteiskuntaa kuin perhe-elämääkin kohtaan tuli ilmi enemmän kuin kriittistä tulkintaa. Kuitenkin erityisesti sosiaalisen kanssakäymisen muodot ja individualistiset pyrkimykset herättivät pohdiskelua puolesta ja vastaan. Suomalaisen perhe-elämän yksilöroolit ja vahva tasa-arvo puhuttivat lasten ja nuorten ongelmakäyttäytymisen kohdalla, kun liian löysän kurinpidon katsottiin johtuvan vanhempien välinpitämättömyydestä ja johtavan lasten tottelemattomuuteen. Oman sopeutumisen ongelmakohdat näkyvät myös kasvatuksellisinä haasteina mikäli uusien kulttuuristen aineiden joukossa on jotain tämän tyyppistä vaikeasti ymmärrettävää tai hyväksyttävää.

Huomioita suomalaisen yhteiskunnan ja perheen arvolähtökohdista hyödynnetään tarpeen mukaan ja harkitusti. Erilaisuuden kohtaaminen tuottaa vertailua sekä kulttuuristen aineiden käytännön että periaatteiden tasolla. Aktiivisen dialogin ylläpitäminen esimerkiksi kodin ulkopuolisiin kasvatustiloihin tarkoittaa ja yhdenmukaistaa oikeuksien ja velvollisuuksien toteutumista sekä vanhemman että lapsen kohdalla. Tasa-arvon periaatteen kyllästävä suomalainen yhteiskunta- ja perhejärjestys näyttäytyy maahanmuuttajalle ilmeisesti voimakkaimmin juuri vanhempi-lapsi – asetelmassa, kun lapsen oikeudet ovat samalla viivalla aikuisen oikeuksien kanssa.

Mahdollisuudet ylläpitää ja välittää kulttuurista perimää omille lapsille vaikuttavat paitsi neuvottelu- myös joustavuuskysymyksiltä. Monikulttuurisen kasvatustyön käytännön toteutus on enemmän tai vähemmän luovaa kulttuuristen aineiden yhdistelyä. Monikulttuuristen perheiden arjen haasteita ja lähtökohtia tuottavat maahanmuuttajavanhemman henkilökohtaisen kotoutumisprosessin ja psykososiaalisen sopeutumisen kietoutuminen kulttuuristen aineiden ”portinvartijan” tehtävään kasvatustyössä. Kulttuurien välisen ymmärryksen ja kielitaidon toivottiin koituvan lasten käyttökelpoiseksi resurssiksi ja rikkaudeksi monikulttuuristuvassa maailmassa.

8.2 Johtopäätöksiä

Tietyt kulttuuriset ja yhteiskunnalliset reunaehdot tekevät Suomessa asuvan maahanmuuttajan kohtaamat tilanteet ja toimintamallit ymmärrettäviksi. Suomi on siirtolaiselle maahanmuuttomaa, ei koskaan kotimaa sen rakkaimmassa merkityksessä. Aikuisten maahanmuuttajien kohdalla luonnostaan syntyvä vertailuasetelma tuottaa kriittisempää suhtautumista yhteiskunnan arvomaailmaa ja toimintaa kohtaan kuin syntyperäisen jäsenen tapa ottaa se kaikki annettuna. Samalla kun maahanmuuttaja neuvottelee suhdettaan Suomeen hän kohtaa myös kotimaansa ja lähtökulttuurinsa uudesta näkökulmasta käsin. Haastateltavien arki vaikutti kaiken kaikkiaan sujuvalta toisiinsa limittyvien neuvottelujen sarjalta. Suomesta syntynyt positiivinen tai vähintäänkin neutraali kuva saa painoarvoa siitä, että tutkimuksen maahanmuuttajat olivat tarkastelleet kokonaisuutta vuosien saatossa ja suhtautuivat myös arvellen, ihmetellen tai paheksuen osaan kohtaamiaan asioita. Yltiöpositiivisuus vaikuttaisi helposti keskeneräiseltä ja pikaiselta tulkinnalta.

Usein kotoutumisseurannan tai akkulturaatiotutkimuksen piirissä tulokset kertovat suuremmasta ”psykososiaalisesta pahoinvoinnista” kuin tässä tutkimuksessa tuli kertaakaan esille (vrt. Kristal-Andersson 2000; Liebkind 1993; Puusaari 1997). Oma osuutensa tähän on varmasti sillä, että maahanmuuttajien joukosta tutkimuskohteeksi valitaan usein traumaattisia kokemuksia omaavia pakolaisia tai esimerkiksi sosiaali- ja terveystalvelujen kautta valikoituneita maahanmuuttajataustaisia asiakkaita. Tämän tutkimuksen haastateltavat edustavat selkeämmin sitä kotouttamislain määrittelemää aktiivista ja integroitumaan pyrkivää maahanmuuttajaa, joka pystyy ideaaliolosuhteissa hyödyntämään molempien kulttuurien resursseja.

Perheiden kohtaamat haasteet oli pystytty tähän asti hoitamaan perheen sisäisin voimavaroin ja ehkä juuri siksi kulttuuriset kamppailut olivat olleet palkitsevia ja niitä oltiin valmiit kohtaamaan lisää. Monikulttuurisuudesta osattiin olla ylpeitäkin ja erityisesti lasten tulevaisuudelle sen katsottiin olevan merkittävää ikään kuin ”tietotaitoa”. Arjen positiivisuus ja usko tulevaisuuteen nousivat päällimmäisinä tunteina esiin heidän tarkasteluissaan ja vaikuttaakin oikeutetulta olettaa heidän mahdollisesti kohtaavan sen seurauksena myös muita toivottavia tunteita, kuten helpotusta, turvallisuutta, kiitollisuutta, iloa, uteliaisuutta ja koeteltua vahvempaa oman identiteetin

tuntemusta. Varmaa lienee ainoastaan se, että psykososiaalinen prosessi käy osin tunteiden varassa ja niitä ilmenee laidasta laitaan.

Tulosten pohjalta vaikuttaa siltä, että päätös vapaaehtoisesti muuttaa Suomeen on jo päätös pärjätä ja yrittää parhaansa kaikissa eteen tulevissa ongelmatilanteissa. Uuden oppimisen kannalta avoin ja utelias mieli takaavat varmasti mahdollisuuden syväliempään kulttuurien välisten erojen ymmärtämiseen ja sitä mukaa sopeutumiseen ja kulttuuristen aineiden yhteensovittamiseen. Motivaatiota kulttuurista oppimiseen ja kulttuuriin sopeutumiseen nostattavat varmasti mm. suunniteltu pysyvästi maahan asettuminen, hyvät kokemukset ja kasvava kiinnostus suomalaista kulttuuria kohtaan, kielen ymmärtäminen ja kommunikaatiotaitojen paraneminen, mahdollinen koulutus- ja työmarkkinoille pääsy sekä henkilökohtaiset suhteet suomalaisiin. Maahanmuuttajan kotoutumismyönteisyys auttaneen myös tulkitsemaan valtaväestön asenteita ja asemaa niin, että erilaisuuden kunnioittamisesta tulee itseään ruokkivaa toimintaa molempiin suuntiin.

Sinänsähän ihmiselämä ilman maahanmuuttajakontekstiäkin on jatkuvaa uusiin rooleihin, tilanteisiin ja ympäristöihin sopeutumista. Tutustumista ja vieraantumista esimerkiksi iän ja asuinpaikan vaihtelun myötä osuu jokaisen suomalaisenkin kohdalle ja yhteiskunnan sisällä hyvin erilaisiin konteksteihin. Maahanmuuttajan asema on kuitenkin monella tapaa erityinen ja erityisesti maahanmuuttajavanhemman asema näyttäytyy ikään kuin roolina roolin päällä. Suomi kulttuuriympäristönä sai haastateltavilta positiivisävyiset arvostelut, joissa täällä asumiseen ja elämiseen kannusti paitsi sopeutumista palveleva nykytilanne, myös usko siihen, että Suomen väestö monikulttuuristuu tulevaisuudessa yhä enemmän. Sen oletetaan automaattisesti parantavan ulkomaalaisvähemmistö(je)n asemaa, vaikka lisääntyvä maahanmuutto vaatii myös täällä jo pitkään asuneilta maahan muuttaneilta ryhmiltä ja yksilöiltä tilan antamista näille uusille neosuomalaisille.

Tulosten luotettavuuden kannalta huomionarvoista on se, että monikulttuuristen perheidensä edustajina tämän tutkimuksen maahanmuuttajavanhemmat eivät voi yksinään paljastaa koko totuutta mitä perheen dynamiikkaan ja arkeen tulee. Vaikka heidän perheensä olivat pieniä ja lapset vielä nuoria, olisi ainakin suomalaissyntyisellä perheen toisella vanhemmalla oma näkökulmansa lisättävänä. Suhteessa kokonais-

kenttään eli kaikkiin Suomessa asuviin perheellisiin maahanmuuttajiin, nämä kuusi haastateltavaa edustivat siirtolaisia ja voisiko sanoa ”kevyttä versiota” verrattuna tilanteeseen, jossa molemmat vanhemmat tai koko perhe muuttaa esimerkiksi pakolaisina Suomeen. Syrjäytymisriskit ja ulkopuolisen avun tarve olisi huomattavasti suurempi.

8.3 Tutkimuksen merkityksen arviointia ja jatkotutkimusmahdollisuuksia

Tämän tutkimuksen alkuperäisenä ja toteutuneena tavoitteena on ollut lisätä haastateltavien äänet osaksi kokonaiskeskustelua, jota maahanmuuttajista, suomen monikulttuurisuuspolitiikasta ja kulttuurisesta siirtymävaiheesta julkisessa diskurssissa käydään. Heidän kokemuksensa suomesta maahanmuuttomaana ja kulttuuristen vaikutteiden antajana heidän hstensa sosiaalistumisprosesseissa ovat aitoja ja vilpittömiä kannanottoja puolesta ja vastaan. Merkittäviä maahanmuuttopoliittisia päätöksiä tehdään ryhmien, yhteiskuntien, valtioiden ja laajempienkin hallinnollisten rakennelmien tasolla, mutta vaikutukset kohdistuvat myös perheeseen ja yksilöihin. Monessa kohtaa tulokset vahvistavat jo aikaisemmissa tutkimuksissa todennettuja maahanmuutto- ja kotoutumisprosessin piirteitä. Omalta osaltaan ne säröäänineen kuitenkin muistuttavat siitä tosiseikasta, että yksikään tarina Suomeen tulon taustalla ei ole samanlainen ja että ei ole yhtä ainoaa oikeaa tapaa olla maahanmuuttaja.

Tutkimuksen tieteellinen ja käytännöllinen arvo poikkeavat toisistaan vain siinä, missä määrin maahanmuuttajia koskevan kumuloituvan tiedon tuottajiksi kelpaa asiantuntija ja missä määrin maallikko. Samoin ulkopuolisen objektiivinen ja taas toisaalta sisältäpäin syntyvä subjektiivinen tietämys täydentänevät tämäntyyppisen ilmiön kokonaiskuvaa sopivasti vain yhdessä. Tiedon ja luulon rajamailla on hatarista ennakkotiedoista syntyviä ennakkoluuloja ja niiden kitkemiseksi jokaisen tällaisen ”rikkaruohon” taittaminen on eteenpäin.

Maahanmuuttajat ovat olleet tutkimuskohteena Suomen tiedemaailmassa jo pitkään ja helposti syntyy vaikutelma, että heiltä on jo kysytty kaikki ja vastaukset on annettu tyhjentävästi. Maahanmuuttajilla on kuitenkin ennustetusti jo lähitulevaisuudessa tärkeä funktio Suomen työvoimapulaa paikkaavana resurssina, joten mikään heidän

tänne sopeutumistaan edesauttava selvitys ei ole turha. Virheistä voidaan oppia ja mielellään jälkiviisauden sijaan jo etukäteen vaikkapa varoittavista esimerkeistä. Suvaitsevaisuuden ja kulttuurien välisen ymmärryksen kasvattaminen ei ole koskaan loppuun saatettu tehtävä, sillä koko ajan kasvaa uusia vaikuttajasukupolvia ja uusia kulttuuristen kohtaamisten osapuolia. Tutkimusaineiston ilmiöiden suhde itselleni maahanmuuttajista välittyneeseen julkisuuskuvaan on osin ristiriitainen. Suomessa on kulttuurien kirjoa paljon runsaammin kuin uskalsin kuvitellakaan ja sen soisi välittyvän voimakkaammin myös vallitsevaan käsitykseen Suomen monikulttuurisuudesta. Vääriä käsityksiä ruokkii helposti omien henkilökohtaisten maahanmuuttajakontaktien puute ja journalismin uutiskynnysten korkeus.

Jatkotutkimusehdotuksena ja laadullisesta aineistosta esiin nousseiden ilmiöiden tarkastelun tehostamiseksi olisi eräiden muuttujien suhteen mielenkiintoista tehdä kvantitatiivista vertailua. Esimerkiksi lasten iät, haastateltavien suomeen tulojen syyt, maassa olo, maahanmuuttajavanhemman ikä ja koulutustausta muuttujina selkeyttäisivät nyt pelkiksi arvailuiksi tai intuitioiksi jääneitä syy-seuraussuhteita. Myös laadullisia menetelmiä olisi mahdollista hyödyntää pelkkää haastattelua mahdollisesti tehokkaammin vaikkapa kuukauden mittaisella seurantapäiväkirjalla, johon tutkittavia pyydetäisiin kirjamaan eteen tulleita käytännön tason kulttuurisia törmäystilanteita ja niiden ratkaisuja.

Prosessina hermeneuttisen tutkimuskehän kulkeminen oli antoisaa. Sitä matkaa olisi voinut vielä jatkaa ja erilaisuuden kohtaamisesta haastattelutilanteessa syntyi halu erilaisuuden kohtaamiseen ja siitä oppimiseen myös toisenlaisissa konteksteissa. Kovinkaan monella meistä suomalaisista ei ole vielä maahanmuuttajatuttavia saattajia - ystäviä, mutta tutustumisen voi aloittaa vaikka lukemalla näiden kuuden haastatellun ajatuksia ja oivalluksia. Vaihtoehtoisten merkitysten näkeminen yhden rajoittavan tulkintamahdollisuuden sijaan kasvaneen juuri erilaisuuden kohtaamisen kautta. Tämän tutkimuksen haastateltavat kävisivät varmasti malliesimerkeistä aktiivisina ja yhteiskunnan kannalta ”toivotun kaltaisina” maahanmuuttajina. Heidän on kuitenkin opeteltava monta asiaa selvittääkseen täällä arjestaan mahdollisimman sujuvasti. Heidän kauttaan meillä taas on mahdollisuus laajentaa käsitystämme suomalaisuudesta, muista kulttuureista ja erilaisuutta kunnioittavasta suvaitsevaisuudesta.

LÄHTEET

- Ahlquist, R. 1992. Manifestations of inequality: Overcoming resistance in a multicultural foundations course. Teoksessa C. A. Grant (toim.) *Research & multicultural education. From the margins to the mainstream*. London: The Falmer Press, 89–105.
- Ahonen, S. 1994. Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa S. Ahonen, S. Saari, L. Syrjälä & E. Syrjäläinen (toim.) *Laadullisen tutkimuksen työtapoja*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy, 114–160.
- Alasuutari, P. 1993. *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, P. 1994. *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Alitolppa-Niitamo, A. 1995. Integroitumisen vaikeus: somalialaiset pakolaiset tarkastelun kohteena. Teoksessa A. Åström (toim.) *Meikäläisiä muukalaisia. Kulttuurien kohtaaminen käytännössä*. Helsinki: Suomen kansantieteilijöiden yhdistys Ethnos ry, 29–36.
- Berry, J. W. 1990. Psychology of acculturation. Understanding individuals moving between cultures. Teoksessa R. W. Brislin (toim.) *Applied cross-cultural psychology 14: Cross-cultural research and methodology series*, 232–253.
- Berry, J. W. & Sam, D. L. 1996. Acculturation and adaptation. Teoksessa J. Berry, M. H. Segall & C. Kagitcibasi (toim.) *Handbook of cross-cultural psychology 3: Social behaviour and applications*, 291–326.
- Berry, J. W. & Sam, D. L. 2003. Accuracy in scientific discourse. Response to Rudmin, F. & Ahmadzadeh, V. (2001) *Psychometric critique of acculturation psychology*. *Scandinavian Journal of Psychology* 44, 65–68.
- Berry, J. W., Dasen, P. R. & Poortinga, Y. H. & Segall, M. H. 1999. *Human behaviour in global perspective: an introduction to cross-cultural psychology*. 2. painos. Boston: Allyn & Bacon.
- Brah, A. 1996. *Cartographies of diaspora. Contesting identities*. London: Routledge.
- Böök, M. L. 2001. *Vanhemmuus ja vanhemmuuden diskurssit työttömyystilanteessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Castles, S. 2000. Underclass or exclusion: Social citizenship for ethnic minorities. Teoksessa E. Vasta (toim.) *Citizenship, community and democracy*. London: Macmillan Press, 23–41.
- Cornell, S. & Hartmann, D. 1998. *Ethnicity and race: making identities in a changing world*. California: Thousand Oaks.
- Ekholm, E. 1994. Yhteisöt kohtaavat – ja muuttuvat. Teoksessa A. Forsander, E. Ekholm & R. Saleh (toim.) *Monietninen työ haaste ammattitaidolle*. Helsingin yliopiston, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen täydennyskoulutusjulkaisuja 9/1994, 41–50.
- Ekholm, E. & Forsander, A. 1994. Kohti monietnistä yhteiskuntaa. Teoksessa A. Forsander, E. Ekholm & R. Saleh (toim.) *Monietninen työ haaste ammattitaidolle*. Helsingin yliopiston, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen täydennyskoulutusjulkaisuja 9/1994, 107–112.
- Eräsaari, R. 1994. Takaisin perusarvoihin? Teoksessa J. Virkki (toim.) *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. Juva: WSOY, 178–195.
- Forsander, A. 1994. Yksilöt kohtaavat – ja oppivat. Teoksessa A. Forsander, E. Ekholm & R. Saleh (toim.) *Monietninen työ haaste ammattitaidolle*. Helsingin yliopiston, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen täydennyskoulutusjulkaisuja 9/1994, 27–40.
- Forsander, A. 2000. Maahanmuuttajien integraatio. Etnisten ryhmien ja yhteiskunnallisen keskiön suhteista eri aikoina. Teoksessa M. Mäkikalli & K. Siivonen (toim.) *Muuttuvat asemat. Kompassi integraation arkeen*. Turku: Kirja-Aurora, 69–100.
- Gerris, J. 1994. Perhearvot vanhempien silmin: perhe-elämän ja lastenkasvatuksen arvoperustaiset mallit. Teoksessa J. Virkki (toim.) *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. Juva: WSOY, 144–162.
- Gollnick, D. M. 1992. *Multicultural education: Policies and practices in teacher education*. Teoksessa C. A. Grant (toim.) *Research & multicultural education. From the margins to the mainstream*. London: The Falmer Press, 218–239.
- Gonzales-Mena, J. 1997. *Multicultural issues in child care*. California: Mayfield.
- Goodnow, J. J. 1996. From household practices to parents' ideas about work and interpersonal relationships. Teoksessa S. Harkness & C. M. Super

- (toim.) Parent's cultural belief systems. Their origins, expressions and consequences. New York: The Guilford Press, 313–344.
- Grönfors, M. 1982. Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät. Juva: WSOY.
- Harkness, S. & Super C. M. 1996. Introduction ja Processes of generalization in parental reasoning. Teoksessa S. Harkness & C. M. Super (toim.) Parent's cultural belief systems. Their origins, expressions and consequences. New York: The Guilford Press, 1–23 ja 56–82.
- Hegtvedt, K. & Killian, C. 2003. The role of parents in the maintenance of second generation Vietnamese cultural behaviour. *Sociological Spectrum* 23, 213–245.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1988. Teemahaastattelu. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi S., Remes P. & Sajavaara P. 1998. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Huttunen, L. 2002. Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimittuksia* 861. Helsinki.
- Jasinskaja-Lahti, I. 2000. Psychological acculturation and adaptation among Russian-speaking immigrant adolescents in Finland. Helsingin yliopiston sosiiaalipsykologian laitos. Helsinki: Edita.
- Järvinen, R. 2004. Ammatillisen maahanmuuttotyön kulttuuri. Erilaisuus sosiaali- ja terveydenhuollon jäsenyksissä. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.
- Kim, Y. Y. 2001. *Becoming intercultural. An integrative theory of communication and cross-cultural adaptation.* California: Sage.
- Koskinen, I. 1995. Laadullisen tutkimusprosessin rakenteesta. Teoksessa J. Leskinen (toim.) Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki: Ykköspaino Oy, 51–65.
- Kristal-Andersson, B. 2000. Psychology of the refugee, the immigrant and their children. Department of psychology, University of Lund. Sweden.
- Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti 1998. Moninaisuus luovutemme lähteenä. Helsinki: Otava.
- Laakkonen, R. 2000. Matkalla monikulttuuriseen Suomeen. Teoksessa Maahanmuuttajat ja Suomalaiset. Suuntaviivoja 2000-luvulle, seminaari 5. touko-kuuta 1999, Säätytalo Helsinki. Euroopan kulttuurisäätiön Suomen osasto. Helsinki: Hakapaino Oy, 41–49.

- Laaksovirta, T. H. 1988. Tutkimuksen lukeminen ja tekeminen. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Latvala, H. 2003. Kotoutuva maahanmuuttaja Porissa. Selvitys Porin kaupungin kotouttamisohjelman ja kotoutumistoimenpiteiden toimivuudesta vuonna 2003. Porin kaupungin tutkimuksia 12/2003.
- Lepola, O. 2000. Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansallisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 787. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Lepola, O. (toim.) 2002. Koto-maana Suomi: kertomuksia maahanmuutosta 1999–2001. Työministeriö. Helsinki: Edita.
- Liebkind, K. 1993. Self-reported ethnic identity, depression and anxiety among young Vietnamese refugees and their parents. *Journal of Refugee Studies* 6 (1), 25–38.
- Lumme, P. 2000. Tavoitteena maahanmuuttajalasten integraatio. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja B23:2000. Helsinki.
- Marin, M. 1994. Perhe ja moraali: vuosisata perhekeskustelua. Teoksessa J. Virkki (toim.) *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. Juva: WSOY, 10–23.
- Matinheikki-Kokko, K. 1997. Monikulttuurinen Suomi. Teoksessa P. Pitkänen (toim.) *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. Helsinki: Edita, 9–20.
- Miettinen, S. 1997. Monikulttuurista Suomea rakentamassa. Tampereen Yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia. Sarja C: Nro 10. Tampere.
- Mostyn, B. 1985. The content analysis of qualitative research data: A dynamic approach. Teoksessa M. Brenner, J. Brown & D. Canter (toim.) *The research interview, uses and approaches*. London: Academic Press, 115–145.
- Mäkelä, K. 1990. Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa K. Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudamus, 42–61.
- Nurmi T., Rekiaro I. & Rekiaro P. (toim.) 1998. *Sivistyssanakirja*. Jyväskylä: Gummerus.
- Paananen, S. (toim.) 2003. *Maahanmuuttajien elinolot: venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002*. Helsinki: Tilastokeskus.

- Padilla, A. M. (toim.) 1980. *Acculturation: theory, models and some new findings*. Colorado: Westview Press.
- Papastergiadis, N. 2000. *The turbulence of migration. Globalization, deterritorialization and hybridity*. Cambridge: Polity Press.
- Peräkylä, A. 1995. Kvalitatiivisen tutkimuksen kohteet ja ihmiskuva. Teoksessa J. Leskinen (toim.) *Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla*. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki: Ykköspaino Oy, 39–49.
- Phinney, J. S. 1990. Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research. *Psychological Bulletin* 108 (3), 499–514.
- Poikolainen, J. 2002. Kasvatustietoisuuden ulottuvuuksia. Vanhempien käsityksiä kasvatuksesta ja vanhemmuudesta. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 182. Helsinki.
- Pulkkinen, L. 1994. Millaista lastenkasvatusta nykytutkimus suosittelee? Teoksessa J. Virkki (toim.) *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. Juva: WSOY, 26–45.
- Puusaari, H. 1997. Kulttuurinmuutos koettelee maahanmuuttajaa: psykososiaalinen kohtaaminen. Teoksessa P. Pitkänen (toim.) *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. Helsinki: Edita, 21–32.
- Pyörälä, E. 1995. Kvalitatiivisen tutkimuksen metodologiaa. Teoksessa J. Leskinen (toim.) *Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla*. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki: Ykköspaino Oy, 11–25.
- Päivärinne, S. 2002. Pakolaisten vastaanoton kolme vuosikymmentä. Teoksessa O. Lepola (toim.) *Koto-maana Suomi: kertomuksia maahanmuutosta 1999–2001*. Työministeriö. Helsinki. Edita, 25–34.
- Ratner, C. 2002. *Cultural psychology. Theory and method*. PATH in psychology. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Reijonen, M. 2002. Tila ja kulttuurinen identiteetti. Entisen Neuvostoliiton alueelta tulleiden paluumuuttajien kulttuurisen identiteetin muodostuminen Suomessa asutun vuoden aikana. Helsingin yliopiston sosiologian laitos. Helsinki.
- Rex, J. 2000. Communities, diasporas and multiculturalism. *Migration* 33/34/35, 51–67.

- Roos, J. P. & Rotkirch A. 1997. Hirveät vanhemmat. Teoksessa J. P. Roos & A. Rotkirch (toim.) Vanhemmat ja lapset. Sukupolvien sosiologiaa. Tampere: Tammerpaino Oy, 5–17.
- Ruusunen, M. 1998. Maahanmuuttajat Suomessa ja heidän integroituminen yhteiskuntaan. Sisäasianministeriön aluekehitysosaston julkaisu 5/1998. Helsinki.
- Sam, D. L. 1995. Acculturation attitudes among young immigrants as a function of perceived parental attitudes toward cultural change. *Journal of Early Adolescence* 15 (2), 238–258.
- Sigel, I. E. & Kim, M. 1996. The answer depends on the question. A conceptual and methodological analysis of a parent belief-behaviour interview regarding children's learning. Teoksessa S. Harkness & C. M. Super (toim.) Parent's cultural belief systems. Their origins, expressions and consequences. New York: The Guilford Press, 83–120.
- Sisäasiainministeriö 1997. Hallittu maahanmuutto ja tehokas kotoutuminen. Ehdotus hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi. Maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen toimikunta, komiteamietintö 1997:5, 189–191.
- Sondegger R, Barrett P. & Creed P. 2004. Models of cultural adjustment for child and adolescent migrants to Australia: Internal process and situational factors. *Journal of Child and Family Studies* 13 (3), 357–371.
- Soukola, T. 2000. Monikulttuurisen yhteiskunnan ehdot ja haasteet. Teoksessa Maahanmuuttajat ja Suomalaiset. Suuntaviivoja 2000-luvulle, Seminaari 5. toukokuuta 1999, Säätytalo Helsinki. Euroopan kulttuurisäätiön Suomen osasto. Helsinki: Hakapaino Oy, 61–117.
- Sulkunen, P. 1990. Ryhmähaastattelujen analyysi. Teoksessa K. Mäkelä (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 264–285.
- Syrjälä, L. 1994. Tapaustutkimus opettajan ja tutkijan työvälteenä. Teoksessa S. Ahonen, S. Saari, L. Syrjälä & E. Syrjäläinen (toim.) Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä Oy, 9–66.
- Söderling, I. 1997. Maahanmuuttoasenteet ja elämänhallinta. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D30/1997. Helsinki.

- Söderling, I. 1998. A changing pattern of migration in Finland and its surroundings. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D32/1998. Helsinki.
- Talib, M. 2000. Toiseuden kohtaaminen koulussa. Opettajien uskomuksia maahanmuuttajaoppilaista. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos; Tutkimuksia 207. Helsinki.
- Talib, M. 2002. Monikulttuurinen koulu. Haaste ja mahdollisuus. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Tamminen, R. 1993. Tiedettä tekemään! Jyväskylä: Gummerus.
- Työministeriö 2005. Kala kuivalla maalla. Kotoutuminen maahanmuuttajan näkökulmasta. Etnisten suhteiden neuvottelukunta. Työhallinnon julkaisu nro 344. Helsinki.
- Törmä, S. 1996. Kasvun mahdollisuus: kasvuprosessin ja kasvatuksen eettisten perusteiden tarkastelua G. H. Meadin ja J. Deweyn ajattelun avulla. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Uusitalo, H. 1991. Tiede, tutkimus ja tutkielma – Johdatus tutkielman maailmaan. Juva: WSOY.
- Valsiner, J. & Litvinovic, G. 1996. Processes of generalization in parental reasoning. Teoksessa S. Harkness & C. M. Super (toim.) Parent's cultural belief systems. Their origins, expressions and consequences. New York: The Guilford Press, 56–82.
- Valtonen, K. 1999. Pakolaisten integroituminen Suomeen 1990-luvulla. Työhallinnon julkaisu nro 228. Helsinki: Työministeriö.
- Vertovec, S. & Cohen, R. 1999. Migration, diasporas and transnationalism. Cheltenham: Edward Edgar Publishers.
- Virtanen, M. 2002. Miksi kotouttamislaki? Lain synty ja seuraukset. Teoksessa O. Lepola (toim.) Koto-maana Suomi: kertomuksia maahanmuutosta 1999–2001. Työministeriö. Helsinki: Edita, 18–24.
- Wahlström, R. 1997. Kohti suvaitsevaisuutta. Teoksessa P. Pitkänen (toim.) Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen. Helsinki: Edita, 97–105.
- Zeitlin, M. 1996. My child is my crown. Yoruba parental theories and practices in early childhood. Teoksessa S. Harkness & C. M. Super (toim.) Parent's cultural belief systems. Their origins, expressions and consequences. New York: The Guilford Press, 407–427.

Elektroniset lähteet

- Council of Europe 1997. Measurement and Indicators of Integration. Council of Europe: Council of Europe Publishing. Saatavilla www-muodossa: http://www.coe.int/T/E/Social_Cohesion/Migration/Documentation/Publications_and_reports/Measurement%20and%20indicators%20of%20integration.pdf. Luettu 1.2.2005.
- Coussey, M. & Christensen E. S. 1997. Indicators of Integration. Teoksessa Measurement and Indicators of Integration. Council of Europe: Council of Europe Publishing, 15–22. Saatavilla www-muodossa: http://www.coe.int/T/E/Social_Cohesion/Migration/Documentation/Publications_and_reports/Measurement%20and%20indicators%20of%20integration.pdf. Luettu 1.2.2005.
- Ekholm, E. 1997. Experience in measuring refugees` integration in Finland. Teoksessa Measurement and Indicators of integration. Council of Europe: Council of Europe Publishing, 167–172. Saatavilla www-muodossa: http://www.coe.int/T/E/Social_Cohesion/Migration/Documentation/Publications_and_reports/Measurement%20and%20indicators%20of%20integration.pdf. Luettu 1.2.2005.
- Manninen, M. 2001. Katsaus kotoutumistutkimukseen. Yhteenveto Suomessa tehdystä maahanmuuttajien kotoutumiseen liittyvästä tutkimuksesta. Maahanmuuttoasiaa nro5. Työministeriö. Saatavilla www-muodossa: http://www.mol.fi/mol/pdf/fi/04_maahanmuutto/07_aineistot_kirjasto/02_julkaisut_raportit/kototutk_fin.pdf Luettu 13.4.2005.
- Valtioneuvoston selonteko kotouttamislain toimeenpanosta 2002. VSN 5/2002 vp. Saatavilla www-muodossa: <http://www.valtioneuvosto.fi/tiedostot/pdf/fi/16690.pdf> Luettu 13.4.2005.

WWW-sivut:

- Finlex, valtion säädöstietopankki: <http://www.finlex.fi>
- Tilastokeskus: <http://www.tilastokeskus.fi>
- Työministeriö: <http://www.mol.fi>
- Ulkomaalaisvirasto: <http://www.uvi.fi>

LIIKTEET

Liite 1

Suomen väestönmuutokset 1985–2003

	1985	‰ ¹⁾	1990	‰ ¹⁾	1995	‰ ¹⁾	2000	‰ ¹⁾	2001	‰ ¹⁾	2002	‰ ¹⁾	2003	‰ ¹⁾
Elävänä syntyneet	62 796	12,8	65 549	13,1	63 067	12,3	56 742	11,0	56 189	10,8	55 555	10,7	56 630	10,9
Kuolleet	48 198	9,8	50 058	10,0	49 280	9,6	49 339	9,5	48 550	9,4	49 418	9,5	48 996	9,4
Syntyneiden enemmyys	14 598	3,0	15 491	3,1	13 787	2,7	7 403	1,4	7 639	1,5	6 137	1,2	7 634	1,5
Maahanmuutto	10 465	2,1	13 558	2,7	12 222	2,4	16 895	3,3	18 955	3,7	18 113	3,5	17 838	3,4
Maastamuutto	7 739	1,6	6 477	1,3	8 957	1,8	14 311	2,8	13 153	2,5	12 891	2,5	12 083	2,3
Nettomaaahanmuutto	2 726	0,6	7 081	1,4	3 265	0,6	2 584	0,5	5 802	1,1	5 222	1,0	5 755	1,1
Väkiluvun kasvu	16 916	3,5	24 095	4,8	18 072	3,5	9 813	1,9	13 786	2,7	11 394	2,2	13 437	2,6

Lähde: Tilastokeskus, väestötilastot. Päivitetty: 12.5.2004

Liite 2

Turvapaikanhakijat ja pakolaiset Suomessa 1993–2003

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Turvapaikanhakijat	2 023	839	854	711	973	1 272	3 106	3 170	1 651	3 443	3 221
Turvapaikka myönnetty	9	15	4	11	4	7	29	9	4	14	7
Oleskelulupa myönnetty	2 073	301	219	334	277	372	467	458	809	577	487
Kielteinen päätös	1 435	492	276	248	278	240	1 330	2 121	1 045	2 312	2 443
Myönteiset lausunnot/päätökset ²⁾	1 208	323	250	226	509	240	185	214	495	476	293
Kielteiset lausunnot/päätökset ²⁾	838	765	880	513	299	769	362	392	785	441	477
Kiintiö	500+	500	500+	500+	500	600	650	700	750	750	750
Lisäkiintiö	200	-	500	500	-	-	-	-	-	-	-
Kuntien vastaanottamat pakolaiset ³⁾	3 689	1 412	1 415	1 193	1 406	958	1 189	1 212	1 857	1 558	1 202
Pakolaisina maahan muuttaneet, vuodesta 1973-	10 050	11 462	12 877	14 070	15 476	16 434	17 623	18 835	20 692	22 250	23 452

Lähteet: [Työministeriö](#); [Ulkomaalaisvirasto](#). Päivitetty: 12.5.2004

Liite 3.

Henkilökohtainen kotoutumissuunnitelma

Tyhjä lomake

**HENKILÖKOHTAINEN
KOTOUTUMISSUUNNITELMA**

Päivämäärä:

Virkaalija:

Henkilötiedot							
1 Nimi	Henkilötunnus						
Osoite	Puhelin						
Kansalaisuus	Passin tms. voimassaoloaika						
Maahantulopäivä	Väestötietojärjestelmään merkintä	Oleskeluluvan myöntäminen					
Status	Muutto tähän kuntaan	Sivillisäätö					
Puolison nimi	Henkilötunnus						
Mitä puoliso tekee tällä hetkellä?							
Alle 18-vuotiaita lapsia on (lukumäärä)		Estääkö kotitalanne töihin tms. menon?					
kotona	koulussa	päivähoidossa					
muualla	☐ kyllä ☐ ei						
Yleinen elämäntilanne							
2 Toimeentulo							
Asuntotilanne							
Terveystila (oma arvio)							
Onko terveystarkastus jo tehty?		Onko tarvetta kuntoutukseen?					
☐ kyllä ☐ ei		☐ kyllä ☐ ei					
Kielitaito							
3 (ruutuun kirjain: H = hyvä, T = tyydyttävä, A = auttava)							
	suullinen	kirjallinen	lukeminen	Muut kielet	suullinen	kirjallinen	lukeminen
suomen kieli	☐	☐	☐	1. _____	☐	☐	☐
ruotsin kieli	☐	☐	☐	2. _____	☐	☐	☐
äidinkieli _____	☐	☐	☐	3. _____	☐	☐	☐
Latinalaisten kirjainten tuntemus							
☐ kyllä ☐ ei							

Tyhjennä lomake

4 Voimavarat

Vapaa-aika ja harrastukset

Sosiaaliset suhteet (ystävät, sukulaiset jne.)

Vahvuudet, joita tulisi hyödyntää

5 Aikaisempi koulutus ja kokemus

Peruskoulutus (kauanko, missä, suoritettut tutkinnot)

Ammattikoulutus (kauanko, missä, suoritettut tutkinnot)

Korkeakouluopinnot (kauanko, missä, suoritettut tutkinnot)

Suomessa käydyt kurssit (mitkä, missä, kesto)

Suomessa suoritettut harjoittelut (missä, kesto)

Ammatti

Työkokemus (tehtävä, työnantaja, kesto)

Seuraava sivu

Tyhjennä lomake

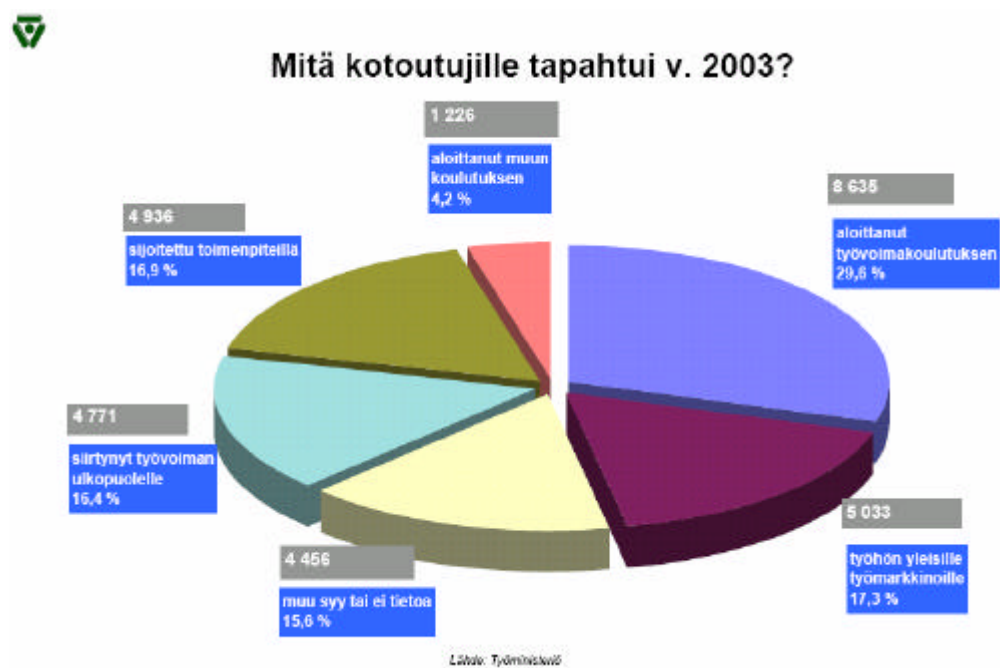
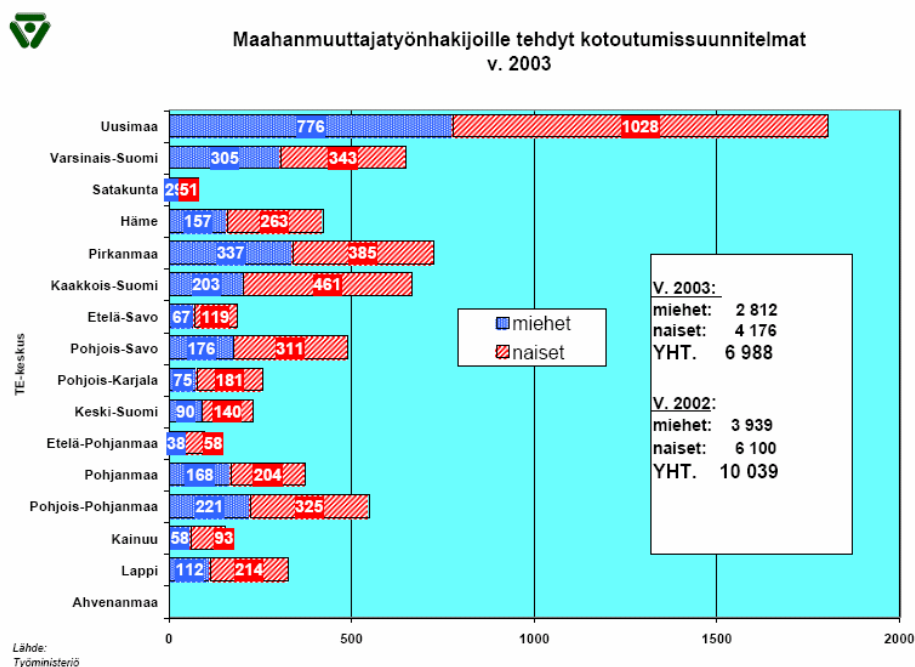
Kotoutumisen tavoitteet	
6	Omat ajatukset siitä, miten toimeentulo ja oleskelu järjestyvät Suomessa
	Ensisijainen ammatitavoite Suomessa
	Vaihtoehtoiset ammatitavoitteet
	Osaaminen, jota tulisi kehittää ensisijaisesti
	Kielen opiskelusuunnitelma
	Muu opiskelusuunnitelma
	Kotoutumiskoulutus ja -harjoittelu (rinnasteiset toimenpiteet)
	Työllistymissuunnitelma
	Perheen kotoutumisen tukeminen (sosiaalityö, terveydenhuolto jne.)
	Seuraava tapaaminen
Tarkistuskysymykset	
7	1) Onko tarvittavat tiedot saatu ja tarkistettu? 2) Mistä toimenpiteistä on yhteisesti sovittu? 3) Onko sovittu seuraavasta tapaamisesta? 4) Tukeeko suunnitelma kotoutujan tavoitteita?
☐	liitteenä lomake TM 0.585
	Lomakkeen alkuun
	Valmis
	Tulosta

Lähde: Työministeriö

(http://www.mol.fi/mol/fi/04_maahanmuutto/03_kotoutuminen_ja_tyollistyminen/01_kotouttamislaki_ja_ohjeita/index.jsp)

Liite 4

Maahanmuuttajatyönhakijoille tehdyt kotoutumissuunnitelmat v. 2003

Lähde: Työministeriö

http://www.mol.fi/mol/pdf/fi/04_maahanmuutto/08_mahanmuuttotilastot/kal013sui.pdf

Liite 5

Teemahaastattelurunko

Taustatiedot:

- Kotimaa, äidinkieli, syntymävuosi, sukupuoli, Suomessa oleskelun pituus, asuinpaikka
- Suomeen saapumisen syyt, Suomessa asuvat perheenjäsenet ja sukulaiset + muut perheeseen lukeutuvat henkilöt, koulutus- ja työtausta lähtömaassa, nykyinen ammatti/opinnot/työtön, oman kielitaidon arviointi

Teema 1: Kotoutuminen Suomeen

- Yleisnäkemys Suomen maahanmuuttopolitiikasta, Suomesta maahanmuuttomaana, tietämys kotouttamislaista, kokemuksia kotouttamissuunnitelman teosta ja toimivuudesta
- Asettuminen Suomeen: sen kesto, vaiheita, ensireaktioita, käännekohtia, nykytilannetta, onnistumisia, esteitä, päämääriä
- Kontaktit Suomalaisiin ja kotimaahan
- Suomalaisen asenteesta maahanmuuttajia kohtaan – omakohtainen kokemus, tiedotusvälineet, tuttavat

Teema 2: Suomalaisen kulttuurin sisäistäminen

- Suomalaisen kulttuurin piirteitä joita arvostat eniten / et arvosta
- Kuvaile tietojesi pohjalta suomalaista perhe-elämää
- Mitä suomessa/suomesta on ollut vaikein oppia / mikä tuntuu kotoisalta
- Vertaile kotimaasi ja suomen kulttuuria -> mitä veisit kotimaahasi ja mitä kulttuurisia arvoja tai tapoja kaipaavat kotimaastasi
- Mitä suomalaisuudesta on tarttunut teidän perheeseenne
- Mitä kautta koet oppineesi eniten suomalaisesta kulttuurista
- Uskonnon, kulttuurin ja politiikan harjoittamisen mahdollisuudet

Teema 3: Monikulttuurinen kasvatustyö

- Perhe-elämän tapojen ja roolien muuttuminen maahanmuuton myötä

- Kasvatuskysymyksissä rooli suhteessa toiseen vanhempaan ja suomalaisiin kasvatustilanteisiin
- Millaisissa tilanteissa oma ja suomalainen kulttuuri törmäävät
- <- Miten toimit edellä mainitun kaltaisissa tilanteissa
- Onko suomeen tulosi vaikuttanut käsityksiisi kasvatuksesta
- Kokemuksia joiden kohdalla on joutunut tarkastamaan omia arvojaan tai uskonnollisia
- Mitä ajattelet/toivot/pelkää lastesi omaksuvan suomalaisesta kulttuurista
- Millaisia asioita toivot lastesi oppivan ja säilyttävän omasta kulttuuristaan
- Millaisia mahdollisuuksia näet oman kulttuurisi säilymiseen lastesi tulevaisuudessa -> kuvaile ideaalitalanne ja huonoin vaihtoehto